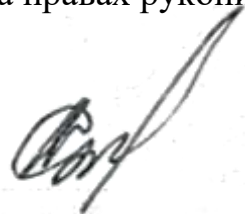

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧЕГІЛЬ АНТОН ЛЕОНІДОВИЧ

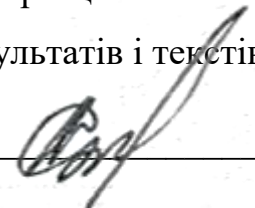
УДК 343.35

**ДИСЕРТАЦІЯ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 А.І. Чегіль

Науковий керівник:
доктор юридичних наук, професор
Шаблистий В.В.

Київ-2026

АНОТАЦІЯ

Чегіль А. Л. Відповідальність за вимагання неправомірної вигоди у кримінальному праві України. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Науково-дослідний інститут публічного права, м. Київ, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, 2026.

У вступі до дослідження детально висвітлена актуальність обраної теми, її інтеграція з поточними науковими програмами, стратегічними планами, тематичними напрямками та грантовими проектами. Мета і завдання роботи сформульовані чітко і структуровано, що дає змогу визначити ключові аспекти дослідження, включаючи об'єкт, предмет і застосовані методологічні підходи. Особливу увагу приділено науковій новизні отриманих результатів, їх практичному значенню та потенційним можливостям для впровадження, що підкреслює важливість і перспективність проведеного дослідження в контексті сучасної науки.

У дисертації здійснено комплексне кримінально-правове дослідження вимагання неправомірної вигоди як ознаки складів корупційних кримінальних правопорушень, передбачених КК України. Робота спрямована на формування цілісної доктринальної моделі вимагання неправомірної вигоди як самостійного кримінально-правового феномену, визначення його правової природи, змісту об'єктивних і суб'єктивних ознак, особливостей суб'єкта, предмета та заходів кримінально-правового впливу.

На підставі історико-правового аналізу виокремлено сім етапів еволюції кримінальної відповідальності за вимагання – від римсько-правових уявлень до положень проєкту нового кримінального законодавства України. Доведено, що вимагання пройшло шлях від майнового насильницького посягання до складної форми корупційного примусу, яка посягає на сферу

службової діяльності, публічні інтереси та принципи доброчесності.

Проаналізовано сучасний стан наукової розробленості проблеми вимагання неправомірної вигоди, встановлено відсутність концептуальної єдності у визначенні ключових елементів складу відповідних кримінальних правопорушень, зокрема об'єкта, предмета, спеціального суб'єкта та ознак примусу. Виявлено проблеми законодавчої техніки та правозастосування, що зумовлюють необхідність формування узгодженої доктринальної моделі вимагання неправомірної вигоди як самостійного об'єкта кримінально-правового аналізу.

Порівняльно-правовий аналіз законодавства європейських держав, країн пострадянського простору та держав англосаксонської правової сім'ї засвідчив загальну тенденцію до посилення кримінально-правової протидії вимаганню неправомірної вигоди, розширення кола суб'єктів відповідальності та поєднання каральних і превентивних механізмів. Доведено, що вимагання неправомірної вигоди розглядається сучасними правопорядками як системна загроза публічному управлінню та принципу верховенства права, що потребує комплексного та узгодженого нормативного регулювання.

Здійснено комплексний аналіз об'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, обов'язковою або кваліфікуючою ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, передбачених статтями 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України. Обґрунтовано, що їх родовим об'єктом є суспільні відносини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а безпосереднім — конкретні відносини, що забезпечують законність, неупередженість і незалежність реалізації повноважень спеціальними суб'єктами. Доведено, що вимагання неправомірної вигоди становить підвищено небезпечну форму корупційного посягання, оскільки поєднує використання службового становища з примусовим впливом на потерпілу особу. Визначено, що предметом відповідних кримінальних правопорушень є неправомірна вигода як самостійний і обов'язковий предмет злочину, який

має матеріальну або нематеріальну природу та характеризується відсутністю законних підстав для його одержання чи надання. Наголошено, що саме неправомірна вигода конкретизує зміст посягання, впливає на кваліфікацію діяння та визначає ступінь його суспільної небезпечності.

Розкрито особливості об'єктивної сторони вимагання неправомірної вигоди, зокрема зміст погрози та її зв'язок зі службовим статусом спеціального суб'єкта. Проведено розмежування між вимаганням і проханням неправомірної вигоди, ключовою відмінністю яких є наявність примусу та загрози законним правам і інтересам особи. Окрему увагу приділено проблемам кваліфікації вимагання у складі зловживання впливом та суперечностям чинної законодавчої конструкції. Доведено необхідність уніфікації законодавчого визначення вимагання неправомірної вигоди, забезпечення юридичної визначеності та можливого визнання його самостійним закінченим складом кримінального правопорушення з метою підвищення ефективності кримінально-правової протидії корупції.

Здійснено комплексний аналіз суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди (ст. 354, 368, 368-3, 368-4, 368-5, 369-2 КК України). Встановлено, що законодавець передбачає як загального, так і спеціального суб'єкта, диференціюючи останнього залежно від сфери діяльності, характеру повноважень, функціонального статусу та джерела фінансування. Виокремлено основні групи спеціальних суб'єктів і окреслено проблеми їх законодавчого визначення, зокрема щодо службових осіб юридичних осіб приватного права, осіб, які надають публічні послуги, та працівників, що не є службовими особами. Обґрунтовано необхідність уніфікації термінології та уточнення критеріїв розмежування відповідних складів кримінальних правопорушень. Проаналізовано підходи до визначення суб'єкта зловживання впливом та констатовано відсутність єдності в науковій доктрині щодо його правової природи. Наголошено на складності та багаторівневості системи спеціальних суб'єктів у корупційних кримінальних

правопорушеннях, що зумовлює потребу в подальшому вдосконаленні законодавчого регулювання.

Досліджено суб'єктивну сторону відповідних складів, встановлено, що вони можуть бути вчинені виключно з умисною формою вини у виді прямого умислу. Розкрито зміст інтелектуального та вольового моментів умислу, визначено роль мотиву й мети у кваліфікації діяння. Обґрунтовано, що вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони, а мотив і мета в окремих випадках набувають кваліфікуючого значення. Доведено, що правильне встановлення суб'єкта та суб'єктивної сторони є визначальним для забезпечення єдності правозастосування та ефективної протидії корупційним кримінальним правопорушенням.

Здійснено комплексний аналіз заходів кримінально-правового впливу у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди. Встановлено, що караність таких діянь відображає їх підвищену суспільну небезпечність та реалізується через систему відносно визначених, переважно кумулятивних санкцій, які поєднують позбавлення волі з обов'язковими додатковими покараннями. Обґрунтовано, що законодавець загалом дотримується принципу пропорційності, однак виявлено непослідовність у встановленні додаткових санкцій, зокрема щодо позбавлення права обіймати певні посади у випадках зловживання впливом. Проаналізовано статистичні тенденції правозастосування, які свідчать про концентрацію кримінально-правової репресії у сфері публічної корупції та менш активне застосування норм щодо приватного сектору.

Окрему увагу приділено інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Констатовано, що у сфері корупційних кримінальних правопорушень його застосування має обмежений та селективний характер, що зумовлено пріоритетом принципу невідворотності відповідальності. Єдиною загальною підставою звільнення фактично залишається закінчення строків давності, тоді як спеціальний заохочувальний механізм (ч. 5 ст. 354 КК України) застосовується лише за наявності добровільного повідомлення

та активного сприяння викриттю злочину і не поширюється на випадки вимагання чи одержання неправомірної вигоди. Доведено, що вимагання неправомірної вигоди як кваліфікуюча ознака істотно підвищує ступінь суспільної небезпечності діяння та зумовлює посилення карального впливу, водночас інститут звільнення від кримінальної відповідальності у цій сфері виконує допоміжну функцію, спрямовану передусім на забезпечення ефективності викриття більш небезпечних корупційних проявів.

Ключові слова: вимагання, неправомірна вигода, корупційні кримінальні правопорушення, службова особа, спеціальний суб'єкт, предмет кримінального правопорушення, суб'єктивна сторона, кримінальна відповідальність, звільнення від кримінальної відповідальності.

SUMMARY

Chegil A. L. Liability for Extortion of Unlawful Benefits in the Criminal Law of Ukraine. – *A qualifying research paper in manuscript form.*

Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Penal Law. – Research Institute of Public Law, Kyiv, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2026.

The introduction to the study thoroughly discusses the relevance of the chosen topic, its integration with current research programs, strategic plans, thematic areas, and grant projects. The goals and objectives of the work are clearly and structured, allowing for the identification of key aspects of the study, including the object, subject, and methodological approaches used. Particular attention is paid to the scientific novelty of the results obtained, their practical significance, and potential for implementation, emphasizing the importance and potential of the study in the context of modern science. This dissertation presents a comprehensive criminal law study of extortion of undue benefit as a component of corruption-related criminal offenses under the Criminal Code of Ukraine. The work aims to develop a comprehensive doctrinal model of extortion of undue benefit as an independent criminal law phenomenon, defining its legal nature, the content of its objective and subjective characteristics, the characteristics of the subject, the object, and the measures of criminal enforcement.

Based on a historical and legal analysis, seven stages in the evolution of criminal liability for extortion are identified – from Roman legal concepts to the provisions of the new draft criminal legislation of Ukraine. It is demonstrated that extortion has evolved from a violent property invasion to a complex form of corrupt coercion that infringes on official activity, public interests, and principles of virtue.

The current state of scientific research on the issue of extortion of undue gain is analyzed, revealing a lack of conceptual unity in defining key elements of the relevant criminal offenses, specifically the object, subject matter, special

subject, and elements of coercion. Issues in legislative technique and law enforcement are identified, necessitating the development of a consistent doctrinal model for extortion of undue gain as an independent subject of criminal law analysis.

A comparative legal analysis of the legislation of European states, post-Soviet countries, and Anglo-Saxon states reveals a general trend toward strengthening criminal law countermeasures against extortion of undue gain, expanding the scope of liable parties, and combining punitive and preventive mechanisms. It is demonstrated that extortion of undue gain is viewed by modern legal systems as a systemic threat to public administration and the rule of law, requiring comprehensive and coordinated regulatory frameworks. A comprehensive analysis of the objective elements of criminal offenses, the mandatory or qualifying element of which is extortion of undue benefit, is provided for in Articles 354, 368, 368-3, 368-4, and 369-2 of the Criminal Code of Ukraine. It is substantiated that their generic object is social relations in the sphere of official and professional activities related to the provision of public services, and the direct object is specific relations that ensure the legality, impartiality, and independence of the exercise of powers by special entities. It is proven that extortion of undue benefit constitutes a particularly dangerous form of corruption, as it combines the abuse of official position with coercive influence on the victim. It is determined that the subject of the corresponding criminal offenses is undue benefit as an independent and mandatory subject of the crime, which is of a material or non-material nature and is characterized by the absence of legal grounds for its receipt or provision. It is noted that it is the unlawful benefit that specifies the content of the attack, influences the qualification of the action and determines the degree of its social danger.

The article explores the objective aspects of extortion of undue benefit, specifically the nature of the threat and its connection to the official status of the special subject. A distinction is made between extortion and a request for undue benefit, the key difference being the presence of coercion and a threat to the

legitimate rights and interests of the individual. Particular attention is paid to the challenges of classifying extortion as an offense of abuse of influence and the inconsistencies of the current legislative framework. The need to unify the legislative definition of the demand for undue benefit, ensure legal certainty, and potentially recognize it as a separate, complete criminal offense is demonstrated in order to improve the effectiveness of criminal law measures against corruption.

A comprehensive analysis of the subjective and subjective aspects of criminal offenses involving extortion of undue benefit is conducted (Articles 354, 368, 368-3, 368-4, 368-5, and 369-2 of the Criminal Code of Ukraine). It is established that the legislator provides for both general and special subjects, differentiating the latter based on the scope of activity, nature of authority, functional status, and sources of funding. The main groups of special subjects are identified, and the challenges of their legislative definition are outlined, particularly with respect to officials of private legal entities, persons providing public services, and employees who are not officials. The need to standardize terminology and clarify the criteria for distinguishing between the relevant criminal offenses is substantiated. Approaches to defining the subject of abuse of influence are analyzed, and a lack of unity in scientific doctrine regarding its legal nature is noted. The complexity and multi-layered nature of the system of special subjects in corruption-related criminal offenses is noted, necessitating further improvement of legislative regulation.

The subjective aspect of the relevant offenses was examined, establishing that they can only be committed with deliberate guilt in the form of direct intent. The intellectual and volitional aspects of intent were revealed, and the role of motive and purpose in qualifying an act was determined. It was substantiated that guilt is a mandatory element of the subjective aspect, while motive and purpose in certain cases acquire qualifying significance. It was demonstrated that the correct identification of the subject and the subjective aspect ensures uniform law enforcement and effective counteraction to corruption-related criminal offenses.

A comprehensive analysis of criminal enforcement measures in criminal

offenses involving extortion of illicit gain was conducted. It was established that the punishability of such acts reflects their heightened social danger and is realized through a system of relatively specific, primarily cumulative, sanctions combining imprisonment with mandatory additional punishments. It is substantiated that the legislator generally adheres to the principle of proportionality; however, inconsistencies in the establishment of additional sanctions are identified, particularly disqualification from holding certain positions in cases of influence peddling. Statistical trends in law enforcement are analyzed, demonstrating a concentration of criminal repression in the area of public corruption and a less active application of regulations in the private sector.

Special attention is given to the institution of exemption from criminal liability. It is established that, in the area of corruption-related criminal offenses, its application is limited and selective, due to the priority of the principle of the inevitability of liability. The only general basis for exemption remains the expiration of the statute of limitations, while the special incentive mechanism (Part 5 of Article 354 of the Criminal Code of Ukraine) is applied only in the presence of voluntary reporting and active assistance in exposing the crime and does not apply to cases of extortion or obtaining illicit benefits. It has been proven that extortion of illicit benefits as a qualifying feature significantly increases the degree of social danger of the act and leads to increased punitive action, while the institution of exemption from criminal liability in this area performs an auxiliary function aimed primarily at ensuring the effectiveness of exposing more dangerous corruption.

Keywords: extortion, undue benefit, corruption criminal offenses, official, special subject, subject of criminal offense, subjective side, criminal liability, release from criminal liability.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Чегіль А.Л. Звільнення від кримінальної відповідальності за вимагання неправомірної вигоди: теоретико-правовий аналіз та окремі проблеми застосування. *Правові новели: науковий юридичний журнал*. 2024. № 23. С. 628-635.

2. Chehil A. Historical development of the criminal law understanding of extortion of undue advantage. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 6 (340). pp. 206-210.

3. Chehil A. Exclamation of unlawful profits in the criminal legislation of some foreign countries. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025 № 8 (76). С. 127-132.

4. Чегіль А.Л. Сучасний стан наукових досліджень щодо об'єктивних ознак вимагання неправомірної вигоди у кримінальному праві. *Науковий вісник публічного та приватного права випуск*. 2025. № 5. С. 363-367.

5. Чегіль А.Л. Караність у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди. *Науковий вісник публічного та приватного права випуск*. 2025. № 6. С. 316-322.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Чегіль А.Л. Вимагання та прохання неправомірної вигоди у кримінальному праві України: окремі питання розмежування. Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення: матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 04–05 червня 2025 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 140–143.

7. Чегіль А.Л. Деякі питання визначення об'єкта у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 бер. 2026 р.) до 60-річчя ДДУВС; у 2-х ч. Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. Ч. I. С. 680-681.

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ІСТОРИЧНІ, ДОКТРИНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ ЗАСАДИ.....	28
1.1 Історія розвитку вимагання неправомірної вигоди в кримінальному праві.....	28
1.2 Стан дослідження проблем вимагання неправомірної вигоди в кримінальному праві.....	39
1.3 Вимагання неправомірної вигоди в кримінальному законодавстві зарубіжних країн.....	55
Висновки до розділу 1.....	79
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ У СКЛАДАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ОЗНАКОЮ ЯКИХ Є ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ.....	85
2.1. Об'єкт та предмет у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди	87
2.2. Об'єктивна сторона у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди.....	129
Висновки до розділу 2.....	146
РОЗДІЛ 3. СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ У СКЛАДАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ОЗНАКОЮ ЯКИХ Є ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ.....	152
3.1. Суб'єкт у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди.....	152

3.2. Суб'єктивна сторона у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди.....	169
Висновки до розділу 3.....	181

РОЗДІЛ 4. ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ, ПЕРЕДБАЧЕНІ У СКЛАДАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ОЗНАКОЮ ЯКИХ Є ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ.....	185

4.1. Караність у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди.....	185

4.2. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди.....	199

Висновки до розділу 4.....	211

ВИСНОВКИ.....	215

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	223

ДОДАТКИ.....	251

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

КК УРСР – Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки.

КК УСРР – Кримінальний кодекс Української Соціалістичної Радянської Республіки.

КНР – Китайська Народна Республіка

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ВАКС – Вищий антикорупційний суд

н.м.д.г. – неоподатковуваний мінімум доходів громадян (базова величина для розрахунку штрафів).

абз. – абзац

ст. – стаття.

ч. – частина.

ч.ч. – частини.

п. – пункт.

§ – параграф.

р. – рік.

рр. – роки.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність дослідження проблеми відповідальності за вимагання неправомірної вигоди зумовлена необхідністю забезпечення системної та ефективної протидії корупції, яка являє собою деструктивний феномен, що суттєво підриває авторитет державних інституцій, порушує принципи добросовісної конкуренції в приватному секторі та загрожує стабільності національної економіки. У контексті гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, визначеними, зокрема, Конвенціями ООН та Ради Європи щодо боротьби з корупцією, особливої ваги набуває питання правової несумісності та відсутності єдиної системи санкцій за вимагання як у публічній, так і в приватній сферах. Аналіз цієї проблематики дає змогу не лише виявити прогалини у чинному законодавстві, такі як відсутність чітко закріплених обмежень на обіймання посад, але й сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правових заходів впливу. Це включає впровадження таких інструментів, як кратні штрафи, які сприяють реалізації принципів справедливості та забезпечення невідворотності покарання за найбільш зухвалі прояви корупційної діяльності.

Крім того, актуальність цього дослідження зумовлюється як стійкою тенденцією до зростання кількості відповідних кримінальних правопорушень, так і відсутністю узагальненої офіційної статистики щодо окремої кваліфікуючої ознаки «вимагання». За даними офіційної звітності Офісу Генерального прокурора України за 2023–2025 роки та січень 2026 року, у структурі кримінальних правопорушень, пов'язаних із одержанням або наданням неправомірної вигоди (статті 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України), спостерігається загальна тенденція до зростання кількості облікованих проваджень. Зокрема, якщо у 2023 році сукупна кількість облікованих кримінальних правопорушень за вказаними статтями становила 1916, то у 2024 році – 2467, а у 2025 році – вже 3073. Тобто за два роки

приріст склав понад 60 %. Особливо показовим є стрімке зростання за ст. 369-2 КК України (зловживання впливом): з 411 випадків у 2023 році до 1211 у 2025 році. Також суттєве зростання зафіксовано за ст. 354 та 368-3 КК України у 2025 році. Навіть показники лише за січень 2026 року свідчать про збереження високого рівня реєстрації таких правопорушень. Окремої уваги заслуговує динаміка вручення повідомлень про підозру, що свідчить про підвищення процесуальної активності органів досудового розслідування та реальну кримінально-правову реакцію держави на такі діяння. Водночас суттєвою проблемою є те, що офіційна статистична звітність не містить диференційованих даних саме щодо випадків, у яких інкримінується кваліфікуюча ознака «вимагання неправомірної вигоди». Облік здійснюється за статтями Особливої частини КК України загалом, без виокремлення форм об'єктивної сторони, зокрема вимагання як способу вчинення злочину. Це унеможливорює: визначення реального рівня поширеності саме вимагання неправомірної вигоди; проведення коректного кримінологічного аналізу відповідного явища; оцінку ефективності застосування кваліфікуючих ознак; формування обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства та правозастосовної практики. Отже, актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, стабільним зростанням кількісних показників кримінальних правопорушень корупційної спрямованості, а з іншого – відсутністю спеціалізованої статистичної інформації щодо ознаки «вимагання», яка має самостійне кримінально-правове значення та впливає на кваліфікацію, ступінь суспільної небезпечності діяння і призначення покарання. У сучасних умовах трансформації антикорупційної політики та підвищення вимог до аналітичного забезпечення кримінальної юстиції наукове дослідження проблем кваліфікації та обліку випадків вимагання неправомірної вигоди набуває особливої теоретичної та практичної значущості.

Проблематика вимагання неправомірної вигоди досліджувалася у працях вітчизняних учених-криміналістів у різних аспектах. Історико-правові

питання розвитку кримінальної відповідальності за вимагання висвітлювалися у працях О. І. Дітріха, Ю. А. Дорохіної, С. В. Дьоменка, М. Г. Колодяжного, В. М. Куца, Л. О. Семикіної та інших авторів. Однак історичний аспект переважно розглядався як допоміжний елемент загального аналізу хабарництва або службових злочинів і не отримав самостійного комплексного дослідження. Порівняльно-правові аспекти кримінально-правової регламентації вимагання неправомірної вигоди в зарубіжних країнах аналізувалися, зокрема, у працях М. І. Хавронюка, Г. С. Буги та інших дослідників. У зазначених роботах виділяється різноманітність моделей криміналізації корупційних проявів, а також тенденція до розширеного розуміння об'єктивної сторони підкупу, що охоплює і вимагання. Значна увага у науковій літературі приділяється дослідженню поняття «неправомірна вигода» як предмета корупційних кримінальних правопорушень. У працях А. М. Бабенка, О. С. Бондаренко, Ю. В. Гродецького, А. С. Никифорова, С. А. Мозоля, О. С. Перешивка, А. Б. Старки, Р. П. Луцького, В. В. Шаблистого, О. С. Юніна та інших учених обґрунтовується комплексний характер цього поняття, аналізується його нормативне закріплення, проблеми уніфікації та критерії «неправомірності». Водночас вимагання неправомірної вигоди розглядається здебільшого опосередковано – через дослідження змісту неправомірної вигоди як конструктивної ознаки складу злочину. Питання поняття та ознак вимагання неправомірної вигоди у кримінально-правовій доктрині досліджували Н. М. Ярмиш, С. В. Якімова, М. Хмиз, О. О. Дудоров, Я. В. Ризак, В. М. Федитник та інші автори. У їх працях проаналізовано співвідношення вимагання і прохання, проблеми розмежування із суміжними складами злочинів, а також особливості спеціального суб'єкта. Проте єдиного підходу до визначення сутності вимагання неправомірної вигоди у науці не вироблено. Окрему групу досліджень становлять праці, присвячені визначенню спеціальних суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень. У роботах О. О. Дудорова, М. І. Хавронюка, Р. Л. Максимовича, В. М. Киричка, Г. М. Зеленова та інших учених розкриваються проблеми

законодавчої класифікації службових осіб та осіб, які надають публічні послуги, а також питання суб'єкта зловживання впливом. Проблеми суб'єктивної сторони відповідних кримінальних правопорушень аналізували В. І. Тютюгін, В. О. Навроцький, С. Г. Братель, В. В. Василевич, Н. І. Золотарьова, М. Б. Желік та інші дослідники. У наукових працях загалом визнається, що вимагання неправомірної вигоди вчиняється з прямим умислом, однак дискусійними залишаються питання ролі мотиву та мети, особливо у межах складу зловживання впливом. Отже, аналіз наукових публікацій свідчить про наявність значного теоретичного доробку щодо окремих аспектів вимагання неправомірної вигоди – історичних, порівняльно-правових, предметних, суб'єктних та суб'єктивних. Незважаючи на значний масив наукових досліджень, присвячених корупційним кримінальним правопорушенням, вимагання неправомірної вигоди не отримало комплексного, системного висвітлення як самостійний об'єкт кримінально-правового аналізу. У більшості праць воно розглядається фрагментарно – як кваліфікуюча ознака підкупу, спосіб вчинення злочину або окремий елемент складу кримінального правопорушення. Відсутність уніфікованого доктринального підходу до розуміння його об'єкта, предмета, суб'єкта та суб'єктивної сторони зумовлює труднощі у кваліфікації відповідних діянь і породжує неоднаковість судової практики.

Дискусійність проблематики посилюється також наявністю різних законодавчих моделей криміналізації вимагання: у національному законодавстві воно переважно виступає кваліфікуючою ознакою, тоді як міжнародні антикорупційні акти розглядають його як самостійну форму корупційного посягання. Крім того, зберігається низка невирішених питань щодо визначення спеціальних суб'єктів, співвідношення вимагання неправомірної вигоди із загальним складом вимагання, змісту примусу, а також меж застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Отже, відсутність системного підходу до дослідження вимагання

неправомірної вигоди як комплексного кримінально-правового явища зумовлює необхідність подальшого теоретичного осмислення цієї проблематики та вдосконалення законодавчої регламентації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до: Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки (Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220), «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» (Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX), «Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 482-р), наказу МВС України «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки» від 11.06.2020 № 454, основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020–2025 рр., а також Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 р., схвалених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016; тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022–2026 роки, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 03.02.2022 № 109.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у формуванні цілісної наукової кримінально-правової характеристики вимагання неправомірної вигоди як ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування у сфері протидії відповідним корупційним проявам.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі *завдання*:

– проаналізувати історичний розвиток кримінальної відповідальності за вимагання у національному кримінальному праві, визначити основні етапи еволюції відповідних норм та їх наступність;

– охарактеризувати стан наукової розробленості проблеми вимагання неправомірної вигоди, систематизувати доктринальні підходи до визначення його правової природи, змісту та місця в системі корупційних кримінальних правопорушень;

– проаналізувати кримінально-правову регламентацію вимагання неправомірної вигоди у зарубіжних країнах, виокремити спільні та відмінні риси моделей криміналізації, оцінити можливість імплементації позитивного досвіду в національне законодавство;

– визначити родовий, безпосередній об'єкти та розкрити кримінально-правову природу предмета кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди;

– проаналізувати об'єктивну сторону складів кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди;

– окреслити коло спеціальних суб'єктів відповідних кримінальних правопорушень, дослідити проблеми законодавчого визначення службових осіб, осіб, які надають публічні послуги, службових осіб юридичних осіб приватного права та інших суб'єктів;

– розкрити особливості суб'єктивної сторони, з'ясувати зміст прямого умислу, значення мотиву та мети, а також їх роль у кваліфікації вимагання неправомірної вигоди;

– проаналізувати заходи кримінально-правового впливу, передбачені за вчинення кримінальних правопорушень із ознакою вимагання неправомірної вигоди, з урахуванням принципів справедливості та пропорційності покарання;

– проаналізувати підстави та межі звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема співвідношення інституту спеціального звільнення із випадками надання неправомірної вигоди під примусом (вимагання);

– сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування, спрямовані на підвищення нормативної визначеності, усунення колізій і забезпечення єдності

правозастосування.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони людини, суспільства та держави від корупційних проявів.

Предмет дослідження – відповідальність за вимагання неправомірної вигоди у кримінальному праві України.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження застосовано низку наукових методів. *Історико-правовий метод* використовувався для аналізу генезису кримінальної відповідальності за вимагання неправомірної вигоди. *Порівняльно-правовий метод* застосовувався для аналізу редакцій дореволюційних кримінальних уложень, радянських кримінальних кодексів, чинного КК України та законодавства європейських країн. Метод дозволив дослідити різні доктринальні позиції та порівняти національне законодавство з міжнародними антикорупційними стандартами. Крім того, використовувався при зіставленні норм КК зарубіжних країн щодо караності за «публічну» і «приватну» корупцію (ст. 368 КК та ст. 368-3, 368-4 КК) (підрозділи 1.1–1.3; 2.2; 3.1; 4.1). *Формально-юридичний, або догматичний метод* став основним інструментом для аналізу диспозицій кримінальних норм, юридичних конструкцій складів кримінальних правопорушень, тлумачення ключових понять, таких як «вимагання», «вимушування», «хабар» і «неправомірна вигода». Його застосування дозволило проаналізувати законодавчі конструкції та дефініції чинного КК України, уточнити особливості законодавчої техніки історичних періодів та ідентифікувати певні колізії у визначеннях спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень і предмету неправомірної вигоди. Також цей метод сприяв класифікації санкцій на відносно-визначені, альтернативні та кумулятивні види (підрозділи 1.1–1.3; 2.2; 3.1; 3.2; 4.2). *Системно-структурний метод* використовувався для визначення місця норм щодо вимагання в межах системи кримінального законодавства різних періодів (злочини проти власності, службові правопорушення, корупційні кримінальні діяння) та з'ясування еволюції їх функціональної ролі. Застосовувався для аналізу розташування норми про вимагання неправомірної вигоди в структурі

корупційних кримінальних правопорушень, а також для дослідження складу відповідних кримінальних правопорушень (об'єкт, предмет, суб'єкт, суб'єктивна сторона). За допомогою цього методу вивчалось місце вимагання неправомірної вигоди у межах службових та корупційних кримінальних правопорушень, проводився аналіз структури розділів КК України і співвідношення між основними та кваліфікованими складами кримінальних правопорушень. Також розглядався суб'єкт кримінального правопорушення як складова частина його складу разом з об'єктивною та суб'єктивною сторонами й об'єктом. Крім того, здійснювалась класифікація ознак суб'єктивної сторони на обов'язкові (вина у формі прямого умислу) та факультативні (мотив, мета), а також оцінювалось значення цих ознак у процесі кваліфікації. Також здійснювалось порівняння тяжкості кримінальних правопорушень із суворістю покарань, що за них передбачені. Окремо розмежувався інститут звільнення від кримінальної відповідальності й суміжними категоріями: малозначність діяння, неосудність, недосягнення віку притягнення до відповідальності та обставини, що виключають злочинність діяння (відповідно до підрозділів 1.1–1.3; 2.2; 3.1; 3.2; 4.1; 4.2). *Діалектичний метод* використано для розгляду наукових підходів до вимагання неправомірної вигоди в їх розвитку, взаємозв'язку та суперечностей, а також для виявлення тенденцій еволюції доктринальних позицій; для дослідження вимагання неправомірної вигоди як динамічного правового явища у взаємозв'язку з еволюцією антикорупційного законодавства, виявлення внутрішніх суперечностей законодавчої конструкції (зокрема співвідношення «прохання» і «вимагання») та обґрунтування шляхів їх подолання; для дослідження еволюції антикорупційного законодавства (зміна редакцій примітки до ст. 364 КК, заміна ст. 368-2 на ст. 368-5 тощо), а також для аналізу суперечностей у визначенні спеціальних суб'єктів; при розгляді суб'єктивної сторони в нерозривному зв'язку з об'єктивними ознаками кримінального правопорушення, показавши, як внутрішнє психічне ставлення особи відображається у зовнішніх діях (вимогах, погрозах); при розгляді караності не як статичної ознаки, а як динамічної реакції держави на зміну

суспільної небезпечності діяння, зокрема через призму вимагання (підрозділи 1.2; 2.2; 3.1; 3.2; 4.1). *Статистичний метод* використаний для опрацювання даних Судової адміністрації за 2020–2024 роки. Це дало змогу виявити реальну картину «репресивності» закону та «інертності» щодо окремих складів (наприклад, відсутність практики за ст. 368-3 КК України) (підрозділ 4.1). *Логіко-семантичний метод* застосований для тлумачення змісту понять «усвідомлення суспільної небезпечності», «бажання настання наслідків» та аналізу термінології, що характеризує інтелектуальний і вольовий критерії вини (підрозділ 3.2). *Аналіз судової практики* використовувався для вивчення матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень щодо кваліфікації діянь за ч. 3 ст. 369-2 КК України, що дало змогу виявити тенденції перекваліфікації та проблеми доведення ознаки вимагання (підрозділ 2.2). *Метод аналізу та синтезу* використовувався під час опрацювання наукових джерел, виокремлення окремих концепцій (щодо поняття неправомірної вигоди, спеціального суб'єкта, об'єкта, суб'єктивної сторони тощо) та їх подальшого узагальнення для формування цілісного уявлення про стан наукової розробленості проблеми (підрозділ 1.2). Також цей метод застосовано при розгрупованні поняття «службова особа» на окремі ознаки, дослідженні конструкцій спеціальних суб'єктів (службова особа публічного права, приватного права, особа, яка надає публічні послуги), формулюванні узагальнених авторських визначень (підрозділ 3.1). Метод *індукції* надав змогу узагальнити позиції науковців щодо ознак осіб, які надають публічні послуги; *дедукції* – вивести ознаки «службової особи юридичної особи приватного права» через логічне відмежування від загального поняття службової особи (ст. 18 КК) (підрозділ 3.1).

Емпіричну базу дисертації становлять: узагальнення правозастосовної діяльності Офісу Генерального прокурора щодо динаміки корупційних правопорушень за 2020–2025 роки; звітність Державної судової адміністрації України за формою № 6 (Про стан розгляду справ про кримінальні корупційні правопорушення) за період 2020–2024 років); вироки Вищого

антикорупційного суду (ВАКС) та постанов Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо розмежування статусів службових осіб; узагальнення судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду стосовно дотримання принципів індивідуалізації покарання у справах про корупцію; вироки Єдиного державного реєстру судових рішень за ст. 354, 368, 369-2 КК України, де досліджувався вплив «особистих інтересів» суб'єкта на кваліфікацію діяння; статистика закриття кримінальних проваджень на підставі ч. 5 ст. 354 КК України тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших комплексних досліджень, яке присвячене формуванню комплексної, концептуально цілісної доктринальної моделі вимагання неправомірної вигоди як самостійного кримінально-правового феномена, що поєднує історичний, порівняльно-правовий, нормативний та доктринальний аналіз положень КК України. На основі проведеної роботи сформульовано нові наукові положення, які запропоновані здобувачем особисто та виносяться на захист:

вперше:

- обґрунтовано положення про еволюцію вимагання від майнового насильницького посягання до складної форми корупційного примусу, що посягає не лише на відносини власності, а й на публічні інтереси, авторитет влади та принцип доброчесності;

- сформульовано доктринальне визначення поняття вимагання неправомірної вигоди як форми кримінально караного примусу корупційного характеру, що полягає у створенні службовою або іншою спеціальною особою стану вимушеності шляхом погрози порушення законних прав чи інтересів з метою одержання неправомірної вигоди;

- доведено необхідність законодавчого закріплення єдиного універсального визначення вимагання для всіх корупційних складів та обґрунтовано можливість визнання його самостійним закінченим кримінальним правопорушенням;

– розроблено концепцію предмета корупційних кримінальних правопорушень, у яких обов’язковою ознакою є вимагання, як комплексного явища матеріального або нематеріального характеру, що безпосередньо обумовлює кримінально-правову оцінку діяння;

удосконалено:

– наукові підходи до визначення родового та безпосереднього об’єкта кримінальних правопорушень, пов’язаних із вимаганням неправомірної вигоди, шляхом доведення їх єдиної соціально-правової природи – охорони встановленого порядку здійснення службових та делегованих повноважень;

– критерії відмежування вимагання від прохання неправомірної вигоди на підставі наявності чи відсутності погрози саме законним правам та інтересам особи;

– підходи до визначення кола спеціальних суб’єктів (службових осіб публічного та приватного права, осіб, які надають публічні послуги, суб’єктів зловживання впливом);

– доктринальне розуміння суб’єктивної сторони вимагання неправомірної вигоди як діяння, що може бути вчинене виключно з прямим умислом;

– наукові підходи до тлумачення ознаки вимагання у складі зловживання впливом (ст. 369-2 КК України) з урахуванням практики Верховного Суду;

набуло подальшого розвитку:

– положення щодо співвідношення вимагання як кваліфікуючої ознаки та як потенційно самотійного складу кримінального правопорушення;

– концепція обмеженого застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності у корупційних кримінальних правопорушеннях;

– порівняльно-правові підходи до криміналізації вимагання неправомірної вигоди з урахуванням міжнародних антикорупційних стандартів;

– обґрунтування необхідності гармонізації українського кримінального законодавства з положеннями міжнародних актів, зокрема Конвенція ООН проти корупції та Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані пропозиції, практичні рекомендації та висновки можуть бути використані у таких сферах:

– *правотворчості* – для вдосконалення кримінального законодавства України в частині уніфікації понятійного апарату, усунення прогалин, гармонізації санкцій;

– *правозастосовній діяльності* – органами досудового розслідування та судами для чіткого розмежування «вимагання» від «прохання» або «пропозиції» неправомірної вигоди на основі наявності погрози саме законним правам та інтересам особи; кваліфікації зловживання впливом; правильного встановлення статусу осіб, що надають публічні послуги, та працівників приватного сектору;

– *науково-дослідній роботі* – для подальших теоретичних розробок у сфері антикорупційного законодавства;

– *освітньому процесі* – для здобувачів вищої освіти під час викладання курсу Загальної та Особливої частини кримінального права та при підготовці підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій з дисциплін: «Кримінальне право України (Особлива частина)»; «Кваліфікація кримінальних правопорушень».

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації обговорювалися на: II Міжнародній науково-практичній конференції: «Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення», м. Київ, 04–05 червня 2025 р.; X Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти», м. Дніпро, 16 березня 2026 р.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 7-х наукових публікаціях, з яких: 4 – у вітчизняних

фахових виданнях, 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні за профілем дисертації (Республіка Польща), 2 – у тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із основної частини (вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 254 сторінки, з яких основного тексту – 208 сторінок. Список використаних джерел (257 найменувань) розміщено на 28-х сторінках., 3 додатки – на 4-х сторінках.

РОЗДІЛ 1. ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ІСТОРИЧНІ, ДОКТРИНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ ЗАСАДИ

1.1. Історія розвитку вимагання неправомірної вигоди в кримінальному праві

У словнику синонімів зазначено, що особливістю змістового наповнення терміну «вимагання» є досягнення бажаного результату особливими засобами психологічного впливу: («...домагатися, видирати погрозами, правдами й не правдами, горлом, шантажувати...») [183, С. 42]. Отже, вимагання, як антонім прохання, означає не уклінне звернення, а наказ виконати настанову ініціатора. У разі вимаганні вимога, звернення підкріплене відкритими чи прихованими погрозами. Засобами вимагання як психологічного впливу є оголошення адресату визначених строків або засобів, виконання вимоги без пояснень і обґрунтувань, висунення беззаперечних заборон і обмежень, залякування погрозами, шкідливими наслідками [189, С. 8; 248, С. 357].

На сьогодні, окрім положень дисертацій, відсутні наукові роботи щодо історії кримінальної відповідальності за вимагання. Підручники, курси кримінального права досліджують статті лише одного Кримінального кодексу (далі – КК), що чинний на час їх випуску. У той самий час потрібне системне, комплексне дослідження історії кримінальної відповідальності за вимагання за кількома різними нормативними актами, що дозволяє виявити наступність кримінального законодавства України. Дослідження історії кримінальної відповідальності за вимагання сприятиме кращому розумінню та з'ясуванню еволюції наукових поглядів щодо вимагання у той чи інший історичний період, а також може у перспективі допомогти удосконалити чинне законодавство у разі виявлення позитивної практики у законодавстві,

що вже втратило чинність [83]. Питання дослідження історії кримінальної відповідальності за вимагання відповідно до законодавства України досліджувалися, зокрема, Дітріх О. І. [37], Дорохіною Ю. А. [39], Дьоменко С. В. [48], Колодяжним М. Г. [85], Куцом В. М. [133], Семикіною Л. О. [203] та ін. Проте основна увага приділялася аналізу чинного законодавства у конкретні історичні періоди, тоді як історичний розвиток та порівняльний аналіз положень кримінальних кодексів лише побіжно висвітлювалися у дослідженнях.

У кримінальному праві розвиток поняття вимагання було започатковано ще у римському праві, а згодом регламентувалося у законодавстві царської росії, яке поширювалось і на Україну. В «Уложенні про покарання кримінальні та виправні» 1845 р. у ст. 406 найвищим ступенем лиходійства вважалось вимагання. Під яким розумілося: 1) будь-який прибуток або інша вигода, що купується у справах служби утиском або ж погрозами і взагалі страхом утиску; 2) будь-яка вимога подарунків або встановленої законом плати, або позички, або будь-яких послуг прибутку або інших вигод щодо справи або дії, що стосується служби або посади винного в тому особи під яким би то не було виглядом або приводом; 3) всякі не встановлені законом або в зайвому проти певної кількості побори грошима речами та чиймось іншим; 4) всякі незаконні наряди обивателів на свою чи чийсь роботу [98, С. 189-190; 83, С. 194]. Ст. 407 Уложення передбачала, що винний у вимаганні піддавався, дивлячись за обставинами більш-менш збільшуючим або зменшуючим провину його: або посилення на життя в губернії Томську або Тобольську з втратою всіх власних як особисто так і за станом присвоєних йому прав і переваг і ув'язненням на час від 2 до 3 років; або позбавлення всіх прав стану та посилення на поселення в окремих місцях Сибіру; або нарешті якщо вимагання супроводжувалося випробуваннями або іншими явними насильствами також позбавлення всіх прав стану та посилення на каторжні роботи на заводах на період від 6 до 8 років. В зазначеній статті Уложення також визначалось, що дозволивший собі

вимагання не вилучити за законом від покарання тілесних, то замість посилення життя в Сибіру він засуджувався: до покарання різками у міру певної статтею 35 Уложення третього ступеня покарання всього роду і віддача в виправні арештантські роти громадянського відомства на час від. 4 до 6 років. При посиленні на поселення він піддавався і покарання батогами через катів у міру певної статті 22 Уложення для першого ступеня покарання всього роду; а при посиленні на каторжні роботи, і покарання батогами через катів у міру визначеної статтею 21 Уложення для шостого ступеня покарань всього роду з накладенням тавра [98, С. 190]. Отже, як службовий злочин вимагання входило у главу шосту Уложення «О мздоимстве и лихоимстве» розділу п'ятого «О преступлениях и проступках по службе государственной и общественной» та визнавалося одним із найтяжчих видів лиходійства та охоплювало широкий спектр протиправних діянь, пов'язаних із незаконним одержанням матеріальних та нематеріальних вигод шляхом утиску, погроз, зловживання службовим становищем і примусу. Законодавець передбачав за вчинення вимагання суворі покарання, включно з позбавленням станових прав, засланням, каторжними роботами та тілесними покараннями, що свідчить про високу суспільну небезпечність цього злочину. Таким чином, вже в середині XIX століття вимагання розглядалося як серйозне кримінальне правопорушення, що посягає на майнові та службові відносини і потребує жорсткої кримінально-правової протидії. У більш пізніх редакціях Уложення про покарання кримінальні та виправні щодо вимагання не було суттєвих змін. У ст. 420 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1857 р., а пізніше у ст. 373 вказаного Уложення 1866 р. [83, С. 194]. Вимаганням у ст. 406 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та у ст. 377 у редакціях Уложення 1866 та 1885 рр. визнавалося: 1) будь-який прибуток або інша вигода, набута у справах служби утиском або ж погрозами і взагалі страхом утисків; 2) будь-яка вимога подарунків, або ж невстановленої законом плати, або позики, або яких-небудь послуг, прибутку або інших вигод по справі, або дій, що стосуються служби або посади

винного, у тому числі під будь-яким приводом; 3) будь-які невстановлені законом або зайві порівняно з визначеною кількістю побори грошима, речами або чимось іншим; 4) будь-які незаконні доручення пересічним громадянам своєї або чужої-небудь роботи [83, С. 194]. Згідно зі ст. 409 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. (ст. 380 у редакціях Уложення 1866 та 1885 рр.) як спільники каралися: особи, що сприяли лихоїмству шляхом прийняття подарунків або хабара, що були посередниками при вимогах передачі або їх отриманні; начальники, які, знаючи достовірно про подарунки або хабарі, отримані їх підлеглими, або про допущені вимагання, не вживали жодних заходів для припинення цих злоупживань; судді, які виявлених у лихоїмстві злочинців будуть намагатися виправдати всупереч законам і обставинам справи [83, С. 195].

У кримінальному Уложенні 1903 р. вимагання розглядалося як основний і кваліфікований склад злочину. У вказаному Уложенні законодавець уперше виділив вимагання як особливий вид заволодіння чужим майном. Глава 37-а Уложення «Про злочинні дії по службі державної громадської» у ст. 657 передбачала, що службовець винної в отриманні хабара витребуваному ним вигляді вчинення входить до кола його обов'язків по службі дії або за вчинені ним, така дія карається ув'язненням на строк не нижче трьох місяців. Якщо службовцям отримано хабар витребуваної ним як скоєння у колі його обов'язків злочинного діяння чи службового проступку чи скоєні їм такі дії чи провина, він карається укладанням у виправному будинку терміном не більше трьох років. Якщо ж службовцям отримано хабар вимушений ним за коштами утиск по службі або загрозою іншим через вчинення або за вчинення ним службову дію, то він виявляється ув'язненням у виправному будинку. Замах карається. Вимоги або вимушення хабара вважаються замахом на його отримання [99, С. 218]. Також ст. 658 Уложення визначала, що службовець винний у встановленні або стягненні незаконних на свою користь поборів карається ув'язненням на строк не нижче трьох місяців. Якщо ж винний робив такі побори, вимагаючи таке за допомогою

утиску по службі або загрозою такого, він карається ув'язненням у виправному будинку. Замах не карається [99, С. 218]. Отже, Кримінальне Уложення 1903 року стало важливим етапом у розвитку кримінально-правового регулювання вимагання, оскільки вперше законодавець виокремив його як самостійний вид заволодіння чужим майном та закріпив як основний і кваліфікований склад злочину. Норми Уложення чітко пов'язували вимагання із зловживанням службовим становищем, незаконним стягненням поборів, а також примушуванням до надання хабара шляхом утиску або погроз. Встановлення кримінальної відповідальності не лише за закінчений злочин, а й за замах на отримання хабара свідчить про посилення превентивної функції кримінального закону. Положення Кримінального Уложення 1903 року відображають подальше ускладнення та конкретизацію складу вимагання, а також прагнення законодавця забезпечити ефективний захист майнових і службових відносин від протиправних посягань.

Слід зауважити, що на територіях України, які були не під владою російської імперії, поняття вимагання було відоме раніше – наприклад, в Угорському кримінальному уложенні про тяжкі і менш тяжкі злочини 1878 р. [203, С. 7]. XXVII. Основна частина. «Розбій і вимагання». У § 350 передбачав, що той хто навмисно примушує іншу людину за допомогою насильства, погроз до дії не перешкоджання або невиконання обов'язків з метою протиправного привласнення собі чужого майна, скоює менш тяжкий злочин вимагання та карається ув'язненням у тюрму на термін до трьох років [100, С. 243]. Отже, вимагання в цьому нормативному акті розглядалося як менш тяжкий злочин проти власності та пов'язувалося виключно з протиправним заволодінням чужим майном шляхом насильства або погроз. Водночас законодавець не поширював поняття вимагання на службові злочини та не охоплював неправомірні вимоги немайнового характеру. Таким чином, угорське кримінальне законодавство демонструє вузьке розуміння вимагання, обмежене майновою сферою, що відрізняє його від українського кримінального права, в якому вимагання поступово набувало

комплексного характеру та тісно пов'язувалося зі зловживанням службовим становищем.

Насильницький грабіж, розбій, вимагання визнавалися насильницькими посяганнями на власність на західноукраїнських землях, які перебували під владою Польської держави, Молдовського князівства, Угорщини, а потім і Австро-Угорської держави [37, С. 6]. Отже, вказане свідчить, що на західноукраїнських землях, які в різні періоди перебували під владою Польської держави, Молдовського князівства, Угорщини та Австро-Угорщини, насильницький грабіж, розбій і вимагання розглядалися як насильницькі посягання на власність. Вимагання, зокрема, ототожнювалося з примусовим заволодінням майном або вигодами шляхом погрози чи насильства та мало переважно майново-насильницький характер. У подальшому розвиток кримінально-правових доктрин і державних інститутів сприяв поступовому виокремленню вимагання в самостійний склад злочину, а з часом – формуванню поняття вимагання неправомірної вигоди як корупційного правопорушення. Це відображає еволюцію підходів від захисту власності до комплексної охорони публічних інтересів, авторитету влади та принципів доброчесності у сфері публічних відносин.

Кримінальний кодекс УРСР 1922 р. у Главі II «Посадові службові злочини» у ст. 114 передбачав, що одержання особою, яка перебуває на державній союзній або громадській службі особисто або через посередників, яким би ти не була у вигляді хабара за виконання або невиконання в інтересах такої, що дає будь-яку дії службовця, що входить до кола службових обов'язків цієї особи, каралося позбавленням волі на строк не нижче одного року з конфіскацією майна або без такої. Отримання хабара вчинене за обтяжливих обставин як то: а) відповідальному становищі посадової особи, яка прийняла хабар, б) якщо в результаті хабара був нанесений або міг бути завданий матеріальний збиток, в) за наявності колишнього осуду за хабар або неодноразовості отримання хабара, і г) якщо при цьому з боку того, хто прийняв хабар, було допущено вимагання, – таке

каралося – позбавленням волі зі суворою ізоляцією на рядок не нижче трьох років і в особливо обтяжливих обставинах – вищого заходу покарання з конфіскацією майна [101, С. 53-54]. Важливо також зазначити, що у ст. 194 КК УСРР 1922 р. містились положення про вимагання, яким визнавалася вимога передати будь-які майнові вигоди або права на майно, або ж вчинення будь-яких дій під загрозою заподіяння насильства над особою або знищення майна. Вимагання за ст. 194 КК УСРР 1922 р. каралося позбавленням волі строком до двох років [227, С. 61; 210, С. 586]. Указана стаття не містила кваліфікуючих ознак вимагання. Отже, Кримінальний кодекс УСРР 1922 року закріпив подвійний підхід до кримінально-правової оцінки вимагання, розмежувавши його як ознаку службового злочину та як самостійний злочин проти майнових відносин. Вимагання розглядалося як обтяжуюча обставина при отриманні хабара, що істотно посилювало кримінальну відповідальність аж до застосування найвищої міри покарання. Таким чином, КК УСРР 1922 року став важливим етапом у розвитку законодавства про вимагання, заклавши підґрунтя для подальшої диференціації відповідальності та ускладнення складу цього злочину.

Кримінальний кодекс УСРР 1927 р. набув чинності 1 липня 1927 р. у Розділі III «Службові злочини» у ст. *105. передбачала наступне: за те що службова особа особисто або через посередників візьми в будь-якій формі хабара за виконання або невиконання в інтересах хабарадавця будь-якої дії, яку службова особа могла або повинна була виконувати виключно в силу свого службового становища, – позбавлення волі на строк до двох років. За взяття хабара вчинене при обтяжуючих обставинах як от: а) відповідального становища службових особи, яка взяла хабар, б) при наявності колишнього засудження за взяття хабара або не одноразового одержання хабара, в) якщо хабарник застосував вимагання, – позбавлення волі на строк не менше як 2 роки з конфіскацією майна або без неї [101, С. 135].

Стаття 188 КК УСРР 1927 р. присвячена вимаганню, яке на той час називалося «вимушування» – вимозі передачі: 1) будь-якого майна; 2)

майнових вигод; 3) права на майно; 4) вчинення будь-яких чинностей майнового характеру під страхом: а) заподіяння насильства над особою потерпілого; б) розголошення про нього відомостей, що його ганьблять; в) знищення його майна. Стаття 188 КК УСРР 1927 р. в цілому відповідає ст. 194 КК УРСР 1922 р. Відмінності між ними такі: ст. 194 КК УРСР 1922 р., говорячи про вимогу вчинення будь-яких дій, не ставить умови, на відміну від ст. 188 КК УСРР 1927 р., щоб ці дії були «майнового характеру»; крім цього, вимагання під загрозою розголошення відомостей, що ганьблять потерпілого, було передбачене не ст. 194, а ст. 195 КК УСРР 1922 р. (шантаж) [241, С. 115]. Також у КК УСРР 1922 р. було відсутнє майно як окремий предмет вимагання. У КК України 1922 р. було визначено поняття вимагання у диспозиції ст. 194 КК України, а також шантажу у ст. 195 КК України. Передбачалась кримінальна відповідальність за шантаж [241, С. 115]. Стаття 188 КК УСРР 1927 р. говорить: «За вимушування це вимогу передати будь-яке майно або майнові вигоди, або права на майно чи вчинити будь-які чинності майнового характеру під загрозою заподіяння насильства над особою, або розголосити про нього ганьбливі відомості або знищити його майно – позбавлення волі на реченець до трьох років» [67, С. 484]. Отже, крім незвичної назви – «вимушування», цікавою була вказівка щодо строку покарання – «на реченець...» (у чинному КК – «на строк...»). Стаття 188 КК УСРР 1927 р., як і ст. 194 КК УСРР 1922 р. не містила кваліфікуючих ознак вимагання.

Таким чином, Кримінальний кодекс УСРР 1927 року зберіг наступність у підходах до кримінально-правового регулювання вимагання, водночас уточнивши та конкретизувавши окремі елементи його складу. Вимагання (використовуючи тогочасний термін «вимушування») закріплювалося як самостійний злочин проти майнових відносин, а також як обтяжуюча обставина при вчиненні службових злочинів, зокрема хабарництва.

Кримінальний кодекс УРСР 1960 р. у Главі VII «Службові злочини» у ст. 168 «Одержання хабара» передбачав, що одержання службовою особою

особисто або через посередників у будь-якому вигляді хабара за виконання або невиконання в інтересах того хто дає будь-якої дії яку службова особа могла або повинна була виконати виключно в силу свого службового стану, – карається позбавленням волі на строк до п'яти років. Те саме діяння вчинене повторно або особи яка займає відповідальне службовий стан або шляхом вимагання, – карається позбавленням волі на строк від трьох до 10 років з конфіскацією майна або без конфіскація [101, С. 334]. Також щодо визначення вимагання у КК УРСР 1960 р. передбачав кримінальну відповідальність за вимагання індивідуального майна, а з 1989 р. і за вимагання державного чи колективного майна [48, С. 7]. При цьому у початковій редакції ст. 144 КК УРСР 1960 р. не містила кваліфікуючих ознак, покарання передбачалося у виді позбавлення волі строком до трьох років, або виправними роботами строком до одного року. У ст. 144 КК УРСР 1960 р. вимагательство визнавалося вимогою передачі особистого майна громадян або права на майно, або надання майнових вигод, поєднане з погрозою застосування насильства над потерпілим або його близькими особами, або знищення належного їм майна, або розголошення відомостей, що їх ганьблять. Кваліфікуючими ознаками з 1989 р. визнавалося вчинення злочину «за попереднім зговором» групою осіб (ч. 2 ст. 144), заподіяння великої шкоди потерпілому (ч. 3 ст. 144). Цей злочин після внесених змін карався позбавленням волі строком до трьох років або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом у розмірі до чотирьохсот карбованців. КК України 1960 р. передбачав спочатку кримінальну відповідальність за вимагання індивідуального майна; а з 1989 р. і за вимагання державного чи колективного майна. З набуттям чинності положень чинного КК України вимагання як злочин проти власності визначається як «...вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває у їхньому

віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий, чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці» [49].

Аналізуючи частини 1–3 ст. 144 КК УРСР 1960 р., Куц В. М. писав, що способом вимагання, що є обов'язковою ознакою його складу, є не одна лише погроза, а також майнова вимога. Саме ці дві ознаки утворюють такий різновид психічного насильства, як примус [133, С. 4]. З урахуванням визнання безпосереднім об'єктом вимагання особистої безпеки, тобто суспільних відносин, що забезпечують суто особисте благо – психічну недоторканність особи, – Куц В. М. обґрунтовував висновок про необхідність віднесення вимагання до злочинів проти особи та пропонував новий номер та нову редакцію ст. 100¹ «Вимагання»: «Вимагання, тобто вимога передачі особистого майна громадян або права на майно, або надання майнової вигоди, а так само інша вимога майнового характеру, пред'явлена під погрозою заподіяння фізичної, моральної або майнової шкоди потерпілому або його близьким» [133, С. 4; 185].

Кримінальний кодекс УРСР 1960 року засвідчив подальшу еволюцію кримінально-правового розуміння вимагання, поєднавши його як із системою злочинів проти власності, так і зі службовими злочинами. Вимагання визнавалося кваліфікуючою ознакою одержання хабара, що зумовлювало суттєве посилення кримінальної відповідальності службових осіб. Водночас законодавець поступово розширював предмет вимагання: від індивідуального майна громадян до державного і колективного майна, а також закріпив різні форми погроз як способу примусу потерпілого. Запровадження з 1989 року кваліфікуючих ознак, зокрема вчинення злочину групою осіб та заподіяння великої шкоди, свідчить про ускладнення структури складу вимагання та диференціацію кримінальної відповідальності.

Історичний екскурс щодо поняття «вимагання» вказує на те, що відношення держави та суспільства до вимагання хабара за всіх часів було досить негативним. Так, починаючи із 1670 р. у законодавстві почав

вживатися термін «хабар», який первинно означав винагороду посадовій особі, одержання якої було поєднане саме з вимагательством. За Уложенням про покарання кримінальні та виправні 1845 р. (а також в редакціях цього акта 1866 р. і 1885 р.) найбільшу суспільну небезпеку, як це прямо зазначалося, мало вимагательство хабара [98]. За часів Радянського Союзу ознака вимагання хабара також мала місце в усіх Кримінальних законах. Вимагання при одержанні службовцем винагороди не тільки відіграло роль кваліфікуючої або навіть найнебезпечнішої ознаки протягом всієї історії боротьби з хабарництвом незалежно від політичних сил, які були при владі, а й взагалі із його засудження фактично і розпочалася активна протидія цьому негативному явищу [144].

У Кримінальному кодексі 2001 року на сьогодні містить п'ять статей Особливої частини КК України, які встановлюють відповідальність за власне вимагання неправомірної вигоди: ст. 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України, використовуючи при цьому зворот «поєднане із вимаганням неправомірної (такої) вигоди» [236, С. 221]. КК України виокремлює вимагання, як кваліфікуючу ознаку зазначених складів злочинів та, зокрема, тих, яким передбачається кримінальна відповідальність за підкуп (ч. 4 ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації» КК України, ч.3 ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» КК України, ч. 3 ст. 368-3 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» КК України, ч. 4 ст. 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» КК України) [248]. Відносно зазначених складів кримінальних правопорушень, а саме їх кримінально-правову характеристику маємо намір розкрити у другому розділі роботи.

Визначаючи сучасний етап розвитку за вимагання неправомірної вигоди як ознаки кримінальних правопорушень вважаємо варто звернутися до положень проекту нового Кримінального кодексу України. Так, у Загальній частині. Книзі першій. Про кримінальний кодекс України у Розділ

1.1. Глосарій у ст. 1.1.1. Значення термінів Кримінального кодексу у п. 6 визначає, що вимагання хабара: а) вимога надати хабар з погрозою вчинення дій або бездіяльності зі зловживанням стосовно особи, яка надає хабар, чи її близької людини або б) умисне створення умов, за яких особа вимушена надати хабар з метою запобігання шкоди для її (чи її близької людини) прав або законних інтересів [217].

1.2. Стан дослідження проблем вимагання неправомірної вигоди в кримінальному праві

Серед напрямків в яких досліджувались проблеми вимагання неправомірної вигоди пропонуємо виділити: питання історичний розвиток кримінальної відповідальності за вимагання в Україні; кримінально-правова регламентація вимагання неправомірної вигоди у зарубіжних країнах; загальна характеристика наукових підходів до дослідження неправомірної вигоди; поняття вимагання неправомірної вигоди у кримінально-правовій доктрині; проблемні питання кваліфікації вимагання неправомірної вигоди; питання вимагання неправомірної вигоди та інституту звільнення від кримінальної відповідальності тощо.

Проблема кримінально-правової протидії вимаганню неодноразово ставала предметом наукових досліджень у вітчизняній та зарубіжній юридичній науці. Водночас *аналіз наукових джерел свідчить, що питання історичного розвитку кримінальної відповідальності за вимагання в Україні досліджувалося переважно фрагментарно та не отримало комплексного й системного висвітлення. У працях науковців основна увага традиційно зосереджувалася на аналізі чинного на момент написання законодавства або окремих історичних періодів розвитку кримінального права. Зокрема, у дослідженнях Дітріха О. І. [37], Дорохіної Ю. А. [39], Дьоменка С. В. [48], Колодяжного М. Г. [85], Куца В. М. [133], Семикіної Л. О. [203] та інших*

авторів вимагання розглядалося крізь призму кваліфікуючої ознаки хабарництва, способу вчинення злочину або елементу складу кримінального правопорушення. При цьому історико-правовий аспект, як правило, виконував допоміжну функцію та зводився до короткого огляду положень окремих кримінальних кодексів без їх ґрунтового порівняльного аналізу. Окремі наукові праці містять цінні висновки щодо еволюції поняття вимагання, співвідношення вимагання хабара та майнового вимагання, а також правової природи примусу при вимаганні неправомірної вигоди. Разом із тим, відсутні спеціальні комплексні дослідження, присвячені послідовному аналізу розвитку кримінальної відповідальності за вимагання на основі кількох нормативних актів різних історичних епох – від дореволюційного законодавства до сучасного КК України. Недостатньо дослідженим залишається питання наступності кримінально-правових підходів до вимагання, трансформації його ознак, предмета та способів вчинення, а також зміни ролі вимагання як самостійного складу злочину, і як кваліфікуючої ознаки інших кримінальних правопорушень. Також у науковій літературі бракує узагальнюючих праць, у яких історичний розвиток вимагання аналізувався б у контексті загальної еволюції кримінально-правових засобів боротьби з корупцією та зловживанням владою. Отже, стан наукового дослідження проблеми історичного розвитку кримінальної відповідальності за вимагання свідчить про наявність значного теоретичного доробку з окремих аспектів цієї проблематики, однак водночас вказує на відсутність системного, комплексного історико-правового аналізу. Це зумовлює актуальність подальших досліджень у зазначеному напрямі та обґрунтовує необхідність ґрунтового вивчення еволюції законодавства про вимагання з метою вдосконалення сучасних кримінально-правових механізмів протидії цьому суспільно небезпечному явищу.

При визначені стану дослідження кримінально-правової регламентація вимагання неправомірної вигоди у зарубіжних країнах маємо вказати на наукові дослідження, зокрема Хавронюка М. І., Буги Г. С. та інших авторів

[17; 233; 245]. Зазначені праці вчених констатують, що кримінально-правова регламентація вимагання неправомірної вигоди у зарубіжних країнах характеризується значною різноманітністю підходів, зумовленою національними правовими традиціями, соціально-економічними умовами та ментальними особливостями відповідних суспільств. Водночас спільною тенденцією є розширене розуміння об'єктивної сторони корупційних злочинів, яке охоплює не лише фактичне одержання неправомірної вигоди, а й її вимагання, пропозицію, обіцянку, прийняття обіцянки, а також використання реального чи уявного впливу на прийняття рішень. У науковій літературі наголошується, що у більшості зарубіжних правових систем вимагання неправомірної вигоди визнається або самостійним складом злочину, або кваліфікуючою ознакою хабарництва, яка істотно підвищує рівень кримінальної відповідальності. Особлива увага приділяється таким формам вимагання, що поєднуються з погрозами, використанням службового авторитету, організованим характером або спрямовані на вплив на виборчі, судові та інші суспільно значущі процеси. Науковці відзначають превентивну спрямованість багатьох зарубіжних моделей, що проявляється у криміналізації корупційних діянь на ранніх стадіях їх вчинення та запровадженні механізмів стимулювання викриття корупції. Водночас аналіз стану наукової розробленості проблеми дозволяє констатувати, що, попри значний обсяг досліджень окремих аспектів корупційних злочинів, вимагання неправомірної вигоди як самостійний об'єкт порівняльно-правового аналізу досі не отримало належного комплексного висвітлення. У більшості праць воно розглядається фрагментарно, у межах загальної характеристики хабарництва або інших корупційних правопорушень, без системного зіставлення кримінально-правових моделей різних держав. Отже, стан наукового дослідження вимагання неправомірної вигоди у зарубіжних країнах свідчить про наявність значного теоретичного та нормативного матеріалу, який водночас потребує подальшого узагальнення та осмислення з позицій можливості його адаптації до національної правової системи

України.

Розкриваючи загальну характеристику наукових підходів до дослідження вимагання неправомірної вигоди маємо звернути увагу на доктринальні підходи в яких визначається місце вимагання неправомірної вигоди в системі корупційних кримінальних правопорушень. В такому словосполученні, як вимагання неправомірної вигоди, у доктрині не визначено праць. Проте його з'ясування стає зрозумілим через звернення до окремих досліджень присвячених визначенню неправомірної вигоди у корупційних кримінальних правопорушеннях. Так, учені пропонують різні підходи до розуміння поняття «неправомірна вигода». Як, видається, найбільш ґрунтовною у цій сфері є позиція Бондаренко О. С., яка безпідставно вважає, що неправомірна вигода є комплексним та системним поняттям, оскільки знаходиться на межі двох наук (економіки та юриспруденції) та складається з кількох системних категорій (грошові кошти, майно, переваги, тощо, які обіцяють, пропонують, надають, одержують без законних на те підстав) [14, С. 14; 84, С. 296]. Такий підхід у повній мірі відповідає ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», у якій неправомірна вигода визначається, як грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, т. ін., які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав [65]. Виходячи з цього, деякі учені наполягають на тому, що визначений законодавством перелік об'єктів, які можуть становити неправомірну вигоду, доцільно удосконалити. Так, Гродецький Ю. В. доводить у своїх працях, що грошові кошти, інше майно, тощо за своєю суттю і призначенням є цінностями (благами). Водночас, на думку науковця, вжиті у законі предмети злочину не є, власне, кримінально-правовими, саме тому в даному випадку можна запозичити більш вдалі умовні конструкції з інших галузей права [33, С. 55; 84, С. 296]. Перешивко О. С. пропонує власне визначення неправомірної вигоди, під якою розуміє майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, а також будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру та діяння, які мають ознаки послуг, але носять

кримінально карний характер [172, С. 187; 84, С. 296]. Натомість, Старка А. Б. безпідставно вважає, що чинний КК містить одразу декілька визначень поняття неправомірної вигоди, у зв'язку з чим виникає необхідність уніфікації зазначених понять, оскільки це має прикладне значення для кваліфікації діянь осіб, які вчинили діяння, що мають ознаки будь-якого корупційного кримінального правопорушення [211, С. 138; 84, С. 296]. Таку ж позицію щодо уніфікації визначення даного поняття, яке має стати єдиним для всіх кримінальних правопорушень корупційного характеру, предметом яких є неправомірна вигода, вказують й інші науковці. При цьому учені переконливо доводять, що відсутність уніфікованого визначення цього поняття призводить до практичних проблем у процесі доказування за ст. 368 КК [163, С. 330-336; 84, С. 296]. У свою чергу, Шершак-Гукова А. М., у своїх працях доводить, що соціальна необхідність у криміналізації нових складів корупційних кримінальних правопорушень пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, у свою чергу, обумовлює потребу конкретизувати та уточнити зазначені види суспільно небезпечних діянь, з метою їх правильної кваліфікації та запобігання у зв'язку з цим уникнення відповідальності службових осіб за вчинення вказаного корупційного правопорушення [243, С. 272; 84, С. 296]. Луцький Р.П., у своїй публікації здійснює комплексний кримінально-правовий аналіз поняття «неправомірна вигода» як ключової ознаки кримінальних правопорушень пов'язаних з корупцією. Визначає нормативне підґрунтя впровадження цього терміну в українське законодавство, що стало результатом імплементації положень, передбачених Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією (ETS 173), Додатковим протоколом до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 191). Розкриває зміст поняття «вигода» як багатоаспектної категорії, яка охоплює як матеріальні (грошові кошти, майно, пільги), так і нематеріальні (послуги, нематеріальні активи, переваги) блага. Особливу увагу приділяє проблемі визначення

критерію «неправомірності» вигоди, що є вирішальним для правильної кримінально-правової кваліфікації діянь передбаченого статтею 368 КК України. Аналізує наукові підходи щодо сутності поняття «неправомірності», яке в чинному законодавстві розкривається через конструкцію «без законних на те підстав». Аргументує, що ця формула є оцінною, недостатньо чіткою та створює складнощі для правозастосування. З урахуванням сучасної практики та наукових підходів пропонує варіанти вдосконалення законодавчого формулювання з метою підвищення нормативної визначеності, зниження ризиків зловживань та забезпечення принципу правової визначеності. Автор обґрунтовує доцільність збереження широкого переліку об'єктів неправомірної вигоди, що забезпечує гнучкість і ефективність боротьби з різними проявами корупції. Водночас наголошує на необхідності конкретизації критеріїв неправомірності вигоди через прив'язку до меж службових повноважень посадової особи, що сприятиме уніфікації правозастосування та підвищенню довіри до правової системи загалом [138].

Отже, аналіз доктринальних підходів до дослідження вимагання неправомірної вигоди свідчить про відсутність у вітчизняній кримінально-правовій науці самостійних комплексних праць, безпосередньо присвячених цьому феномену як окремому об'єкту дослідження. Водночас його зміст і місце в системі корупційних кримінальних правопорушень опосередковано розкриваються через наукові дослідження поняття «неправомірна вигода», яке є ключовою конструктивною ознакою відповідних складів злочинів. Переважна більшість учених обґрунтовано розглядає неправомірну вигоду як комплексну, багатоаспектну категорію, що охоплює як матеріальні, так і нематеріальні блага та перебуває на стику економічних і правових відносин. При цьому в науковій літературі простежується стійка тенденція до критичного осмислення чинного законодавчого визначення неправомірної вигоди, зокрема через його фрагментарність, наявність декількох нормативних варіантів та використання оцінної категорії «без законних на те підстав». Така невизначеність негативно впливає на процес кваліфікації

корупційних кримінальних правопорушень і створює труднощі в доказуванні, що особливо гостро проявляється у практиці застосування статей 368 та суміжних норм КК України. Узагальнення наукових позицій дозволяє дійти висновку, що проблема вимагання неправомірної вигоди має міжгалузевий характер і потребує подальшого системного дослідження з урахуванням уніфікації поняття неправомірної вигоди, уточнення критерію її неправомірності та чіткого визначення ознак примусу. Саме це створить належне теоретичне підґрунтя для коректного визначення місця вимагання неправомірної вигоди в системі корупційних кримінальних правопорушень і сприятиме підвищенню ефективності кримінально-правової протидії корупції.

Встановлюючи поняття вимагання неправомірної вигоди у кримінально-правовій доктрині маємо звернутися до наступних досліджень. Так у своїй статті Ярмиш Н. розглядає подібності та відмінності понять «вимагання» і «прохання» неправомірної вигоди; наводять приклади неправильного застосування судами відповідних статей Кримінального кодексу України, аналізує причини помилок, пропонує шляхи їх усунення [250]. Семикіна Л. О. досліджуючи визначення предмета вимагання, доходить висновку, що загальним предметом вимагання є майнові матеріальні та нематеріальні блага [205]. Якімова С. В. визначає особливі ознаки вимагання, у зв'язку з підкупом, з'ясовує, що в положеннях КК України вимагання неправомірної вигоди розглядається як кваліфікована ознака підкупу. Натомість у положеннях міжнародних антикорупційних конвенцій вимагання неправомірної вигоди є окремою формою підкупу. Вчена обґрунтовує, що в сучасних умовах гармонізація положень чинного КК України згідно з міжнародними стандартами протидії підкупу сприятиме удосконаленню кримінально-правового механізму протидії корупції в Україні [248]. Хмиз М. у своїй публікації визначає характер співвідношення вимагання неправомірної вигоди із суміжними складами злочинів, що містяться в інших розділах Особливої частини КК України. Зокрема зазначає,

що у кримінальному праві України всі норми, які так чи інакше встановлюють відповідальність за вимагання, можна поділити на такі групи:

- 1) асоціація норм про вимагання із загальною нормою, передбаченою ст. 189 КК України та спеціальними нормами, передбаченими у ст. 159-1, 262, 308, 312, 313, 357, 410 КК України;
- 2) група норм про вимагання неправомірної вигоди як частина, так званих, корупційних злочинів: ст. 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України;
- 3) норми, які охоплюють склади злочинів, що на думку законодавця, точно не містять ознак вимагання: ст. 206 та 355 КК України;
- 4) норма про злочин, у якому вимагання постає кваліфікуючою ознакою, що характеризує суспільно-небезпечні наслідки іншого злочину: ст. 320 КК України.

При визначенні співвідношення між групою норм про вимагання неправомірної вигоди та загального складу вимагання, до уваги бере той факт, що зміст погрози при вимаганні неправомірної вигоди повинен охоплювати той факт, що негативні наслідки для потерпілої особи завжди пов'язуються із можливостями спеціального суб'єкта злочину, що обумовлені його статусом або службовою особи, або особи, яка надає публічні послуги. Це ж стосується і складу злочину, передбаченого ст. 369-2 КК України, однак у цьому випадку спеціальний статус суб'єкта злочину повинен бути пов'язаний із можливістю вплинути на іншу особу – особу, уповноважену на виконання функцій держави [236]. Також науковець здійснює комплексний аналіз спеціальних суб'єктів вимагання неправомірної вигоди, звертаючи увагу на недосконалість чинної класифікації службових осіб у КК України та наявність логічної неузгодженості в її побудові. Він обґрунтовує необхідність чіткого розмежування працівника, службової особи, службової особи юридичної особи приватного права та особи, яка надає публічні послуги, пропонуючи авторські дефініції кожного з цих понять. Особливу увагу приділено критиці законодавчої техніки визначення особи, яка надає публічні послуги, із пропозицією формулювати це поняття через родові ознаки. Запропонований підхід спрямований на усунення колізій та забезпечення більшої системності й юридичної визначеності у

кримінально-правовому регулюванні відповідальності за вимагання неправомірної вигоди [236]. Дудоров О.О, Ризак Я.В., досліджують проблемні питання вимагання неправомірної вигоди при вчиненні підкупу службової особи юридичної особи приватного права. На підставі аналізу наукової літератури вченими досліджено підходи щодо поняття і значення вимагання неправомірної вигоди. Сформульовано ряд пропозицій, спрямованих на удосконалення кримінального законодавства і практики його застосування [44]. Отже, аналіз наукових підходів до визначення поняття вимагання неправомірної вигоди у кримінально-правовій доктрині свідчить про відсутність єдиного, уніфікованого підходу до його розуміння, що зумовлює складність як теоретичного осмислення цього явища, так і його практичного застосування. Дослідження вчених зосереджені переважно на з'ясуванні окремих аспектів вимагання неправомірної вигоди – співвідношення з проханням про надання неправомірної вигоди, визначенні предмета вимагання, розмежуванні з суміжними складами злочинів, а також особливостях суб'єктного складу відповідних корупційних кримінальних правопорушень. У науковій літературі обґрунтовується, що вимагання неправомірної вигоди є різновидом корупційної поведінки, для якої визначальним є наявність примусу, що проявляється у погрозі заподіяння шкоди правам чи законним інтересам особи з використанням службового або іншого спеціального статусу винного. При цьому звертається увага на те, що в національному кримінальному законодавстві вимагання неправомірної вигоди розглядається переважно як кваліфікуюча ознака підкупу, тоді як у міжнародних антикорупційних актах воно трактується як самостійна форма корупційного діяння, що актуалізує питання гармонізації кримінального законодавства України з міжнародними стандартами. Водночас істотні дискусії викликають питання визначення кола спеціальних суб'єктів вимагання неправомірної вигоди, законодавча класифікація службових осіб, а також спосіб нормативного закріплення поняття особи, яка надає публічні послуги.

Аналіз наукових досліджень та положень чинного кримінального законодавства України свідчить, що проблема вимагання неправомірної вигоди є однією з найбільш дискусійних у теорії кримінального права, насамперед у частині визначення об'єкта відповідних кримінальних правопорушень. У працях вітчизняних науковців вона розглядається крізь призму загальних питань корупційної злочинності, службових злочинів, підкупу та зловживання владою або впливом, що зумовлює фрагментарність і різноманітність наукових підходів [80; 11; 6; 72; 171; 51; 169; 15; 70; 191; 163; 7; 235; 146]. Переважна більшість досліджень присвячена характеристиці окремих складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із неправомірною вигодою, зокрема підкупу службової особи, підкупу особи, яка надає публічні послуги, зловживанню впливом. При цьому питання вимагання неправомірної вигоди найчастіше розглядається як спосіб вчинення відповідних злочинів або як кваліфікуюча ознака, а не як самостійний об'єкт комплексного теоретичного аналізу.

Особливо дискусійним у науковій літературі залишається питання родового та безпосереднього об'єкта кримінальних правопорушень, пов'язаних із вимаганням неправомірної вигоди. Частина науковців традиційно пов'язує ці злочини з посяганням на авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи інших інституцій. Водночас дедалі більшого поширення набуває критичний підхід до такого розуміння об'єкта, відповідно до якого авторитет розглядається як надмірно абстрактна категорія, що не відображає реальної соціально-правової сутності аналізованих кримінальних правопорушень і не дозволяє чітко відмежовувати їх від суміжних складів. У наукових працях обґрунтовується доцільність розгляду вимагання неправомірної вигоди як посягання передусім на визначений у законодавстві порядок здійснення службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а також на встановлений порядок управління у сфері виконання професійних обов'язків. Такий підхід дозволяє більш точно окреслити коло

суспільних відносин, яким заподіюється або може бути заподіяна шкода, і забезпечує узгодженість із системою Особливої частини КК України. Разом із тим аналіз доктринальних позицій свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення безпосереднього об'єкта кримінальних правопорушень, пов'язаних із вимаганням неправомірної вигоди. У літературі пропонуються різні конструкції – від нормальної управлінської діяльності та прав і свобод особи до конкретних правовідносин, що забезпечують законне, добросовісне та неупереджене виконання професійних чи службових обов'язків без впливу неправомірної вигоди. Це зумовлює складність правозастосування та породжує труднощі при кваліфікації відповідних діянь.

У науці кримінального права України питання предмета кримінальних правопорушень, пов'язаних із вимаганням неправомірної вигоди, розглядалося в працях низки науковців, однак здебільшого в межах загального аналізу складів корупційних кримінальних правопорушень або окремих аспектів підкупу та одержання неправомірної вигоди. Зокрема, проблематику поняття та змісту неправомірної вигоди як предмета злочину досліджували, зокрема, Ярошенко О. Д. [252], який звертав увагу на системний характер цього поняття, його відповідність міжнародно-правовій категорії «неправомірна перевага» та на розмежування матеріальних і нематеріальних форм вигоди, особливо в контексті кваліфікуючих ознак злочину. У його працях також порушувалося питання співвідношення неправомірної вигоди та її розміру у складах злочинів із ознакою вимагання. Перешивко О. С. аналізував неправомірну вигоду крізь призму її незаконності, підкреслюючи, що неправомірними є такі переваги чи блага, на які особа не має права або які вона одержує з порушенням установленної черговості чи процедури. Такий підхід має значення для розуміння предмета вимагання неправомірної вигоди як посягання не лише на майнові, а й на процедурні та організаційні правовідносини [172]. Гродецький Ю. В. аналізував перелік об'єктів, які можуть становити неправомірну вигоду.

Критично оцінював чинну законодавчу конструкцію предмета неправомірної вигоди, звертаючи увагу на міжгалузевий характер використаних понять та пропонував удосконалити законодавчий підхід до визначення її змісту [33]. Чернега Ю. О. висловлював альтернативну позицію щодо місця неправомірної вигоди в структурі складу злочину, вважаючи, що вона не є предметом підкупу у власному розумінні: за активного підкупу – є засобом учинення злочину, а за пасивного – продуктом злочинної діяльності. Його позиція відображає наукову дискусію щодо кримінально-правової природи неправомірної вигоди [239]. Якімова С. В. досліджувала переваги та пільги як різновиди неправомірної вигоди, їх зміст, види та прояви. Обґрунтовуючи можливість існування, як майнових, так і немайнових форм неправомірної вигоди, що має значення для розуміння предмета злочинів, пов'язаних із вимаганням таких благ [248]. Слід констатувати, що проблематика предмета кримінальних правопорушень, пов'язаних із вимаганням неправомірної вигоди, у науці кримінального права України отримала фрагментарне, переважно опосередковане висвітлення. Дослідження зосереджуються насамперед на з'ясуванні поняття, змісту та видів неправомірної вигоди, її матеріальних і нематеріальних форм, а також на проблемах законодавчого визначення та кваліфікації відповідних корупційних діянь. Водночас аналіз наукових позицій свідчить про відсутність єдиного підходу до розуміння кримінально-правової природи неправомірної вигоди та її місця у структурі складу злочину, що зумовлює наявність дискусій щодо визнання її предметом підкупу або ж засобом чи результатом злочинної діяльності. При цьому специфіка вимагання неправомірної вигоди як способу вчинення корупційного правопорушення та її вплив на зміст і ознаки предмета злочину залишаються недостатньо дослідженими. Зазначене свідчить про наявність прогалин у науковому опрацюванні цієї проблематики обумовлює необхідність подальших комплексних досліджень предмета кримінальних правопорушень, пов'язаних із вимаганням неправомірної вигоди, з урахуванням особливостей об'єктивної сторони, правового статусу суб'єктів

і потреб практики правозастосування.

Аналіз чинного кримінального законодавства та спеціальної кримінально-правової літератури свідчить, що проблема визначення спеціальних суб'єктів вимагання (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання) неправомірної вигоди є однією з найбільш дискусійних у сучасній теорії кримінального права. Проблематика визначення спеціальних суб'єктів вимагання (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання) неправомірної вигоди є предметом ґрунтовного дослідження в сучасній кримінально-правовій науці. Найбільш розробленим у доктрині є поняття службової особи як спеціального суб'єкта корупційних кримінальних правопорушень, нормативно закріплене у ст. 18 та примітці до ст. 364 КК України. Його зміст детально проаналізований у працях Максимовича Р. Л. [139], а також у наукових дослідженнях Дудорова О. О. [46], Хавронюка М. І. [234], які загалом сходяться на висновку про достатній рівень визначеності цього поняття для потреб теорії та правозастосування. Найбільш усталеним у науці та правозастосовній практиці є поняття службової особи, закріплене у примітці до ст. 364 КК України, зміст якого ґрунтовно проаналізований у працях Максимовича Р. Л. та в цілому відповідає потребам кваліфікації корупційних кримінальних правопорушень. Водночас визначення так званих «нових» спеціальних суб'єктів, насамперед осіб, які надають публічні послуги, характеризується відсутністю єдиного підходу, фрагментарністю законодавчого регулювання та неоднозначністю доктринальних тлумачень. Науковці обґрунтовано критикують використання законодавцем казуїстичних переліків таких осіб у диспозиціях кримінально-правових норм, що зумовлює нестабільність кола суб'єктів, конкуренцію норм і труднощі відмежування суміжних складів кримінальних правопорушень. У доктрині запропоновано різні концепції законодавчого вирішення цієї проблеми. Так, Зеленов Г. М. обстоює ідею нормативного визначення публічних послуг та їх суб'єктів шляхом закріплення розгорнутої примітки до ст. 365-2 КК України [68]. Натомість Киричко В. М. пропонує відсиловний підхід, за яким

належність особи до суб'єктів надання публічних послуг має прямо визначатися у відповідному законі України [76]. Попри відмінність підходів, більшість учених (Дудоров О. О., Киричко В. М.) сходяться на тому, що ключовими родовими ознаками осіб, які надають публічні послуги, є їх непосадовий статус, професійний характер діяльності, здійснення делегованих державою або органами місцевого самоврядування повноважень, юридично значущий характер результатів такої діяльності та їх публічно-правова спрямованість.

Окрему групу дискусій становлять питання визначення спеціальних суб'єктів у приватному секторі, зокрема службових осіб юридичних осіб приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також працівників підприємств, установ чи організацій, які не є службовими особами. У працях Дудорова О. О. [46], Хавронюка М. І. [234], Михайленка Д. Г. [143] аналізується доцільність чинної диференціації кримінальної відповідальності залежно від сфери діяльності та обґрунтовується відмінність суспільної небезпеки корупційних проявів у публічному і приватному секторах. Найбільш дискусійним у науці залишається питання суб'єкта пасивного зловживання впливом (ст. 369-2 КК України). У літературі сформувалися протилежні підходи: від визнання цього суб'єкта загальним (Андрушко П. П., Киричко В. М., Титаренко О. О., Ярмиш Н. М.) [41] до обмеження його кола лише особами, які використовують неслужбовий вплив, або ж пропозиції кваліфікувати дії службових осіб за іншими статтями КК України (Брич Л. П., Тютюгін В. І., Задоя К. П., Савченко А. В., Кришевич О. В.). Як підкреслює Дудоров О. О., відсутність єдності в наукових підходах значною мірою зумовлена різними моделями криміналізації зловживання впливом у міжнародних антикорупційних актах та складністю їх імплементації у національне законодавство [41]. Отже, відсутність доктринальної єдності свідчить про потребу подальшого вдосконалення законодавчої конструкції відповідних складів кримінальних правопорушень, уточнення кола спеціальних суб'єктів

та забезпечення більшої нормативної визначеності, що сприятиме однаковому застосуванню кримінального закону й підвищенню ефективності протидії корупційним проявам як у публічній, так і в приватній сферах.

Маємо звернути увагу на дискусію, яка існує щодо розширення сфери звільнення від кримінальної відповідальності на випадки надання неправомірної вигоди під примусом (вимагання). Вчені пропонують включити такі випадки, але критики наголошують, що це суперечило б концепту добровільного каяття та нівелювало стимулюючий ефект інституту. Чинне кримінальне законодавство України чітко диференціює корупційні діяння за рівнем суспільної небезпечності і суворістю кримінально-правового реагування. Інститут спеціального звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 354 КК) обмежений виконавцями окремих діянь, які добровільно каються, і не застосовується у випадках вимагання, що забезпечує баланс між стимулюванням дійового каяття та невідворотністю покарання за найбільш суспільно небезпечні форми корупції [74; 212]. Таким чином, сучасний стан наукового дослідження проблем визначення спеціальних суб'єктів вимагання неправомірної вигоди характеризується достатньою розробленістю загальних положень, але водночас – відсутністю концептуальної єдності щодо «нових» спеціальних суб'єктів, нестабільністю законодавчих конструкцій і складністю відмежування суміжних складів кримінальних правопорушень, що зумовлює необхідність подальшого теоретичного осмислення та вдосконалення кримінально-правового регулювання.

Питання суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, достатньо широко висвітлені у працях вітчизняних учених-криміналістів, однак залишаються дискусійними щодо окремих її елементів, насамперед мотиву та мети відповідних посягань, а також співвідношення умислу і формального складу злочину. Переважна більшість науковців сходиться на тому, що суб'єктивна сторона вимагання неправомірної вигоди, як загального, так і спеціальних його видів (ст. 354,

368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України), характеризується виною у формі прямого умислу. Такий підхід обґрунтовується формальним характером відповідних складів кримінальних правопорушень та особливостями їх об'єктивної сторони. Зокрема, Овод К. К., Куц В., Бондаренко О. зазначають, що злочини з формальним складом можуть бути вчинені виключно з прямим умислом, оскільки винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння та бажає його вчинення [164]. У працях, зокрема Тютюгіна В. І. [109], Навроцького В. О. [92], Брателя С. Г., Василевича В. В., Золотарьової Н. І. [66] наголошується, що при прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди інтелектуальний момент умислу охоплює усвідомлення неправомірності отримуваної вигоди, відсутності законних підстав для її одержання, а також використання службового чи іншого спеціального становища. Вольовий момент полягає у бажанні вчинити відповідні дії з метою досягнення визначеного результату. Водночас у науці не вироблено єдиного підходу щодо значення мотиву та мети у складах кримінальних правопорушень, пов'язаних із вимаганням неправомірної вигоди. Частина дослідників (Братель С. Г., Василевич В. В., Золотарьова Н. І., Артьомов Є.) [66] вважають, що для корупційних кримінальних правопорушень характерними є корисливі мотиви, а мета одержання неправомірної вигоди впливає із самої сутності посягання, навіть за відсутності її прямого законодавчого закріплення. Інші автори, зокрема Желік М. Б. [54] наполягають на тому, що мотив і мета є факультативними ознаками суб'єктивної сторони і набувають обов'язкового значення лише у випадках прямої вказівки на них у диспозиції кримінально-правової норми. Особливо дискусійним у доктрині є питання мети зловживання впливом, передбаченого ст. 369-2 КК України. Так, Кочерова Н. О. [93] вказує, що для «активного» зловживання впливом (ч. 1 ст. 369-2 КК) обов'язковою є мета вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Водночас щодо «пасивного» зловживання впливом (ч. 2, 3 ст. 369-2 КК) у науці

обґрунтовується позиція, за якою визначальною є мета одержання неправомірної вигоди, тоді як інші можливі цілі не мають кваліфікуючого значення та можуть враховуватися лише при призначенні покарання. Аналіз наукових підходів та матеріалів судової практики свідчить також про відсутність єдності у розмежуванні мотиву і мети при кваліфікації зловживання впливом, що нерідко призводить до їх змішування у правозастосовній діяльності. Таким чином, стан наукового дослідження суб'єктивної сторони вимагання неправомірної вигоди характеризується загальним визнанням прямого умислу як єдино можливої форми вини для відповідних складів кримінальних правопорушень, однак водночас – наявністю дискусій щодо кримінально-правового значення мотиву та мети, особливо у межах ст. 369-2 КК України, що зумовлює необхідність подальшого теоретичного уточнення цих ознак.

1.3. Вимагання неправомірної вигоди в кримінальному законодавстві зарубіжних країн

Актуалізація використання в Україні закордонного досвіду у сфері боротьби та протидії корупції пов'язана також із тим, що вітчизняне законодавство в цій сфері має пройти процес уніфікації із, зокрема, європейським. Саме тому, розкриваючи та досліджуючи закордонний досвід, необхідно робити акцент на ті заходи та інструменти, які можуть бути імплементовані в умовах вітчизняної правової дійсності, з урахуванням особливостей правової політики України [87, С. 176-177]. Протидія прогресування інституту неправомірної вигоди є однією з ключових проблем у забезпеченні прозорості та ефективності управління сучасному демократичному суспільстві. У багатьох країнах світу успішна боротьба з будь-якими корупційними проявами досягається завдяки впровадженню комплексних реформ, заснованих на імплементації досвіду передових країн

світу та сформованих стандартах. Для України, яка перебуває в процесі євроінтеграції та реформування державних інститутів, вивчення таких підходів має критично важливе значення [13, С. 119]. Буга Г.С., аналізуючи досвід зарубіжних країн у запобіганні корупції, підкреслює, що ефективна боротьба з корупцією є однією з найактуальніших проблем сучасності. Автор зазначає, що міжнародні принципи захисту осіб, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції, можуть слугувати підґрунтям для розроблення нового й удосконалення існуючого законодавства про захист інформаторів. На її думку, Україна повинна приділяти особливу увагу адаптації міжнародних практик до національного контексту, уникаючи механічного копіювання іноземних моделей [17, С. 151]. Отже, аналіз підходів зарубіжних країн до протидії вимаганню неправомірної вигоди свідчить, що ефективна антикорупційна політика ґрунтується на комплексному та системному застосуванні кримінально-правових, інституційних і превентивних заходів. Боротьба з корупційними проявами у більшості держав не обмежується встановленням кримінальної відповідальності, а поєднується з упровадженням механізмів прозорості управління, контролю за діяльністю публічних службовців та захисту осіб, які сприяють викриттю корупційних правопорушень. Особливості кримінально-правової регламентації вимагання неправомірної вигоди у зарубіжних країнах зумовлені соціальними, ментальними та правовими традиціями відповідних суспільств. Водночас спільною тенденцією є орієнтація на міжнародні антикорупційні стандарти та посилення відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, зокрема за умов використання службового становища. З урахуванням євроінтеграційного курсу України та необхідності уніфікації національного законодавства з європейськими стандартами, досвід зарубіжних країн має важливе практичне значення. Його використання можливе лише за умови адаптації до національної правової дійсності, що дозволить підвищити ефективність протидії вимаганню неправомірної

вигоди та вдосконалити вітчизняну систему запобігання корупції загалом.

У цьому підрозділі при дослідженні особливостей кримінально-правового регулювання вимагання неправомірної вигоди в законодавстві зарубіжних країн, нами будуть вирішені зокрема такі завдання: визначити особливості правового регулювання відповідальності за вимагання неправомірної вигоди з урахуванням національних, соціальних та ментальних особливостей окремих країн; оцінити можливості використання позитивного зарубіжного досвіду у сфері протидії вимаганню неправомірної вигоди з урахуванням потреб та особливостей правової системи України.

Серед країн КК яких були піддані аналізу такі європейські країни, як Литовська Республіка, Французька Республіка, Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Австрія, Королівство Швеція, Республіка Сан-Марино, Королівство Іспанія, Італійська Республіка, Республіка Польща, Чеська Республіка, Республіка Болгарія, Республіка Молдова; країни пострадянського простору: Азербайджанська Республіка, Республіка Казахстан, Республіка Таджикистан, Грузія; країни позаєвропейського правового простору: Австралійський Союз, Китайська Народна Республіка.

При визначенні особливостей правового регулювання відповідальності за вимагання неправомірної вигоди перш за все звернемося до дослідження службових злочинів Хавронюком М.І., який серед інших виділяє країни в яких вимагання неправомірної вигоди має кримінальну відповідальність, зокрема Литва, Франція, Сан-Марино, Італія, Іспанія [233]. Так, у главі XXXIII «Злочини і кримінальні проступки проти державної служби та публічних інтересів» Кримінального кодексу Литви чимало особливостей, зокрема щодо визначення: 1) хабарництва: а) хабарництво вважається не лише прийняття хабара а й: обіцянка прийняття його укладення договору про його прийняття, вимагання хабара, провокація до його давання за законну дію чи бездіяльність при виконанні повноважень; б) так само, як і хабарництво підкупу (ст. 227) означає не лише безпосередньо давання хабара, а й пряму і непряму пропозицію або лише саму обіцянку дати його за

бажані правомірні дії (бездіяльність). Особа звільняється від кримінальної відповідальності за підкуп якщо: а) *хабар вимагали*; б) провокували до його давання; в) підкуп мав місце з відома правоохоронних інститут інстанцій (ч. 4 ст. 227); в) обтяжують хабарництво і плітку прийняття давання хабара за незаконну дію чи бездіяльність а так само у певному (понад 250 мінімальних прожиткових мінімумів розмір розмірі частина 2 і 3-я статей 225 і 227); г) встановлено відповідальність за хабарництво посередника. Диспозиція ст. 226 сформована так: «Той хто з використанням своїх громадських, службових повноважень споріднення знайомства або іншим правдоподібним впливом на інстанції і чи установи державні або місцевого самоврядування міжнародну публічну організацію, її службовця чи прирівняної до нього особи обіцяв за хабар вплинути на відповідну інстанцію установу чи організацію державного службовця чи прирівняну до нього особи для того щоб вони діяли не діяли відповідно до закону або всупереч закону [233, С. 847]. Зокрема, ст. 225 «Хабарництво» встановлює: 1. державний службовець або прирівняна до нього особи яка зараз на свою користь або на користь інших осіб прямо або через посередників прийняла пообіцяла або домовились прийняти хабар вимагала або провокувала давати хабар за законно дію або бездіяльність при виконанні повноважень карається позбавленням права виконувати певну роботу або займатися певною діяльністю або позбавленням волі на строк до трьох років. 2. Державний службовець або прирівняна до нього особи яка на свою користь або на користь інших осіб прямо або через посередників прийняла обіцяла або домовились прийняти хабар вимагала або провокувала давати хабар це незаконна дія або бездіяльність При виконанні повноважень карається позбавленням права виконувати певну роботу або займатися певною діяльністю або позбавленням волі на строк до 5 років. 3. Державний службовець або прирівняна до нього особи яка на свою користь або на користь інших осіб прямо або через посередників прийняла обіцяла або домовились прийняти хабар у розмірі більше ніж 250 МПМ вимагала або

провокувала давати цей хабар за закон або незаконну дію або бездіяльність при виконанні повноважень карається позбавленням волі на строк від двох до восьми років. 4. Державний службовець або прирівняна до нього особи яка на свою користь або на курс інших осіб прямо або через це посередників прийняла про пообіцяла або домовились прийняти хабар у розмірі менше ніж 1 МПМ вимагала або провокувала давати такі хабар за закони це незаконна дія або бездіяльність при виконання повноважень вчинила кримінальне проступок і карається позбавленням права виконувати певну роботу або займатися певною діяльністю. 5. За діяння передбачені цією статтею відповідальність несе і юридична особа [117, С. 117]. Отже, вимагання хабара у КК Литовської Республіки розглядається як одна з найбільш небезпечних форм корупційних злочинів у сфері державної служби та публічних інтересів. Його особливість полягає у значно розширеному розумінні хабарництва, яке охоплює не лише фактичне прийняття чи давання неправомірної вигоди, а й обіцянку, домовленість, вимогу, провокацію до давання хабара, а також використання реального чи уявного впливу на державні або публічні інституції. Законодавець послідовно диференціює відповідальність залежно від характеру дій (законні чи незаконні), розміру хабара та ролі суб'єкта, зокрема посередника. Водночас кримінально-правова політика Литви спрямована не лише на покарання, а й на заохочення викриття корупції, що проявляється у звільненні особи від кримінальної відповідальності у випадках вимагання, провокації або давання хабара з відома правоохоронних органів. Такий підхід свідчить про комплексне та превентивне бачення вимагання хабара як явища, що підриває довіру до публічної влади та принцип верховенства права.

Адаптуючись до стандартів Європейського Союзу (далі – ЕС), здійснила всебічну регламентацію відповідальності за хабарництво Франція. Кримінальний кодекс цієї країни встановив відповідальність за отримання, пропозицію, вимагання хабара на 10 років тюремного ув'язнення та штраф. Карними, згідно із кримінальним законодавством Франції, є такі корупційні

діяння: 1) пропозиція без законних на те підстав у будь-який момент прямо або опосередковано підношень, обіцянок, подарунків, презентів або будь-яких переваг; 2) дія або утримання від будь-якої дії, що входить у коло повноважень функціонера держави-члена ЕС або обумовлена його обов'язками чи мандатом, або дії, здійснення якої полегшене його посадою, обов'язками або мандатом; 3) вимагання функціонером держави-члена ЕС без законних на те підстав, у будь-який момент, прямо або опосередковано підношень, обіцянок, подарунків, презентів або будь-яких переваг для того, щоб зробити або утриматися від здійснення якої-небудь дії; 4) пропозиція без законних на те підстав у будь-який момент, прямо або опосередковано підношень, обіцянок, подарунків, презентів або будь-яких переваг особі, наділеній публічною владою, виборчим мандатом будь-якої іноземної держави чи публічної міжнародної організації або уповноважений на виконання обов'язків на державній службі, за діяльність або бездіяльність, яка сприяла входженню на будь-який ринок або його збереженню [79; 245; 94, С. 187]. Хавронюк М.І. у своєму монографічному дослідженні вивчає вимагання за неправомірну вигоду. Так, у кримінальному кодексу Франції злочинні діяння осіб які мають публічну владу передбачені і вельми значною за обсягом главою 2 розділу III Книги 4. Вони розглядаються як частина посягань на державне управління (другу частину таких посягань складають відповідні діяння приватних осіб передбачені главою). Одну із таких груп займають злочинні діяння спрямовані водночас, як на порядок управління, так і на інтереси приватних осіб (відділ 3 глави 2): отримання вимога чи дача припису про стягнення як державних зборів внесків податків чи мита якої-небудь суми, яка завідомо не підлягає сплаті чи перевищує належне і незаконне звільнення від їх сплати (ст. 432-10); вимагання чи прийняття подарунків переваг тощо за певні дії, за утримання від певних дій чи для зловживання своїм впливом (ст. 432-11); прийняття одержання чи збереження якої-небудь вигоди у підприємстві чи організації за якими особа зобов'язана по службі забезпечити нагляд управління ліквідацію чи

проведення розрахунку (ст. 432-12); взяття участі чи згода взяти участь своєї праці., порадою чи капіталом у приватному підприємстві за яким особа здійснювала нагляд чи контроль у тому числі протягом 5 років після залишення посади (ст. 432-13); незаконні надання чи спроба надання іншій особі невинуватної переваги при доступі для участі у державному контракті або при заснуванні підприємства публічної служби (ст. 432-14); знищення привласнення чи незаконне вилучення документаційного паперу, грошових коштів інших предметів наданих особі у зв'язку з її обов'язками чи повноваженнями (ст. 432-15), у тому числі необережне (ст. 432-16). Цю групу злочинних діянь можна об'єднати назвою порушення службового обов'язку [233, С. 852-853]. Маємо зазначити, що кримінальне законодавство Франції характеризується комплексною, деталізованою та системною регламентацією вимагання неправомірної вигоди, що повністю відповідає стандартам Європейського Союзу. Вимагання розглядається не ізольовано, а як складова ширшої системи корупційних посягань на належне функціонування державного управління та захист інтересів як держави, так і приватних осіб. Французький законодавець криміналізує не лише власне одержання чи давання хабара, а й пропозицію, обіцянку, вимагання, зловживання впливом, а також інші форми порушення службового обов'язку, що створюють умови для корупції. Розміщення відповідних норм у межах злочинів проти державного управління підкреслює особливу суспільну небезпеку вимагання неправомірної вигоди як явища, що підриває довіру до публічної влади, принцип законності та справедливого доступу до публічних ресурсів.

Цікавим, з точки зору кримінального законодавчого врегулювання відповідальності за корупційні діяння, є також досвід Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН). КК ФРН регламентує відповідальність за такі корупційні злочини: отримання вигоди (надання переваги) (§ 331), продажність (отримання хабара) (§ 332), надання переваги (§ 333), підкуп (давання хабара) (§ 334), особливо тяжкі випадки підкупу та продажності (§ 335). КК ФРН передбачає як окремий склад злочину у § 335 особливо тяжкі

випадки продажності та підкупу, до яких віднесено діяння, передбачені вищезгаданими правовими нормами, якщо вони були пов'язані з вигодою у великому розмірі; якщо особа постійно отримує вигоду, яку вона *вимагає* як зворотну послугу за те, що в майбутньому зробить службову дію, або якщо особа, яка зробила діяння, діє у якості промислу або як член банди, яка зорганізувалася для постійного здійснення таких діянь. Як це стає очевидним, об'єктивна сторона одержання хабара у кримінальному праві ФРН може виражатися в таких діях: у вимозі, прийнятті обіцянки або у одержанні предмета хабара, а об'єктивна сторона давання хабара – у пропозиції, обіцянці або у наданні предмета хабара. Ці визначення відповідають вимогам європейської кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією. У зв'язку із її наступною ратифікацією у кримінальному праві України, буде необхідно розширити об'єктивну сторону давання і одержання хабара, криміналізувавши пропозицію, обіцянку, вимогу вигоди і прийняття обіцянки вигоди, визначення яких можливо запозичити з кримінального права ФРН [245]. Отже, КК ФРН вирізняється чіткою, структурованою та диференційованою регламентацією відповідальності за корупційні діяння, зокрема за вимагання неправомірної вигоди. Вимагання у праві ФРН охоплюється розширеним розумінням об'єктивної сторони складів злочинів, яке включає не лише фактичне одержання хабара, а й вимогу, прийняття обіцянки чи домовленість щодо надання вигоди. Встановлення окремого складу особливо тяжких випадків підкупу та продажності свідчить про прагнення законодавця адекватно реагувати на підвищену суспільну небезпеку корупційних проявів, пов'язаних із систематичністю, значним розміром вигоди або організованим характером злочинної діяльності. Водночас кримінально-правові підходи ФРН повністю узгоджуються з європейськими антикорупційними стандартами та можуть слугувати орієнтиром для вдосконалення національного законодавства, зокрема в частині криміналізації вимоги, пропозиції, обіцянки та прийняття обіцянки неправомірної вигоди як самостійно караних форм корупційної поведінки.

У багатьох європейських та інших західних законодавчих системах значна увага приділяється і боротьбі з парламентською корупцією та підкупом у процесі виборів. Так, у Кримінальному кодексі Австрії § 265 «Хабарництво на виборах або всенародному голосуванні» передбачено кримінальну відповідальність за такі дії: 1) пропозицію, обіцянку або гарантію винагороди в тому випадку, якщо особа не обиратиме чи не голосуватиме взагалі або не голосуватиме чи не обиратиме певним чином; 2) *вимагання*, прийняття або обіцянка винагороди особою, яка володіє виборчим правом або правом голосу [245]. Кримінальний кодекс Швеції (ст. 8 Р. 17) також передбачає відповідальність особи за отримання, прийняття обіцянки або *вимагання неправомірної вигоди* за голосування певним чином або за те, що вона утримується від голосування з публічного питання [245]. Винятковий інтерес представляє правовий досвід Австралії. Частина 7.6 Кримінального кодексу «Хабарництво і пов'язані з ним злочини» регламентує відповідальність за отримання неправомірної вигоди та спонукання до цього злочину. Розділ 141 «Хабарництво» Кримінального кодексу Австралії передбачає, що у процесі судового переслідування з приводу цього злочину немає необхідності доводити, що відповідач знав про те, що: 1) публічний чиновник є публічним чиновником Австралійського Союзу; 2) обов'язки, до порушення яких спонукався чиновник за допомогою хабара чи неправомірної вигоди, є обов'язками публічного чиновника Австралійського Союзу. При цьому факт давання хабара вважається таким, що відбувся, не лише, коли чиновник привласнює або отримує вигоду для себе безпосередньо або для іншої особи, але й тоді, коли він випрошує або погоджується привласнити або отримати цю вигоду для себе безпосередньо або для іншої особи [245, С. 189]. Кримінальне законодавство багатьох європейських держав та країн англосаксонської правової сім'ї демонструє послідовний і жорсткий підхід до регулювання вимагання неправомірної вигоди у сфері виборчих і парламентських відносин. Вимагання та пов'язані з ним форми корупційного впливу криміналізуються не лише як посягання на

нормальне функціонування публічної влади, а й як загроза основоположним демократичним принципам – свободі волевиявлення та легітимності представницьких органів. Законодавці Австрії та Швеції розширюють об'єктивну сторону таких злочинів, охоплюючи пропозицію, обіцянку, *вимагання*, прийняття або обіцянку прийняття неправомірної вигоди за певний спосіб голосування або утримання від нього. Водночас кримінальне право Австралії вирізняється спрощенням доказування суб'єктивних ознак злочину та розширеним розумінням моменту його закінчення, що підвищує ефективність протидії корупції у публічній сфері. У сукупності ці підходи свідчать про прагнення законодавців забезпечити реальну, а не декларативну, кримінально-правову охорону виборчих прав і демократичних інститутів шляхом максимально повного охоплення корупційних проявів, зокрема вимагання неправомірної вигоди.

Глава IV розділу 4 Особливої частини Кримінального кодексу Санта-Марино містить в системі умисних злочинів посадових осіб проти державної служби, вимагання незаконної вигоди (ст. 372) [233, С. 882]. Отже маємо зазначити, що по-перше, законодавець Санта-Марино відносить вимагання незаконної вигоди до системи умисних злочинів посадових осіб проти державної служби, що свідчить про визначення його родового об'єкта як належного функціонування державної служби та авторитету публічної влади. По-друге, конструкція складу злочину орієнтована на активну форму зловживання службовим становищем, коли посадова особа використовує свій статус або повноваження з метою одержання вигоди. Це дозволяє розглядати вимагання незаконної вигоди як різновид корупційного примусу, в якому визначальним є поєднання владних можливостей із протиправною вимогою. По-третє, включення вимагання до системи спеціальних посадових злочинів свідчить про чітке визначення спеціального суб'єкта – посадової особи, що узгоджується з європейською традицією криміналізації корупційних діянь у межах злочинів проти державної служби. По-четверте, розміщення відповідної норми в структурі злочинів проти державної служби демонструє

превалювання публічно-правового інтересу над майновим аспектом вигоди, що відрізняє цю модель від конструкцій, у яких акцент робиться на матеріальній шкоді або незаконному збагаченні. Таким чином, кримінально-правова модель Санта-Марино характеризується чітким позиціонуванням вимагання незаконної вигоди як службового корупційного злочину з виразним публічно-правовим змістом, що може бути використано у порівняльно-правових дослідженнях для оцінки можливостей удосконалення національного законодавства України у частині систематизації та концептуалізації відповідних складів кримінальних правопорушень.

Кримінальний кодекс Королівства Іспанія у главі V. «Про підкуп» у ст. 419 визначає, що посадова особа або державний службовець, який за власної вигоди або вигоди третьої особи буде домагатися або отримує сам або через посередника будь-який подарунок послугу чи винагороду або приймає пропозицію або обіцянку для того щоб у своїй службовій діяльності здійснити дії всупереч своїх належних обов'язків чи незаконно не здійснювати або затримувати затримати виконання своїх належних обов'язків, карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років штрафом від 12 до 24 місяців місячних ставок і спеціальним позбавленням права обіймати відповідні посади або державні пости на строк від семи до 12 років незалежно від відповідного покарання за вчинено не вчинену або затримано дію за отримання подарунку або обіцянки об випадку наявності ознак злочину. Також ст. 420 встановлює, що посадова особа або державний службовець який для власної вигоди або вигоди третьої особи буде домагатися або отримує сам або через посередника будь-який подарунок послугу чи винагороду або приймає пропозицію або обіцянку для того щоб у своїй службовій діяльності здійснити дію згідно якої згідно своїх належних обов'язків карається позбавленням волі на строк від двох до 4 років штрафом від 12 до 24 місячних ставок і спеціальним позбавленням права обіймати відповідні посади або державні пости на строк від трьох до семи років. Крім того, у ст. 421 йдеться про те, що покарання визначені в попередніх статтях

також призначається як подарунок послуга або винагорода будуть отримані чи вимагатимуться посадовою особою чи державним службовцем у відповідних випадках як компенсація за діяння вказані в попередніх статтях. А також у ч. 3 ст. 424 – визначено, що якщо діяння у вигляді вимоги або надання винагороди посадовцям або державним службовцям пов'язані з укладанням угод субсидіями або тендерами адміністрації чи державних установ приватній особі і у відповідному випадку товариство асоціації або організації які він представляє призначається покарання у вигляді позбавлення право отримувати субсидій державну винагороду укладати угоди з державними установами і організаціями отримувати податкові і соціальні привілеї і переваги на строк від трьох до семи років [116, С. 193-194]. Надзвичайно гарно розроблена система посадових злочинів у кримінальному кодексі Іспанії посадові особи державні службовці яким в Іспанії надані значні повноваження у всіх сферах державного управління несуть сувору відповідальність за вчинення будь-яких дій що суперечить їхньому статусу та за не виконання покладених на них функцій. Ціла низька (дев'ять) статей розділу XIX, що входять до глави V «Хабарництво» передбачають відповідальність за різні види і форми одержання та давання хабара чи подарунка у ст. 422 визначено що суб'єктом одержання хабара можуть бути також присяжні суд засідати але третейський суддя експерти та інші особи які беруть участь у здійсненні публічних функцій [233, С. 854-855]. Отже, маємо зазначити, що КК Королівства Іспанія формує одну з найбільш розгалужених і деталізованих систем кримінально-правового регулювання вимагання неправомірної вигоди серед європейських держав. Вимагання та одержання неправомірної вигоди розглядаються як грубе порушення службового обов'язку та зловживання публічною владою, що посягає на авторитет державної служби й принцип законності у сфері публічного управління. Законодавець істотно розширює коло суб'єктів корупційних злочинів, поширюючи кримінальну відповідальність не лише на посадових осіб і державних службовців, а й на осіб, які беруть участь у

здійсненні публічних функцій, зокрема присяжних, суддів-арбітрів, експертів та інших. Водночас норми КК Іспанії чітко диференціюють відповідальність залежно від характеру службових дій – незаконних, протиправного невиконання або дій, що формально відповідають обов'язкам, але вчиняються за винагороду. Запровадження додаткових санкцій у вигляді спеціальної заборони обіймати посади, а також обмеження доступу до державних контрактів, субсидій і пільг свідчить про комплексний та превентивний характер регламентації вимагання неправомірної вигоди, спрямований на системне викорінення корупційних практик у публічній сфері.

Глава І «Злочини посадових осіб проти публічної влади» р озділу 2 книги 2 Кримінального кодексу Італії у 1990 р. зазнала чисельних змін. Система цих злочинів, зокрема включає вимагання посадовою особою чи особою, яка виконує обов'язки посадової особи грошей чи іншої вигоди (ст.317); одержання хабара (ст. 318 і 319 – окремо за дії у межах посадових обов'язків і за дії не передбачені посадовими обов'язками). Обтяжує перший з цих злочинів одержання винагороди за дію яка ще не виконана, другий - вчинення відповідних незаконних дій у сфері призначення пенсій, укладення контрактів та в деяких інших сферах (ст. 319-bis), а обидва ці злочини обтяжує вчинення їх з метою вирішення цивільної кримінальної або адміністративної справи в суді (ст. 319-ter). Згідно із ст. 321 задавання хабара застосовується покарання передбачено статтями 318, 319, 319-ter і 320; проте ст. 322 («Підбурювання до корупції») передбачає відповідальність за одне тільки пропонування хабара суворість покарання і в даному випадку залежить від того чи йдеться про дії у межах посадових обов'язків чи про дії не передбачені ними [233, С. 858-859]. Таким чином, КК Італії характеризується глибоко диференційованою та послідовно вибудованою системою регламентації вимагання неправомірної вигоди як одного з ключових злочинів проти публічної влади. Вимагання посадовою особою грошей чи іншої вигоди розглядається як самостійний склад злочину, що

поєднує ознаки зловживання владою та корупційного примусу, а його кримінально-правова оцінка посилюється залежно від мети та сфери вчинення діяння. Законодавець чітко розмежовує відповідальність за одержання хабара за дії у межах посадових обов'язків і за дії, що виходять за їх межі, а також передбачає спеціальні кваліфікуючі ознаки, пов'язані з невиконаними службовими діями, незаконним впливом на соціально значущі сфери та втручанням у здійснення правосуддя. Водночас криміналізація підбурювання до корупції, зокрема однієї лише пропозиції неправомірної вигоди, свідчить про превентивну спрямованість італійської моделі, яка забезпечує максимально повне охоплення корупційних проявів, у тому числі вимагання, на ранніх стадіях їх виникнення.

За КК Республіки Польща у Главі XXVIII «Злочини проти прав людей виконуючих оплачувальна працю» у ст. 229 визначено: § 1. Хто надає або обіцяє надати майнову чи особисто вигоду особі що виконує публічні функції у зв'язку з виконанням цих функцій, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк від шести місяців до 8 років. § 2. У випадку невеликого значення діяння злочинець підлягає покаранню у вигляді штрафу обмеження волі або позбавлення волі на строк до двох років. §3. Якщо суб'єкт злочину, визначеного в § 1 діяв з метою схилити особу, що виконує публічні функції до порушення приписів права або надання чи обіцяв надати такий особі майнову чи особисту вигоду за порушення приписів права він підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк від 1 до 10 років. § 4. Хто надає або обіцяє надати особі що виконує публічні функції майнову користь значної вартості зв'язку з виконанням неї публічних функцій підлягає покаранню вигляді позбавлення волі на строк від двох до 12 років. §5. Покаранням визначеним в параграфах 1 – 4 підлягає також той хто надає або обіцяє надати майнову чи особисто вигоду особі, що виконує публічні функції в іноземній державі або і міжнародні організації у зв'язку з виконанням цих функцій. § 6. Не підлягає покаранню суб'єкт злочину визначеного параграфі 1-5, якщо майнова чи особиста вигода або їх обіцянка

були прийняті особою, що виконує публічні функції, а винний повідомив про цей факт орган уповноважений розслідувати злочини та розкрив усі істотні обставини злочину до того як компетентний орган про них дізнався [120, С. 89-90]. Законодавець польського КК розглядає активний підкуп (надання або обіцянку надання майнової чи особистої вигоди) як самостійний склад злочину з чіткою диференціацією відповідальності залежно від ступеня суспільної небезпечності діяння. Кваліфікуючими ознаками виступають: незначний характер діяння, мета схилити службову особу до порушення закону, значна вартість вигоди, а також транснаціональний характер підкупу. Такий підхід свідчить про системність і гнучкість кримінально-правової регламентації. Конструкція норми охоплює не лише фактичне надання вигоди, а й її обіцянку, що відповідає сучасним міжнародним стандартам криміналізації корупції та відображає превентивну спрямованість польського кримінального законодавства. Особливу увагу привертає положення § 6, яке передбачає звільнення від покарання особи, що добровільно повідомила правоохоронні органи про вчинений злочин до моменту його викриття. Що стосується вимагання неправомірної вигоди, то ст. 229 КК Польщі безпосередньо регулює активний підкуп і не виокремлює вимагання як самостійну конструкцію в межах цієї статті. Однак наявність інституту звільнення від покарання у разі добровільного повідомлення може мати практичне значення саме у випадках, коли надання вигоди відбулося під впливом вимагання з боку службової особи.

КК Чеської Республіки у Розділі III «Корупція» у секції § 333. «Непряма корупція» визначає: 1. Хто вимагає або одержує хабар за те що він використовуватиме свій вплив чи вплив іншої особи для того щоб вплинути на здійснення повноважень службової особи оскільки або таким чином як він це вже робив раніше підлягає покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років. 2. Хто надає пропонує або обіцяє хабарі іншій особі з причин зазначених у підпункті 1 підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк до двох років [126, С. 209-210]. Відповідно вимагання у складі непрямої

корупції за § 333 КК Чеської Республіки проявляється у формі незаконної вимоги або одержання хабара під приводом використання реального чи уявного впливу на службову особу. Ключовим є те, що протиправна поведінка не пов'язана з безпосереднім виконанням службових повноважень, а ґрунтується на зловживанні довірою та створенні залежності через обіцянку «посередницького» впливу. Закон однаково криміналізує як активну форму (вимагання, одержання хабара), так і пасивну форму (надання, пропозицію чи обіцянку хабара), що свідчить про комплексний підхід до протидії корупційним практикам. Вимагання в цьому контексті розглядається як суспільно небезпечне діяння, оскільки воно підриває авторитет публічної влади, спотворює процес прийняття рішень та сприяє формуванню корупційних мереж. Отже, § 333 КК Чеської Республіки спрямований на запобігання будь-яким формам непрямого корупційного впливу, де вимагання виступає інструментом незаконного збагачення та маніпуляції владними процесами, незалежно від того, чи мав винний реальну можливість вплинути на службову особу.

КК Китайської народної республіки (далі – КНР) у ст. 386 передбачає – отримання хабара в залежності від суми хабара і супутніх обставин карається відповідно до положень статті 383 Кримінального кодексу. Вимагання хабара карається максимально суворим покаранням з передбачених статтею 383-го кодексу [115, С. 169]. Регламентація вимагання хабара в КК КНР характеризується підвищеною суворістю та репресивною спрямованістю. Законодавець прямо встановлює, що у випадку вимагання хабара застосовується найсуворіше покарання, передбачене статтею 383 КК КНР, незалежно від інших пом'якшуючих обставин. Такий підхід свідчить про особливу суспільну небезпеку вимагання, яке розглядається як найбільш тяжка форма корупційного злочину. Диференціація відповідальності залежно від розміру хабара та супутніх обставин поєднується з принципом посиленої відповідальності саме за вимагання, що підкреслює намір держави жорстко припиняти зловживання владою та примусове втягнення осіб у корупційні

відносини. Вимагання хабара у праві КНР виступає не лише як спосіб одержання неправомірної вигоди, а як форма примусу, що грубо порушує права та законні інтереси громадян. Отже, кримінально-правове регулювання вимагання у КНР демонструє політику нульової толерантності до корупції, де вимагання кваліфікується як обтяжуюча обставина і тягне за собою максимально суворі санкції, спрямовані на загальне та спеціальне попередження корупційних злочинів.

КК Республіки Болгарія у Розділі IV. «Хабарництво» у ст. 302 встановлює, що за вчинення хабарництва: особою яка займає відповідальне службове становище, в тому числі суді присяжних прокурором чи слідчим або органом поліції або слідчий. 2. шляхом вимагання чи шляхом зловживання службовим становищем [119, С. 204]. Визначимо, що КК Республіки Болгарія розглядає вимагання хабара як кваліфікуючу ознаку хабарництва, що істотно підвищує ступінь кримінальної відповідальності. Законодавець пов'язує вимагання насамперед із вчиненням корупційного злочину особами, які займають відповідальне службове становище, зокрема суддями, присяжними, прокурорами, слідчими та працівниками органів поліції. Закріплення вимагання поряд із зловживанням службовим становищем свідчить про визнання його особливо небезпечної форми корупційної поведінки, оскільки така форма поєднує використання владних повноважень із примусовим впливом на інших осіб. Вимагання у цьому контексті розглядається не лише як спосіб отримання неправомірної вигоди, а як грубе порушення принципів законності, справедливості та незалежності державних інституцій. Таким чином, регламентація вимагання у КК Болгарії спрямована на посилений захист публічної служби від корупції, підвищення довіри до органів правосуддя та правоохоронних органів, а також на забезпечення невідворотності покарання за найбільш небезпечні прояви хабарництва.

КК Азербайджанської Республіки у ст. 311. «Одержання хабара» (пасивне хабарництво) встановлює: 311.1 Одержання хабара тобто пряма або

непряма вимога або отримання або прийняття пропозиції чи запевнення про це особисто або через посередника для себе або третіх осіб матеріальних та інших благ, пільг чи привілеїв за будь-яку дію (бездіяльність) пов'язане з виконанням службових обов'язків (повноважень) посадової особи, так само за загальних заступництво чи потурання по службі – карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. 311.2 Одержання службовою особою хабара за незаконні дії (бездіяльність) – карається позбавленням волі на строк від 5 до 10 років з конфіскацією майна з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. 311.3 Діяння передбачені статтями 311.1 або 311.2 цього кодексу вчинення: 311.3.1 групою осіб за попередньою змовою або організованою групою; 311.3.2 неодноразово; 311.3.3 у великому розмірі; 311.3.4. із застосуванням погроз карається позбавленням волі на строк від восьми до 12 років з конфіскацією майна.

Стаття 312-1 «Незаконне вплив на рішення посадової особи торгівля авторитетом» закріплює: 312-1.1. Вимога або отримання матеріальних та інших благ пільг чи привілеїв або прийняття пропозиції чи запевнення про це особою для себе або третіх осіб прямо чи опосередковано особисто або через посередника з метою надання незаконного впливу на рішення посадової особи з використанням своєї реальної або передбачуваної можливості впливу – штрафом у розмірі від 3000 до 5000 манатів або позбавлення волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією майна. 312-1.2. Дача особи прямо чи опосередковано особисто або через посередника матеріальних та інших благ пільг чи привілеїв особисто їй або третім особам з метою здійснення незаконного впливу на рішення посадової особи з використанням її реальної або передбачуваної можливості впливу – карається штрафом у розмірі від 1000 до 2000 манатів або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з конфіскацією майна [113, С. 209-210]. Зазначимо, що КК Азербайджанської

Республіки здійснює детальну та комплексну регламентацію вимагання у сфері корупційних злочинів, розглядаючи його як одну з найбільш суспільно небезпечних форм одержання неправомірної вигоди. Вимагання прямо охоплюється диспозицією ст. 311 КК Азербайджанської Республіки як у формі прямої чи непрямої вимоги хабара, так і через прийняття пропозиції або запевнення щодо його надання, незалежно від способу одержання та кола вигодоодержувачів. Законодавець послідовно диференціює кримінальну відповідальність залежно від характеру дій посадової особи (законні чи незаконні), а також від обтяжуючих обставин, серед яких особливе місце посідає застосування погроз, що безпосередньо вказує на вимагальний характер діяння. Саме вчинення одержання хабара із застосуванням погроз або в особливо небезпечних формах тягне за собою найбільш суворі санкції, включаючи тривалі строки позбавлення волі та конфіскацію майна. Окреме закріплення у ст. 312-1 КК Азербайджанської Республіки злочину «торгівля авторитетом» свідчить про розширений підхід до протидії корупції, коли вимагання визнається кримінально караним не лише у межах безпосередніх службових повноважень, а й у випадках незаконного впливу на рішення посадових осіб з використанням реального або уявного авторитету. Таким чином, регламентація вимагання в КК Азербайджанської Республіки характеризується широким охопленням форм корупційної поведінки, жорсткою системою санкцій та орієнтацією на превенцію як класичного хабарництва, так і опосередкованих форм корупційного впливу.

КК Республіки Казахстан у ст. 366 «Отримання хабара» визначає: 1. отримання особи уповноваженої на виконання державних функцій або прирівняної до неї особою або особи що обіймає відповідно державну посаду або посадовою особою рівно посадова особа іноземної держави або міжнародної організації особисто або через посередника хабара у вигляді грошей цінних паперів, іншого майна, права на майно або вигоди майнового характеру для себе або інших осіб за дії бездіяльність на користь хабар продавця або осіб, що представлені нею якщо такі дії (бездіяльність) входять

до службових повноважень цієї особи або вона в силу посадового положення може сприяти таким діям бездіяльності рівно за загально заступництво або потурання – карається штрафом у розмірі п'ятдесяти кратної суми хабара або позбавленням волі на строк до п'яти років з конфіскацією майна з довічне позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

2. Теж діяння вчинене значному розмірі рівно отримання хабара за незаконні дії (бездіяльність) – карається штрафом у розмірі шестидесятикратної суми хабара або позбавлення волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією майна з довічне позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

3. Діяння передбачені частинами 1 або 2 цієї статті, якщо вони вчинені шляхом вимагання, групою осіб за попередньою змовою, у великому розмірі неодноразово – карається штрафом у розмірі семидесятикратної суми хабара або позбавлення волі на строк від семи до 12 років з конфіскацією майна з довічне позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [113, С. 435-436]. Підсумуємо, що КК Республіки Казахстан розглядає вимагання хабара як кваліфікуючу та особливо обтяжуючу ознаку корупційного злочину отримання хабара. Законодавець прямо виділяє вчинення діяння шляхом вимагання в окремій частині статті 366, що автоматично переводить його до категорії найбільш тяжких форм хабарництва. Регламентація відповідальності побудована за принципом послідовної диференціації покарання залежно від розміру хабара, законності чи незаконності дій посадової особи, а також способу вчинення злочину. Саме вимагання, поряд із груповим характером, повторністю та великим розміром, зумовлює застосування найсуворіших санкцій, включаючи значні штрафи, тривалі строки позбавлення волі, конфіскацію майна та довічну заборону обіймати певні посади. Особливістю підходу Казахстану є широке коло суб'єктів злочину, яке охоплює не лише національних посадових осіб, а й посадових осіб іноземних держав та міжнародних організацій, що відповідає міжнародним антикорупційним стандартам. Вимагання в цьому контексті розглядається як форма

зловживання владою, яка поєднує корупційну вигоду з примусовим впливом на хабародавця. Таким чином, регламентація вимагання у КК Республіки Казахстан характеризується жорстким каральним підходом, чіткою законодавчою конструкцією та орієнтацією на невідворотність відповідальності за найбільш небезпечні прояви корупції.

КК Республіки Молдова у ст. 333 «Одержання хабара» визначає: 1. Прагнення отримати, згода прийняття або прийняття особисто або через посередника, арбітром, обраним чи призначеним для вирішення якого-небудь спору шляхом арбітражу, особою яка керує комерційною громадською чи іншої недержавної організацію або працюючим для такої організації, учасникам спортивного заходу або заходу запропонованого для укладення парі, не належного їй майна, послуг, переваг або вигод у будь-якій формі, для себе або для іншої особи, а так само прийняття пропозиції чи обіцянки таких майна, послуг, переваг або вигоди за виконання чи невиконання або затягування або прискорення виконання дії, що входить до її службових обов'язків або в порушення своїх обов'язків, а також у рамках спортивного заходу або заходу запропонованого для укладення парі, караються штрафом у розмірі від 500 до 1500 умовних одиниць або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням в обох випадках права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 5 років. 2. Ті самі дії вчинені: виключено; двома або більше особами; з вимаганням хабара; у великих розмірах, карається штрафом у розмірі від 1000 до 3 3000 умовних одиниць або позбавленням волі на строк від 2 до 7 років з позбавленням в обох випадках право обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від двох до п'яти років [118, С. 434 435]. КК Республіки Молдова розглядає вимагання хабара, як кваліфікуючу обтяжуючу ознаку злочину одержання хабара, що зумовлює істотне посилення кримінальної відповідальності. Законодавець прямо виділяє вчинення корупційного діяння з вимаганням хабара у частині другій статті 333, відмежовуючи його від базового складу злочину. Особливістю молдовського підходу є широке коло

суб'єктів кримінальної відповідальності, яке охоплює не лише посадових осіб публічної влади, а й арбітрів, осіб, що виконують управлінські функції в недержавних організаціях, а також учасників спортивних заходів і парі. У цьому контексті вимагання розглядається як форма корупційного примусу, що порушує принципи добросовісності, неупередженості та чесної конкуренції як у публічній, так і в приватній сферах. Закріплення вимагання поряд з іншими обтяжуючими обставинами (вчинення злочину групою осіб, у великому розмірі) свідчить про визнання його підвищеної суспільної небезпеки. Посилення санкцій у вигляді більших штрафів та триваліших строків позбавлення волі відображає спрямованість законодавця на жорстку протидію корупційним практикам, заснованим на примусі та зловживанні становищем. Таким чином, регламентація вимагання у КК Республіки Молдова характеризується чіткою кваліфікацією, розширеним суб'єктним складом і превентивною спрямованістю, що відповідає сучасним міжнародним антикорупційним стандартам.

КК Республіки Таджикистан у ст. 319 «Одержання хабара» визначає:

1) Одержання посадової особи посадовою особою іноземної держави або посадова особа міжнародної організації, особисто або через посередника хабара у вигляді грошей, цінних паперів, іншого майна чи вигоди майнового характеру, за дії (бездіяльність) на користь хабародавця або осіб яких він представляє, якщо такі дії бездіяльність входять до службових повноважень посадової особи або вони в силу посадового становище можуть сприяти таким діям (бездіяльності), а так само за загальне заступництво і потурання по службі – карається штрафом у розмірі від трьох тисяч шестисот п'ятдесяти до дев'яти тисяч двадцяти п'яти показників для розрахунків або позбавлення волі на строк до 5 років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років. 2) Одержання з посадовою особою посадовою особою іноземної держави або посадовою особою міжнародне організація хабара за незаконну дію (бездіяльність) – карається штрафом у розмірі від п'яти тисяч до дванадцяти тисяч семисот

п'яти показників для розрахунків або позбавленням волі на строк від трьох до семи років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 5 років. 3) Діяння передбачені частинами 1 або 2 цієї статті вчинені особою яка обіймає державну посаду республіки Таджикистан або є головою органи місцевого самоврядування карається штрафом у розмірі від дев'яти тисяч ста двадцяти п'яти до вісімнадцяти тисяч п'ятдесяти показників для розрахунків або позбавлення волі на строк від 5 до 10 років із позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від трьох до 5 років. 4) Діяння передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті якщо вони вчинені: а) повторно; б) групою осіб за попередньою змовою або організованою групою; в) з вимаганням хабара; г) у великому розмірі карається штрафом у розмірі від дванадцяти тисяч семисот сімдесяти п'яти до двадцяти однієї тисячі дев'ятисот показників для розрахунків або позбавленням волі на строк від семи до 12 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на 5 років [121; 122, С. 223 225]. КК Республіки Таджикистан визначає вимагання хабара як одну з найбільш небезпечних кваліфікуючих ознак злочину одержання хабара, що тягне за собою суттєве посилення кримінальної відповідальності. Законодавець прямо виокремлює вчинення діяння з вимаганням хабара у частині четвертій статті 319 поряд з такими обтяжуючими обставинами, як повторність, груповий характер та великий розмір. Регламентація відповідальності побудована за принципом диференціації залежно від статусу суб'єкта, характеру дій (законні чи незаконні), а також способу вчинення злочину. Вимагання розглядається як форма корупційного примусу, що поєднує зловживання службовим становищем із тиском на хабародавця, чим істотно підвищує суспільну небезпеку діяння. Особливістю таджицького законодавства є поширення кримінальної відповідальності не лише на національних посадових осіб, а й на посадових осіб іноземних держав та міжнародних організацій, що відповідає міжнародним антикорупційним зобов'язанням.

Вчинення хабарництва з вимаганням тягне за собою застосування найсуворіших санкцій, включаючи тривалі строки позбавлення волі, значні штрафи та тривале позбавлення права обіймати певні посади. Таким чином, регламентація вимагання у КК Республіки Таджикистан характеризується чітким законодавчим закріпленням, жорсткою каральною політикою та спрямованістю на запобігання найбільш небезпечним проявам корупції, пов'язаним із примусовим отриманням неправомірної вигоди.

КК Грузії у ст. 338 «Одержання хабара» у ч. 1 встановлює, що одержання або вимагання чиновниками або прирівняними до них особами у прямий або не прямий формі грошей цінних паперів іншого майна майнової вигоди або будь-якої іншої неправомірної переваги а так само отримання пропозицій або обіцянок таких на свою користь або на користь інших осіб за здійснення або утримання від здійснення цими чиновниками або прирівняними до них особами будь-яких дій на користь хабародавця або іншої особи або використання свого посадового авторитету для досягнення аналогічних цілі а так само за здійснення ними службового заступництва при виконанні ними посадових повноважень – караються позбавленням волі на строк від шести до дев'яти років. У ч. 2 передбачається одержання хабара: а) особою, яка обіймає державно-політичну посаду; б) у великому розмірі; в) групою осіб за попередньою змовою – караються позбавленням волі на строк від семи до одинадцяти років. З ч. 3 встановлено, що діяння, передбачені частиною першою і другою цієї статті, вчинені: а) особою, засудженою за хабарництво; б) неоднократно; в) з вимаганням; г) організованою групою; д) в особливо великому розмірі – караються позбавленням волі на строк від одинадцяти до п'ятнадцяти років [114, С. 212]. КК Грузії чітко та послідовно закріплює вимагання хабара як особливо небезпечну форму корупційного злочину, що істотно підвищує рівень кримінальної відповідальності. Уже в базовому складі злочину (ч. 1 ст. 338) законодавець прямо включає вимагання поряд з одержанням хабара, що свідчить про визнання його самостійним та рівнозначно суспільно

небезпечним способом корупційної поведінки. Подальша диференціація відповідальності у частинах другій і третій статті демонструє посилений каральний підхід до вимагання. Вчинення хабарництва з вимаганням віднесено до найбільш тяжких кваліфікуючих ознак поряд із повторністю, організованою групою та особливо великим розміром, що зумовлює застосування максимально суворих санкцій у вигляді тривалих строків позбавлення волі. Особливістю грузинського законодавства є широке формулювання об'єктивної сторони злочину, яке охоплює як прямі, так і непрямі форми вимагання, використання службового авторитету, а також службове заступництво. Такий підхід спрямований на запобігання будь-яким проявам примусового або маніпулятивного отримання неправомірної вигоди. Отже, закріплення вимагання у КК Грузії характеризується чіткістю законодавчої конструкції, жорсткою системою покарань та орієнтацією на повне охоплення корупційних практик, що відповідає сучасним міжнародним стандартам боротьби з корупцією.

Висновки до розділу 1

1. На підставі історичного розвитку вимагання неправомірної вигоди в кримінальному праві виявлено, що поняття та кримінально-правове регулювання вимагання, зокрема вимагання неправомірної вигоди, пройшли тривалий та послідовний еволюційний шлях. З урахуванням історико-правових джерел розвиток кримінальної відповідальності за вимагання доцільно поділити на такі основні етапи.

I етап – формування первинних уявлень про вимагання (римське право – XVIII ст.) На ранніх етапах розвитку права вимагання не розглядалося як самостійний злочин, а сприймалося як форма насильницького або примусового посягання на майно. Основний акцент робився на факті застосування насильства чи погроз як способу незаконного заволодіння

чужими благами. Поняття вимагання мало виключно майновий характер і не пов'язувалося зі службовою діяльністю.

II етап – вимагання як найтяжчий службовий злочин (XIX ст.) У «Уложенні про покарання кримінальні та виправні» 1845 р. та його наступних редакціях вимагання вперше набуває чіткої кримінально-правової регламентації та визнається одним із найтяжчих видів лиходійства. Воно охоплює широкий спектр протиправних дій, пов'язаних із зловживанням службовим становищем, утиском, погрозами та незаконним стягненням матеріальних і нематеріальних вигод. Законодавець передбачає за вимагання надзвичайно суворі покарання, що свідчить про усвідомлення його високої суспільної небезпечності.

III етап – диференціація вимагання та виокремлення його як способу одержання хабара (початок XX ст.) Кримінальне Уложення 1903 року стало переломним моментом у розвитку інституту вимагання. Законодавець уперше виокремив вимагання як самостійний вид заволодіння чужим майном, а також чітко пов'язав його з примушуванням до надання хабара шляхом утиску або погроз. Важливою новелою стало визнання замаху на вимагання караним, що засвідчило посилення превентивної функції кримінального закону.

IV етап – подвійна модель криміналізації вимагання (1922–1927 рр.). Кримінальні кодекси УРСР 1922 та 1927 років закріпили подвійний підхід до вимагання: як самостійний злочин проти майнових відносин; як обтяжуючу обставину при вчиненні службових злочинів, насамперед хабарництва. Вимагання (у термінології того часу – «вимушування») розглядалося як форма психічного примусу, що істотно підвищувала ступінь суспільної небезпечності діяння та могла зумовлювати застосування найсуворіших санкцій.

V етап – ускладнення складу вимагання та розширення його предмета (1960–2001 рр.) Кримінальний кодекс УРСР 1960 року засвідчив подальший розвиток доктрини вимагання. Законодавець поступово розширив предмет

злочину (від індивідуального майна до державного і колективного), закріпив різні форми погроз як способу примусу та визнав вимагання кваліфікуючою ознакою одержання хабара. З 1989 року з'явилися додаткові кваліфікуючі ознаки, що свідчило про диференціацію кримінальної відповідальності та ускладнення структури складу злочину.

VI етап – сучасний антикорупційний підхід (з 2001 р. – дотепер). Чинний Кримінальний кодекс України 2001 року розглядає вимагання неправомірної вигоди не як окремих склад злочину, а як кваліфікуючу ознаку низки корупційних кримінальних правопорушень. Такий підхід відображає сучасне розуміння вимагання як форми примусу, що посягає не лише на майнові права особи, а й на публічні інтереси, авторитет влади та принципи доброчесності.

VII етап – перспективний (проект нового КК України). Проект нового Кримінального кодексу України закріплює узагальнене та концептуально завершене визначення вимагання хабара, поєднуючи погрозу зловживанням та умисне створення умов вимушеності. Це свідчить про прагнення законодавця до систематизації попередніх підходів і формування єдиного універсального розуміння вимагання як різновиду кримінального примусу корупційного характеру.

2. Стан дослідження проблем вимагання неправомірної вигоди в кримінальному праві має складний, багатоаспектний та міжгалузевий характер і залишається однією з найбільш дискусійних у сучасній доктрині кримінального права. Незважаючи на значний теоретичний доробок, дослідження цієї проблематики переважно здійснюється фрагментарно – через аналіз окремих складів корупційних кримінальних правопорушень, поняття неправомірної вигоди, спеціального суб'єкта, об'єкта чи предмета злочину, а також особливостей суб'єктивної сторони, без формування цілісної концепції вимагання неправомірної вигоди як самостійного кримінально-правового феномену. Встановлено, що відсутність уніфікованого підходу простежується щодо ключових елементів складу

відповідних кримінальних правопорушень: визначення родового та безпосереднього об'єкта, розуміння предмета неправомірної вигоди та її кримінально-правової природи, кола спеціальних суб'єктів (особливо «нових» суб'єктів – осіб, які надають публічні послуги, та суб'єктів у приватному секторі), а також змісту ознак примусу, мотиву і мети. Особливої актуальності набувають питання гармонізації національного законодавства з міжнародними антикорупційними стандартами, зокрема щодо співвідношення вимагання неправомірної вигоди як кваліфікуючої ознаки підкупу та як самостійної форми корупційного діяння. Проблеми законодавчої техніки – казуїстичність переліків спеціальних суб'єктів, наявність кількох нормативних варіантів визначення неправомірної вигоди, використання оціночних понять («без законних на те підстав») – зумовлюють складність правозастосування, конкуренцію норм і неоднакову судову практику. Водночас у доктрині сформульовано низку конструктивних пропозицій щодо уніфікації понятійного апарату, уточнення критеріїв неправомірності вигоди, чіткого розмежування спеціальних суб'єктів та вдосконалення регламентації звільнення від кримінальної відповідальності. Сучасний стан наукової розробленості проблеми вимагання неправомірної вигоди характеризується наявністю значного теоретичного потенціалу, але відсутністю концептуальної єдності та системності. Це обумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження вимагання неправомірної вигоди як самостійного об'єкта кримінально-правового аналізу, формування узгодженої доктринальної моделі відповідного складу кримінального правопорушення та вдосконалення законодавчого регулювання з метою забезпечення правової визначеності, єдності правозастосування й підвищення ефективності кримінально-правової протидії корупції в Україні.

3. Проведений порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства європейських держав, країн пострадянського простору, а також окремих держав англосаксонської правової сім'ї свідчить про єдину

тенденцію до визнання вимагання неправомірної вигоди однією з найбільш суспільно небезпечних форм корупційної злочинності. У переважній більшості досліджених правовпорядків вимагання розглядається не як допоміжний або факультативний елемент хабарництва, а як самостійна або кваліфікуюча ознака, що істотно посилює кримінальну відповідальність. Характерною спільною рисою є розширене розуміння об'єктивної сторони корупційних злочинів, яке охоплює не лише фактичне одержання чи давання неправомірної вигоди, *а й вимогу*, пропозицію, обіцянку, домовленість, прийняття обіцянки, а також використання реального чи уявного впливу на прийняття рішень. У низці правовпорядків (Литва, Франція, Німеччина, Італія, Іспанія) криміналізація охоплює також підбурювання до корупції та ранні стадії її прояву, що свідчить про виразну превентивну спрямованість кримінально-правового регулювання. Водночас держави пострадянського простору (Азербайджан, Казахстан, Молдова, Таджикистан, Грузія, Болгарія) характеризуються жорстким каральним підходом, у межах якого вимагання хабара віднесено до найбільш тяжких кваліфікуючих ознак хабарництва і тягне за собою застосування максимально суворих санкцій, включаючи тривалі строки позбавлення волі, конфіскацію майна та довічну або довічну заборону обіймати певні посади. Такий підхід відображає розуміння вимагання як форми корупційного примусу, що поєднує зловживання владою з психологічним або фактичним тиском на хабародавця. Окремої уваги заслуговує розширення кола суб'єктів відповідальності за вимагання неправомірної вигоди. У багатьох державах кримінальна відповідальність поширюється не лише на класичних посадових осіб, а й на арбітрів, осіб, що виконують управлінські функції у приватному секторі, учасників спортивних заходів, іноземних посадовців та представників міжнародних організацій, що відповідає міжнародним антикорупційним стандартам. Поряд із каральними механізмами в окремих правовпорядках (Литва, Польща, Німеччина) простежується стимулююча та викривальна модель, яка передбачає можливість звільнення від кримінальної відповідальності у випадках

вимагання, провокації або добровільного повідомлення про корупційний злочин. Такий підхід спрямований на зниження латентності корупції та підвищення ефективності її виявлення. Сучасні кримінально-правові системи розглядають вимагання неправомірної вигоди як системну загрозу публічному управлінню, демократичним інститутам і принципу верховенства права. Домінуючою є модель, яка поєднує розширену криміналізацію форм корупційної поведінки, диференціацію відповідальності залежно від ступеня суспільної небезпеки та використання як каральних, так і превентивних механізмів, що в сукупності спрямовано на комплексну протидію корупції та вимагання неправомірної вигоди.

РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ У СКЛАДАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ОЗНАКОЮ ЯКИХ Є ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

З'ясування змісту вимагання неправомірної вигоди як кваліфікуючої ознаки кримінальних правопорушень потребує комплексного аналізу його об'єктивних і суб'єктивних ознак. Таке дослідження має важливе значення для правильного застосування кримінально-правових норм, відмежування вимагання неправомірної вигоди від суміжних складів кримінальних правопорушень та забезпечення єдності правозастосовної практики. У цьому контексті особливої уваги заслуговує, зокрема об'єктивні ознаки нормативного визначення вимагання неправомірної вигоди, закріплене у примітці до ст. 354 КК України, яке слугує відправною точкою для подальшого аналізу відповідних складів кримінальних правопорушень. *До об'єктивних ознак кримінального правопорушення* в кримінальному праві України традиційно відносять об'єкт та об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення становить систему передбачених законом про кримінальну відповідальність зовнішніх ознак злочинного посягання, а також об'єктивних умов його здійснення. Не заглиблюючись у дослідження теоретичних аспектів визначень об'єкта та об'єктивної сторони, оскільки це перебуває за межами теми, зазначимо лише те, що необхідно погодитись з висновком Налуцишина В. стосовно того, що зарубіжне кримінальне право здебільшого не надає такого важливого значення визначенням понять об'єкта та об'єктивної сторони кримінального правопорушення (злочину), як в українському кримінальному праві, що науковець пов'язує з домінуванням у кримінальних законах формального визначення злочину як діяння, що порушує кримінальний закон [154]. І хоча концепція складу злочину є змістовно пов'язаною з вченням про *corpus delicti*, його розуміння у західному континентальному праві зводиться до встановлення ознак факту

вчинення злочину особою [202]. Маємо також зазначити позицію авторів які наголошують на важливості саме об'єктивних ознак, зокрема службових кримінальних правопорушень. Так Кабаєв В.М. вважає, що визначення особливостей об'єктивних ознак службових злочинів зводиться до визначення особливостей об'єкта та об'єктивної сторони кожного із цих злочинів [191]. Тютюгін В.І. відзначає, що обов'язковою ознакою складу злочину більшості діянь, передбачених у розділі XVII Особливої частини КК, є предмет злочину: за статтями 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК – це неправомірна вигода. Об'єктивна сторона розглядуваних злочинів характеризується тим, що одні з них (статті 364, 364-1, 365-2, 367 КК) можуть бути вчинені як шляхом дії, так і бездіяльності; інші (статті 365, 366, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370 КК) – лише шляхом активної поведінки – дії. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони переважної більшості розглядуваних злочинів є наявність безпосереднього зв'язку між діянням особи та її службовою діяльністю чи діяльністю, пов'язаною з наданням публічних послуг [224, С. 7-8; 207, С. 167]. Отже, наведені думки щодо об'єктивних ознак кримінального правопорушення свідчить, що в українському кримінальному праві вони мають системоутворююче значення для конструювання складу кримінального правопорушення та його відмежування від суміжних діянь. На відміну від зарубіжних правопорядків, у яких акцент робиться переважно на формальному порушенні кримінального закону та встановленні факту вчинення злочину, національна доктрина надає істотного значення саме об'єкту посягання та об'єктивній стороні як сукупності зовнішніх проявів злочинної поведінки. У зв'язку з цим визначення особливостей об'єктивних ознак окремих видів кримінальних правопорушень, зокрема тих, в яких ознакою виступає вимагання неправомірної вигоди, потребує детального аналізу їх безпосереднього об'єкта та специфіки об'єктивної сторони, що дозволяє забезпечити правильну кримінально-правову кваліфікацію та єдність правозастосовної практики.

2.1. Об'єкт та предмет у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди

Об'єкт складів кримінальних правопорушень, що пов'язані із вимагання неправомірної вигоди. Зазвичай відправною точкою для з'ясування сутності будь-якого злочину є його об'єкт. Зазначене пояснюється тим, що об'єкт злочину обумовлює виникнення кримінально-правової заборони, відіграє вирішальну роль у встановленні характеру суспільної небезпечності діяння, є основою побудови структури Особливої частини КК України. Окрім цього, об'єкт злочину дозволяє розмежувати суміжні злочини між собою, відмежувати злочинні діяння від незлочинних, сприяє правильній кваліфікації вчиненого діяння та є основою для визначення кримінально-правових наслідків. Отже значення правильного розуміння сутності об'єкта злочину важко переоцінити [80, С. 173]. Так, щоб з'ясувати, проти яких саме цінностей спрямований злочин, передбачений ст. 354 КК України «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації», вважаємо за необхідне звернутися до розробленої кримінально-правовою наукою класифікації об'єктів злочину за ступенем їх узагальненості, яку ще називають класифікацією за вертикаллю. Відповідно до цієї класифікації, об'єкти прийнято поділяти на загальний, родовий та безпосередній. Під загальним об'єктом розуміється вся сукупність цінностей, правове забезпечення охорони яких здійснюється нормами КК України. Родовий об'єкт становить певна група тотожних або однорідних за своєю соціально-економічною сутністю цінностей. І, врешті-решт, безпосереднім об'єктом є конкретна цінність, проти якої спрямоване злочинне діяння і якій злочином заподіюється чи може бути заподіяна шкода. У кримінальному праві загальновизнаною є думка, що вказівка на родовий об'єкт певного злочину міститься у назві розділу Особливої частини КК України [230, С. 163], до якого віднесена певна кримінально-правова заборона. Відтак, розмістивши норму, яка передбачає кримінальну відповідальність за підкуп працівника

підприємства, установи чи організації у XV розділі Особливої частини КК України, який має назву «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів», законодавець визнав її родовим об'єктом авторитет зазначених органів [80, С. 174]. Однак у наукових колах законодавча позиція щодо визнання авторитету державних органів, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян родовим об'єктом злочинів, розміщених у XV розділі Особливої частини КК України, викликає багато заперечень. Так, наприклад, Березнер В.В., вважає, що авторитет є абстрактним поняттям, через це він не повинен визнаватися об'єктом злочину, адже шкода, таким чином, завдаватиметься абстрактній цінності [11, С. 48]. Арманов М.Г. зазначає, що авторитет органів влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян є певною цінністю, але за умови, що він реально існує. Залишається незрозумілим, як визначається шкода, що заподіюється навіть реально існуючому авторитету зазначених структур, не говорячи про те, що за умов його повної відсутності, що є характерною рисою для сучасної України, заподіяти шкоду авторитету взагалі неможливо [6, С. 97]. Погодуючись із твердженнями вищезазначених науковців, додатково зауважимо, що авторитет державних органів, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян не є родовим об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації. Адже підприємства, установи та організації, про які йдеться у диспозиції ст. 354 КК України, не належать ні до державних органів, ні до органів місцевого самоврядування, ні до об'єднань громадян. Відповідно, підкуповуючи працівника такого підприємства, установи чи організації або особу, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, заподіяти шкоду або створити реальну загрозу заподіяння шкоди авторитету державних органів, органів місцевого самоврядування або об'єднань громадян неможливо. Отже, такий авторитет, навіть за умови, що він реально існує, не може визнаватися родовим об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації [80, С. 174]. Однак у кримінально-

правовій літературі зустрічаються і протилежні погляди. Так, Кашкаров О.О. саме авторитет відповідних органів визнає об'єктом злочину, передбаченого ст. 354 КК України. Аргументуючи свою позицію, науковець зазначає, що в особи, яка звертається до державного медичного закладу і зіштовхується з вимаганням неправомірної вигоди з боку медичного працівника за надання першої медичної допомоги, складається враження про абсолютне безсилля держави, яка проголосила в ст. 49 Конституції України право особи на безоплатну медичну допомогу у державних і комунальних закладах охорони здоров'я. Більш того, громадянин, у свою чергу, упевнюється, що така ситуація спостерігається у всіх установах такого типу, що, безперечно, підриває авторитет органів державної влади в цілому [72, С. 76]. Така аргументація Кашкарова О.О. заслуговує критичного ставлення, адже таким чином авторитет державних органів, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян можна визнати об'єктом будь-якого злочину, навіть умисного вбивства. Проілюструємо на прикладі: ст. 27 Конституції України проголошено, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Захищати життя людини є обов'язком держави. Відповідно, факти вчинення умисного вбивства свідчать про те, що держава не справляється зі взятими на себе обов'язками, що підриває її авторитет. Отже, авторитет державних органів, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян не може визнаватися родовим об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації [80, С. 174]. Враховуючи те, що підкуп працівника підприємства, установи чи організації, відповідно до ст. 45 КК України, належить до числа корупційних злочинів, а також подібність його предмета, об'єктивної та суб'єктивної сторін до аналогічних ознак складів більшості корупційних злочинів, Березнер В.В. розглядав можливість його віднесення до злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (XVII розділ Особливої частини КК України). Однак науковець дійшов висновку, що дослідований злочин не посягає на певні

сфери службової діяльності [12, С. 174]. Такий висновок Березнера В. В. Є більш ніж обґрунтованим, оскільки, згідно із системним тлумаченням КК України, працівники підприємства, установи чи організації, а так само й особи, які працюють на користь підприємства, установи чи організації, про яких йдеться у ст. 354 КК України, не є ні службовими особами, ні особами, які надають публічні послуги [80, С. 174]. Про те, що працівники підприємства, установи чи організації не належать до службових осіб, говориться у самій диспозиції ч. 3 ст. 354 КК України. Відповідно, порушити визначений у законодавстві належний порядок здійснення особами службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у межах наданих їм повноважень та у спосіб, передбачений законом [171, С. 106], який є родовим об'єктом злочинів, закріплених у XVII розділі Особливої частини КК України, вони не можуть. У разі, коли працівник підприємства, установи чи організації, який належить до числа службових осіб за ознакою виконання організаційно-розпорядчих та/або адміністративно-господарських функцій, прийняв пропозицію, обіцянку або одержав неправомірну вигоду за вчинення дій або бездіяльності з використанням наданих йому повноважень, його дії слід кваліфікувати не як підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України), а як підкуп службової особи (ст. 368 КК України або ст. 368-3 КК України) [80, С. 174]. Арманов М.Г., посилаючись на КК 1960 р., який замість існуючого XV розділу Особливої частини КК України містив IX главу «Злочини проти порядку управління», пропонував саме порядок управління, а не міфічний авторитет державних органів, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян визнавати родовим об'єктом злочинів, закріплених у XV розділі Особливої частини КК України [6, С. 98]. У зв'язку з тим, що норма, яка передбачає кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації у КК 1960 р. містилася в IX главі «Злочини проти порядку управління», вважаємо за необхідне з'ясувати, чи можливо визнати порядок управління її родовим об'єктом [80, С. 174].

При поверхневому аналізі може скластися враження, що порядок управління не є родовим об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації. Адже зазначені у ст. 354 КК України працівники не належать до суб'єктів управлінської діяльності, оскільки останніми у кримінально-правовій літературі визнаються: а) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також відповідні посадові особи, що здійснюють окремі управлінські функції зазначених органів; б) інші організації та їхні представники, що в передбачених законодавством випадках здійснюють окремі управлінські функції, делеговані їм державою; в) окремі громадяни (фізичні особи), які виконують у передбачених законом випадках певні управлінські функції з власної ініціативи [4, С. 637–638]. Однак, чи лише суб'єкт, який здійснює управлінську функцію, тобто суб'єкт управлінської діяльності, може порушити порядок управління? На думку Ковальова І.С., відповідь на це питання повинна бути негативною [80, С. 174]. Аргументуючи свою позицію, спершу зауважує, що під управлінням розуміємо не систему дій управлінського характеру, а складний взаємозв'язок як мінімум між двома суб'єктами, з яких один є суб'єктом управлінської діяльності, що здійснює керівництво, інший – суб'єктом, який відчуває на собі вплив керівництва, той, яким керують. Вказаний висновок базується на тлумаченні терміну «управляти» в українській мові як «спрямовувати діяльність, роботу кого-, чого-небудь; бути на чолі когось, чогось; керувати» [2]. Отже, управління передбачає взаємодію між керуючим і керованим суб'єктами. Керуючий суб'єкт, базуючись на діючому законодавстві, спрямовує професійну діяльність керованого суб'єкта, останній, виконуючи свої професійні обов'язки, повинен дотримуватися чинного законодавства та законних вимог керуючого суб'єкта. Виходячи із вищевикладеного, вбачається, що невиконання чи неналежне виконання приписів чинного законодавства, якими регулюється професійна діяльність зазначених вище суб'єктів, а так само невиконання чи неналежне виконання керованим суб'єктом законних вимог керуючого суб'єкта, порушує встановлений

порядок управління. Тому, на нашу думку, саме порядок управління слід визнавати родовим об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації [80, С. 174].

Отже, аналіз доктринальних підходів і положень чинного кримінального законодавства України дає підстави для висновку, що авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян не може визнаватися родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України. Такий підхід є надмірно абстрактним, не відповідає реальному характеру суспільної небезпечності підкупу працівника підприємства, установи чи організації та не узгоджується з особливостями суб'єкта цього злочину, який не є ні службовою особою, ні особою, що надає публічні послуги. Водночас підкуп працівника підприємства, установи чи організації не посягає й на належний порядок здійснення службової діяльності або професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, що виключає можливість віднесення його до злочинів, родовим об'єктом яких є відповідні сфери службових відносин. З урахуванням цього найбільш обґрунтованим є підхід, відповідно до якого родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 354 КК України, слід визнавати встановлений порядок управління. Саме порядок управління як система правовідносин, що забезпечує належну взаємодію між керуючими та керованими суб'єктами у процесі здійснення професійної діяльності, зазнає порушення внаслідок вимагання чи одержання неправомірної вигоди працівником підприємства, установи чи організації.

Визначившись із родовим об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації, з'ясуємо, якій саме цінності аналізованим злочином заподіюється чи може бути заподіяна шкода, тобто встановимо його безпосередній об'єкт. Як справедливо зазначається у кримінально-правовій літературі, безпосередній об'єкт є частиною відповідного родового об'єкта. Тому він має перебувати у площині родового об'єкта, однак не збігатися з ним, адже ніколи частина не збігається з цілим [230, С. 164]. Він є певною

«мішенню» винного [51, С. 230], проти нього спрямоване злочинне діяння і йому злочином заподіюється чи може бути заподіяна шкода. Одразу зауважимо, що на сьогодні у науці кримінального права питання про безпосередній об'єкт підкупу працівника підприємства, установи чи організації є не менш складним, ніж визначення його родового об'єкта. Так, наприклад Кашкаров О.О. під безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 354 КК України, пропонує розуміти авторитет та нормальну управлінську діяльність підприємств, установ та організацій [72, С. 76]. Однак попередньо нами було з'ясовано, що авторитет через свою абстрактність не є родовим об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації і не може визнаватися його безпосереднім об'єктом. Що ж до нормальної управлінської діяльності підприємств, установ та організацій, то, на думку Ковальова І.С., через її широкий зміст вона не може визнаватися безпосереднім об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації. Адже, як зазначалося раніше, управління включає в себе наявність двох суб'єктів, кожен із яких, нехтуючи приписами чинного законодавства, якими регулюється їх професійна діяльність, приймаючи пропозицію, обіцянку або одержуючи неправомірну вигоду, порушує порядок управління на підприємстві, установі чи організації. Однак під ознаки злочину, передбаченого ст. 354 КК України, підпадають лише дії керованого суб'єкта. Дії керуючого суб'єкта є підкупом працівника підприємства, установи чи організації, тільки за умови, що він прийняв пропозицію, обіцянку або одержав неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення дій, не пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих та/або адміністративно-господарських функцій, хоча виконання таких функцій є частиною управлінської діяльності. З вищевикладеного вбачається, що нормальна управлінська діяльність підприємств, установ та організацій, не може визнаватися безпосереднім об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації [80, С. 175]. На думку Осадчого В.І., злочин, передбачений ст. 354 КК України, посягає на нормативно визначений

порядок здійснення громадянином своїх прав і свобод у частині взаємовідносин із підприємством, установою чи організацією [169, С. 145]. Однак, по-перше, така позиція науковця не враховує, що у взаємовідносинах із підприємством, установою чи організацією може перебувати не лише громадянин, а й іноземець та особа без громадянства, а, по-друге, на нашу думку, щодо підкупу працівника підприємства, установи чи організації доцільно говорити не про порядок здійснення прав і свобод особою, а про порядок виконання покладених на працівника підприємства, установи чи організації обов'язків та обмежень [80, С. 175]. Отже, безпосередній об'єкт підкупу працівника підприємства, установи чи організації повинен перебувати у площині встановленого порядку управління як родового об'єкта, але водночас не збігатися з ним за змістом. Аналіз наукових підходів свідчить, що такі пропонувані в літературі конструкції, як авторитет відповідних органів або нормальна управлінська діяльність підприємств, установ та організацій, не можуть бути визнані безпосереднім об'єктом цього злочину через їх абстрактність або надмірну широту. З урахуванням особливостей суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України, та характеру діяння, шкода заподіюється не управлінській діяльності загалом і не порядку реалізації прав і свобод особи, а конкретним суспільним відносинам, що забезпечують належне, законне та добросовісне виконання працівником підприємства, установи чи організації покладених на нього професійних обов'язків і дотримання встановлених для нього обмежень. Таким чином, безпосереднім об'єктом підкупу працівника підприємства, установи чи організації слід визнавати суспільні відносини, що забезпечують виконання працівниками підприємств, установ та організацій своїх професійних обов'язків у межах вимог чинного законодавства, без впливу неправомірної вигоди. Саме ці відносини є тією конкретною цінністю, якій кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 354 КК України, заподіюється або може бути заподіяна шкода, що найбільш повно відображає соціально-правову сутність цього кримінального

правопорушення та сприяє його правильній кримінально-правовій кваліфікації.

Наступним складом, що містить ознакою вимагання неправомірної вигоди є ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою». Маємо зазначити, що з моменту прийняття КК України від 05.04.2001 № 2341-III, ст. 368 КК України зазнала кардинальних змін [124]. Так, зокрема, з 2009 року й до сьогодні в КК України вносились зміни дев'ять разів. У першій редакції КК України, даний злочин мав назву «Одержання хабара», проте, з прийняттям Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11.06.2009 № 1506-VI, а згодом і Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII [65] й змінилась безпосередньо назва даного злочину на «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою». Родовим об'єктом даного злочину є суспільні відносини, що складаються в сфері службової діяльності. Безпосереднім об'єктом досліджуваного складу злочину є суспільні відносини, що забезпечують правильну (нормальну) діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, установ чи організацій, а також їх службових осіб, в частині їх непідкупності та фінансування виключно у порядку, встановленому законодавством [229; 15]. Об'єктом злочину, передбаченого, зокрема ст. 368 КК України, є суспільні відносини, що виникають у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. У вказаному складі злочину безпосереднім об'єктом можна вважати власне суспільні відносини, що виникають при вчиненні чи невчиненні службовою особою певної дії з використанням наданої їй влади чи службового становища [70, С. 408; 191]. Цікаво визначає родовий об'єкт службових злочинів (який є характерним і для злочину, передбаченого ст. 368 КК України) Тацій В., який зазначає, що у розділі XVII Особливої частини КК України встановлена кримінальна відповідальність за злочини, родовим

об'єктом яких є суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в органах державної влади, місцевого самоврядування, а також в юридичних особах і публічного, і приватного права. Ці діяння належать до так званих загальних видів службових злочинів, безпосереднім об'єктом кожного з яких є суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в окремих ланках апарату управління органів державної влади, місцевого самоврядування, а також в окремих юридичних особах публічного та приватного права [110, С. 524; 163, С. 331]. Узунува О. й Артёмов Є. у своїй науковій статті зазначають, що об'єктом злочину, передбаченого ст. 368 КК України, потрібно вважати три групи суспільних відносин: 1) безпосереднім обов'язковим об'єктом – авторитет органів державної влади й їх посадових осіб, які належно здійснюють функції держави у зв'язку із посадою та пов'язаною з нею законною винагородою, а не за додаткові незаконні переваги; 2) безпосереднім факультативним об'єктом – авторитет органів державної влади, який стосується ухвалення ними законних рішень; 3) безпосереднім факультативним об'єктом – права третіх осіб, що були порушені внаслідок ухвалення рішення [7, С. 142]. Отже, аналіз еволюції законодавчого регулювання та доктринальних підходів до визначення об'єкта злочину, передбаченого ст. 368 КК України, свідчить про його стійку належність до групи службових злочинів, родовим об'єктом яких є суспільні відносини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Саме ці відносини забезпечують належне функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також державних, комунальних і приватних юридичних осіб у частині здійснення службових повноважень на засадах законності, неупередженості та непідкупності. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України, слід визнавати суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність службових осіб, зокрема в аспекті заборони використання наданої їм влади чи службового становища в обмін на неправомірну вигоду та фінансування їх діяльності виключно у

спосіб, визначений законодавством. Порушення цих відносин підриває засади законності та справедливості у службовій діяльності, створює загрозу вибіркового застосування владних повноважень і формує умови для корупційних практик. Водночас концепції, які зводять безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення до авторитету органів державної влади або прав третіх осіб, можуть розглядатися лише як такі, що відображають можливі додаткові наслідки вчинення злочину, але не його основну спрямованість. Авторитет органів державної влади та права третіх осіб не становлять самостійного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 368 КК України, а виступають похідними цінностями, яким може бути заподіяна шкода внаслідок порушення нормальної службової діяльності. Таким чином, визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України, через призму суспільних відносин, що забезпечують нормальну, неупереджену та законну службову діяльність службових осіб, найбільш повно відповідає як змісту кримінально-правової заборони, так і соціально-правовій сутності даного корупційного кримінального правопорушення.

Наступними складами кримінальних правопорушень, які мають ознаку вимагання неправомірної вигоди є ст. 368-3 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» та ст. 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» КК України.

Склади кримінальних правопорушень передбачених розділом XVII Особливої частини КК України, що визначають систему кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг в ч. 3 ст. 368-3 (Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми) та ч. 3 ст. 368-4 КК України (Підкуп особи, яка надає публічні по-слуги), співпадають з ознаках об'єктивними та суб'єктивним, зокрема: об'єкт (посягає на правові відносини у сфері встановленого порядку державного управління та надання публічних послуг) [128 , С. 71].

Слід зазначити, що на відміну від низки інших корупційних кримінальних правопорушень, склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 368-3 КК України «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», залишається недостатньо дослідженим у вітчизняній кримінально-правовій науці. У спеціальній літературі відсутні комплексні монографічні дослідження, присвячені виключно аналізу цього складу кримінального правопорушення, а наявні наукові публікації здебільшого обмежуються фрагментарним розглядом окремих його ознак у межах ширших досліджень проблематики корупційних кримінальних правопорушень або злочинів у сфері службової діяльності. Особливої уваги не отримали питання визначення безпосереднього об'єкта цього кримінального правопорушення, а також проблеми розмежування ст. 368-3 КК України зі ст. 354 КК України та зі складами злочинів, передбачених статтями 368 і 369 КК України. Така обмеженість наукових розробок зумовлює наявність дискусійних положень у правозастосовній практиці та потребу в ґрунтовному доктринальному осмисленні складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-3 КК України, з метою забезпечення єдності його тлумачення та правильної кримінально-правової кваліфікації.

Визначення безпосереднього об'єкта ст. 368-3 КК України можемо знайти лише в окремих підручниках і навчальних посібниках з кримінального права, які мають, як правило, узагальнюючий та стислий характер викладу матеріалу й не містять розгорнутого теоретичного обґрунтування відповідної позиції, що зумовлює потребу в подальшому комплексному науковому дослідженні цього питання. Так зокрема безпосереднім об'єктом ст. 368-3 КК автори вказують: суспільні відносини, що забезпечують правильну (належну) діяльність юридичних осіб приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також їх службових осіб, у частині непідкупності і фінансування за рахунок коштів юридичних осіб приватного права [127, С. 253]; суспільні відносини

спрямовані на боротьбу з корупцією [215, С. 559]; суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією службовою особою організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій на недержавних і некомунальних підприємствах, установах або організаціях (юридичних особах приватного права) [130, С. 41]. Отже, з урахуванням наведених у підручниках підходів та їх критичного аналізу, безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-3 КК України, слід визнати суспільні відносини, що забезпечують законне, неупереджене та добросовісне здійснення службовою особою юридичної особи приватного права організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій без впливу неправомірної вигоди. Саме ці відносини зазнають шкоди або створюється реальна загроза її заподіяння внаслідок пропозиції, обіцянки, надання чи одержання неправомірної вигоди. Йдеться не про абстрактну «боротьбу з корупцією» і не загалом про діяльність юридичної особи, а про конкретну сферу службових повноважень її посадових осіб у приватному секторі, яка має здійснюватися відповідно до вимог закону та внутрішніх установчих документів, без корупційного впливу. Таким чином, безпосередній об'єкт ст. 368-3 КК України конкретизує родовий об'єкт злочинів у сфері службової діяльності в частині забезпечення непідкупності службових осіб юридичних осіб приватного права та гарантування правомірності їх управлінських рішень.

З'ясовуючи родовий об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-4 КК України «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», необхідно звернути увагу на те, до якого розділу Особливої частини КК України законодавець відніс цей злочин. Зазначене пояснюється тим, що родовий об'єкт є основою групування кримінально-правових заборон у розділах Особливої частини КК України. Норма, яка передбачає кримінальну відповідальність за підкуп особи, що надає публічні послуги, міститься у розділі XVII КК України, який законом України від 7 квітня 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

відповідальності за корупційні правопорушення» не тільки був доповнений низкою нових кримінально карних діянь, а й змінив свою назву зі «Злочини у сфері службової діяльності» на «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Зазначене стало наслідком того, що деякі з кримінально-правових заборон, зокрема і підкуп особи, яка надає публічні послуги, явно виходили за межі родового об'єкту розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності», оскільки вказані у ст. 368-4 КК України особи (аудитор, нотаріус, оцінювач, інші особи, які провадять професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі експерт, арбітражний керівник, приватний виконавець, незалежний посередник, член трудового арбітражу, третейський суддя (під час виконання цих функцій)) за визначенням законодавця службовими особами не є. На цю обставину він прямо вказав у диспозиції ст. 368-4 КК України – «...яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування...». Тому, зміна назви XVII розділу КК України є, безперечно, обґрунтованою. Утім, відкритим залишається питання, чи є правовідносини у сфері службової діяльності та правовідносини у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, тотожними або однорідними за своєю соціальною та економічною сутністю, як того вимагає систематизація Особливої частини КК України? Для відповіді на поставлене запитання необхідним є звернення до структури вказаних правовідносин. Як відомо, структурними елементами правовідносин є суб'єкти, тобто учасники відносин, предметом – те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують ці відносини та їх зміст – соціальний зв'язок.

Суб'єктами стосунків у сфері службової діяльності, з одного боку, є службові особи, з іншого – будь-які суб'єкти, зацікавлені у результаті діяльності службової особи. Вказані суб'єкти «співвідносяться один з одним як суб'єкт та об'єкт впливу» [235, С. 158].

Щодо суб'єктів відносин у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, то ними, з одного боку, є особи, професійна

діяльність яких пов'язана з наданням публічних послуг, з іншого – будь-які суб'єкти, зацікавлені у результаті діяльності осіб, які надають публічні послуги. Окрім суб'єктів та предмета правовідносин їх обов'язковим елементом є соціальний зв'язок, який відіграє роль ланки, що здійснює сполучення суб'єктів з приводу певного предмета відносин. Основною функцією соціального зв'язку є функція поєднання між собою двох інших елементів: учасників і предмета відносин [149, С. 61]. У відносинах соціальний зв'язок являє собою обов'язок певної поведінки взаємопов'язаних, взаємодіючих суб'єктів відносин. Обов'язок такої поведінки зумовлений головним чином тим, що в ньому зацікавлені як окремі особи, так і суспільство в цілому [216, С. 60]. Отже, для з'ясування соціального зв'язку правовідносин у сфері службової діяльності та правовідносин у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, необхідним є встановлення змісту діяльності цих суб'єктів.

У відносинах у сфері службової діяльності соціальний зв'язок проявляється у тому, що службові особи, діючи від імені органів державної влади та місцевого самоврядування як представники влади, здійснюють управлінські функції щодо підлеглих осіб та окремих громадян, забезпечуючи державну політику, тобто нормальну роботу як державного апарату та апарату органів місцевого самоврядування в цілому, так і окремих їх установ і організацій. Зловживаючи наданою владою, вони порушують цей соціальний зв'язок, а тим самим – і нормальну роботу державних структур, що спричиняє істотну шкоду правоохоронюваним інтересам окремих громадян, суспільства та держави в цілому [235, С. 161]. Вищевикладене дає змогу зробити висновок, що службові особи, реалізуючи на практиці свої повноваження, формують свою волю у вигляді правового рішення і адресують її іншим учасникам правовідносин – фізичним та юридичним особам, спонукаючи їх до необхідної поведінки.

Щодо правовідносин у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, то їх зміст полягає у тому, що особи, які

надають публічні послуги, виконуючи свої професійні обов'язки у межах делегованих їм повноважень органами державної влади або органами місцевого самоврядування, реалізують право громадян на отримання такого роду послуг. Особа, яка надає публічні послуги, під час здійснення своїх професійних обов'язків наділена певним обсягом повноважень, у межах яких має право вчиняти дії, що породжують, змінюють або припиняють певні правовідносини.

З вищевикладеного аналізу структури правовідносин у сфері службової діяльності та правовідносин у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, однозначним є висновок, що тотожними вони не є. Проте, враховуючи їх елементний склад та механізм порушення об'єкта злочину, розглядувані правовідносини можна назвати однорідними, що свідчить про правильну систематизацію кримінального законодавства України.

Отже, на тлі наведеного, послуговуючись теорією об'єкта злочину як правовідносин та враховуючи розташування ст. 368-4 КК України, зазначимо, що родовим об'єктом підкупу особи, яка надає публічні послуги, є правовідносини, що забезпечують визначений у законодавстві належний порядок здійснення діяльності службових осіб та правовідносини, які забезпечують належний порядок здійснення особами професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у межах наданих їм повноважень та у спосіб, передбачений законом. Отже, аналіз місця ст. 368-4 КК України в системі Особливої частини КК України, а також дослідження структури правовідносин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, дає підстави для висновку, що зазначені правовідносини не є тотожними за своїм змістом і суб'єктним складом. Водночас вони є однорідними за соціально-правовою природою, оскільки спрямовані на забезпечення законності, неупередженості та добросовісності діяльності осіб, наділених владними або делегованими державою повноваженнями. Службова діяльність пов'язана з реалізацією

владно-управлінських функцій від імені держави чи органів місцевого самоврядування та передбачає формування обов'язкової для інших учасників правовідносин волі у вигляді правового рішення. Натомість професійна діяльність, пов'язана з наданням публічних послуг, полягає у реалізації делегованих державою повноважень з метою забезпечення прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, зокрема шляхом вчинення дій, що породжують, змінюють або припиняють правовідносини. Незважаючи на відмінності у змісті та суб'єктному складі, механізм порушення цих правовідносин у разі вчинення підкупу є подібним і полягає у спотворенні волі особи, наділеної відповідними повноваженнями, під впливом неправомірної вигоди. Саме ця спільність дозволяє розглядати правовідносини у сфері службової діяльності та у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, як однорідні та обґрунтовує їх об'єднання в межах одного розділу Особливої частини КК України. Таким чином, родовим об'єктом підкупу особи, яка надає публічні послуги, слід визнавати сукупність правовідносин, що забезпечують встановлений законодавством належний порядок здійснення службової діяльності, а також професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у межах наданих повноважень і у спосіб, визначений законом. Саме ці правовідносини становлять ту соціальну цінність, на яку посягає кримінальне правопорушення, передбачене ст. 368-4 КК України, що найбільш повно відображає його соціально-правову сутність та корупційну спрямованість.

З'ясувавши, що родовим об'єктом злочинів, що містяться у розділі XVII Особливої частини КК України, є правовідносини, які забезпечують певний порядок здійснення як службової діяльності, так і професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зазначимо, що у його назві відсутня вказівка на родовий об'єкт. Оскільки, як справедливо зазначає Арманов М.Г., назви розділів Особливої частини КК України, вказуючи на «сферу», не зазначають, «проти» чого спрямована певна група злочинів, це, у свою чергу,

детермінує появу труднощів при з'ясуванні безпосереднього об'єкта окремих злочинів та може створювати певні проблеми при кваліфікації злочинів цієї групи [5, С. 53]. У зв'язку з цим назву розділу XVII Особливої частини КК України пропонуємо викласти у наступній редакції: «Злочини проти встановленого порядку здійснення службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг».

Замикаючою ланкою вертикальної класифікації об'єктів злочину, який має найбільше значення для правозастосовної практики, є безпосередній об'єкт. Під ним прийнято розуміти ті конкретні правовідносини, які поставлені законодавцем під охорону певної норми Особливої частини КК України і яким завдається шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину [107, С. 99]. Безпосередній об'єкт за своєю суттю є частиною відповідного родового об'єкта, тому вважаємо за можливе безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 368-4 КК України «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», визначити наступним чином: це правовідносини, які забезпечують належний порядок здійснення особами професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у межах наданих їм повноважень та у спосіб, передбачений законом.

Слід зазначити, що трапляються випадки, коли один і той же злочин одночасно ставить під загрозу і заподіює шкоду кільком правовідносинам. У зв'язку з цим у кримінально-правовій теорії на рівні безпосереднього об'єкта злочину виділяються основний (головний) і додатковий об'єкти. Такий поділ отримав назву класифікації об'єктів злочинів «по горизонталі».

Злочин, передбачений 368-4 КК України, може створювати загрозу заподіяння шкоди не тільки правовідносинам, які забезпечують належний порядок здійснення особами професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у межах наданих їм повноважень та у спосіб, передбачений законом, а й іншим правовідносинам, які підлягають кримінально-правовій охороні. Тому, крім основного безпосереднього об'єкта злочину, склад підкупу особи, яка надає публічні послуги, може мати

і додатковий об'єкт.

Додатковим безпосереднім об'єктом є ті право- відносини, яким поряд із основним об'єктом завдається чи створюється загроза завдання шкоди [230, С. 169–170]. У свою чергу, додатковий безпосередній об'єкт поділяється на обов'язковий та факультативний.

Додатковий обов'язковий об'єкт – це такий об'єкт, який у складі злочину страждає завжди, у будь-якому випадку вчинення цього злочину. Цьому об'єкту, як і основному, завжди заподіюється шкода внаслідок вчинення злочину [108, С. 101]. Аналіз диспозиції ст. 368-4 КК України дав змогу зробити висновок про відсутність додаткового обов'язкового об'єкту.

Додатковий факультативний об'єкт – це об'єкт, який при вчиненні певного злочину може існувати поряд з основним, а може й бути відсутнім [108, С. 101]. Одразу зазначимо, що наявність додаткового факультативного об'єкта у складі підкупу особи, яка надає публічні послуги, ніяким чином не впливає на кваліфікацію діяння, проте задля повноти дослідження відзначимо, що залежно від специфіки професійної діяльності суб'єкта, пов'язаної з наданням публічних послуг, ним можуть бути честь та гідність, відносини власності, трудові відносини, право- суддя тощо. Проведене дослідження дало змогу зробити висновок, що родовим об'єктом підкупу особи, яка надає публічні послуги, є правовідносини, що забезпечують визначений у законодавстві належний порядок здійснення діяльності службових осіб, та правовідносини, які забезпечують належний порядок здійснення особами професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у межах наданих їм повноважень та у спосіб, передбачений законом. Безпосередній об'єкт підкупу особи, яка надає публічні послуги, за своєю суттю є частиною відповідного родового об'єкта, тому його можна визначити як правовідносини, які забезпечують належний порядок здійснення особами професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у межах наданих їм повноважень та у спосіб, передбачений законом [173]. Отже, безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого

ст. 368-4 КК України, за своєю суттю є частиною відповідного родового об'єкта і становить правовідносини, які забезпечують належний порядок здійснення особами професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у межах наданих їм повноважень та у спосіб, визначений законом. Саме цим правовідносинам безпосередньо заподіюється або створюється загроза заподіяння шкоди внаслідок вчинення підкупу. Водночас склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-4 КК України, не містить додаткового обов'язкового безпосереднього об'єкта, оскільки шкода завжди спрямовується саме на основний об'єкт. Разом із тим залежно від характеру та специфіки професійної діяльності особи, яка надає публічні послуги, злочин може посягати й на додаткові факультативні об'єкти, зокрема честь і гідність особи, відносини власності, трудові відносини, інтереси правосуддя тощо, що, однак, не впливає на кримінально-правову кваліфікацію діяння. Запропонований підхід до визначення родового та безпосереднього об'єктів підкупу особи, яка надає публічні послуги, найбільш повно відображає соціально-правову сутність цього корупційного кримінального правопорушення та сприяє забезпеченню єдності і правильності правозастосовної практики.

Останнім складом кримінального правопорушення, що передбачає кваліфікованою ознакою вимагання неправомірної вигоди є кримінальне правопорушення передбачене ст. 369-2 КК України. Родовим об'єктом групи кримінальних правопорушень, до яких, зокрема, включено і зловживання впливом, є правовідносини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Тобто, родовим об'єктом тут традиційно визнається встановлений законом порядок використання влади, повноважень, становища та пов'язаних з ними можливостей службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій не-залежно від форм власності, а також особами, які надають публічні послуги, спортсменами тощо [161, С. 1130–1131]. Безпосереднім

об'єктом зловживання впливом як кримінального правопорушення. у сфері службової діяльності повинна визнаватись правильна (іншими словами, нормальна, правомірна) діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремих організацій, установ, підприємств (незалежно від форми власності).

У випадку вчинення суб'єктом (наразі він є загальним) не лише зловживання впливом, а й також посягання, наприклад, на інші суспільні відносини, вчинене потрібно кваліфікувати додатково як інший злочин, що міститься в іншому розділі Особливої частини КК, із відповідним установленням ознак об'єкта такого іншого посягання. Наприклад, якщо вчинивши діяння, описане в ст. 369-2 КК, особа посягнула одночасно чи в окремі проміжки часу на суспільні відносини у сфері реалізації державної влади (місцевого самоврядування) і, скажімо, господарську діяльність або довілля, то її дії треба кваліфікувати за наявності інших відповідних ознак як згаданий злочин у сфері службової діяльності та інше кримінальне правопорушення у сфері господарської діяльності чи довілля.

На практиці це, наприклад, може мати місце в разі наявності реальної сукупності, яку утворюють два пов'язаних між собою діяння: 1) пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 369-2 КК); та 2) протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, тобто протидія законній господарській діяльності (ч. 1 ст. 206 КК). У такому разі очевидно, що кримінальний правопорушник посягає одночасно на два об'єкти – на порядок функціонування органів державної влади та управління, а також діяльності службових осіб і, відповідно, на встановлений порядок здійснення господарської діяльності в частині забезпечення свободи підприємницької діяльності.

Інший приклад, тепер уже на ідеальну сукупність розглядуваного та

іншого кримінального правопорушення. Так, якщо, скажімо, неправомірною вигодою, що передається іншій особі з метою впливу на прийняття рішення службовою особою, є підроблена іноземна валюта, то має місце ідеальна сукупність злочинів за ч. 1 ст. 369-2 КК і ч. 1 ст. 199 КК (у формі збуту підробленої іноземної валюти). Відповідно, матиме місце також ідеальна сукупність (одночасність) поставлення під загрозу двох груп правовідносин, що утворюють об'єкти двох злочинів – у контексті збуту підробленої валюти таким об'єктом виступатиме встановлений законом порядок формування і функціонування грошової системи України як частини економічної системи нашої держави.

Своєю чергою, чинна редакція ст. 369-2 КК одночасно встановлює відповідальність за два кримінально протиправні діяння, які полягають у здійсненні протиправного впливу на особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Це: 1) пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди; 2) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Відповідно, безпосереднім об'єктом посягання цих протиправних діянь, як, власне, і більшості к. пр., ознаки яких описані в Розділі XVII Особливої частини КК, є правовідносини, що виникають у зв'язку із забезпеченням нормальної (тобто законної) діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Варта уваги позиція Навроцького В. про те, що доцільно виокремлювати два об'єкти посягання зловживання впливом, а саме: по-перше, «відносини з приводу використання службових повноважень особами, уповноваженими на виконання функцій держави на засадах неупередженості»; а по-друге, також «відносини, які виникають у зв'язку з безпідставним протиправним збагаченням винного» [92, С. 171]. Видається, що другий наведений ученим об'єкт посягання аналізованого злочину, хоча й характеризує суспільні відносини, на шкоду яким спрямоване кримінальне правопорушення за ст. 396-2 КК, водночас таке визначення суперечить загальноприйнятому розумінню об'єкта злочину – це суспільні (або правові)

відносини, що охороняються законом. Власне, відносини, які виникають у зв'язку з безпідставним протиправним збагаченням винного, є, на мій погляд, самі собою протиправними. Отже, учасники таких відносин а priori повинні нести передбачену законодавством відповідальність відповідного виду [146].

Щодо додаткового об'єкта зловживання впливом, то в одному авторитетному науково-практичному коментарі до КК ним пропонується визнавати відносини справедливого розподілу матеріальних благ у суспільстві [161, С. 1183]. Справді, із позицій розуміння природи і проявів «фонові» корупції аналізоване діяння посягає, зокрема, на обіг матеріальних цінностей у суспільстві за принципом «доступу до посади» та пов'язаних із цим можливостей, а не за принципом «кожному по заслугах і досягненнях».

Варто погодитися з тим, що розглядуваний корупційний злочин заподіює шкоду також іншим об'єктам кримінально-правової охорони, зокрема порядку державного управління (авторитет держави) та порядку здійснення місцевого самоврядування, порядку здійснення правосуддя. Їх можна віднести до додаткових безпосередніх обов'язкових об'єктів цього злочину. Фактично шкода поставленим під правову охорону суспільним цінностям може заподіюватися при будь-якій формі зловживання впливом, як це описано в ст. 369-2 КК [186, С. 77]. Це додаткові обов'язкові об'єкти злочину, тому що на них завжди посягає цей злочин, заподіюючи їм шкоду або створюючи загрозу її заподіяння поряд із безпосереднім основним об'єктом, і вони в інших випадках можуть бути самостійним основним безпосереднім об'єктом злочину [30, С. 25].

Завершуючи авторський аналіз об'єкта складу зловживання впливом, принагідно звернемо увагу на такий момент. Ураховуючи те, що в диспозиціях ст. 369-2 КК ідеться про «вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або пропозиція чи обіцянка здійснити вплив», а також з урахуванням змісту примітки до цієї заборони, яка розкриває поняття осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого

самоврядування, зокрема через положення Закону України «Про запобігання корупції», то в контексті визначення кола правовідносин, яким заподіюється шкода внаслідок зловживання впливу, варто звернутись до аналізу призначення цього нормативного акта, до встановлення його законодавчої мети.

У преамбулі до згаданого Закону зазначено, що він визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. Отже, з одного бо-ку, ідеться про превентивний правозастосовний потенціал цього нормативного акта, а з іншого – про його реактивну дію, тобто про ліквідацію низки негатив-них для суспільства результатів, породжених корупційними правопорушеннями, у т.ч. кримінальними.

Таким чином, варто ще раз зауважити: аналізований злочин слід визнати таким, що посягає на сферу службової діяльності в Україні в частині недопущення зловживань, пов'язаних із корупцією в широкому сенсі [146]. Отже, родовим об'єктом цього кримінального правопорушення є правовідносини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, тобто встановлений законом порядок здійснення та використання владних повноважень, службового становища й пов'язаних із ними можливостей особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також іншими суб'єктами, визначеними антикорупційним законодавством. Безпосереднім основним об'єктом зловживання впливом є суспільні відносини, що забезпечують нормальну (законну, неупереджену, об'єктивну) діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування у частині прийняття ними рішень без неправомірного стороннього впливу. Саме цим відносинам заподіюється шкода або створюється реальна загроза її заподіяння внаслідок пропозиції, обіцянки, надання чи одержання неправомірної вигоди за вплив на службову особу. Додатковими

обов'язковими об'єктами злочину, передбаченого ст. 369-2 КК України, виступають: порядок державного управління та здійснення місцевого самоврядування; авторитет органів державної влади та органів місцевого самоврядування; у відповідних випадках – порядок здійснення правосуддя; а також відносини справедливого та законного розподілу матеріальних благ у суспільстві. Ці додаткові об'єкти зазнають шкоди або ставляться під загрозу її заподіяння поряд із основним безпосереднім об'єктом, оскільки зловживання впливом підриває принципи неупередженості, законності та рівності у доступі до владних рішень, формуючи корупційні механізми прийняття управлінських рішень. Таким чином, ст. 369-2 КК України охороняє сферу службової діяльності держави від корупційного викривлення процесу прийняття рішень через неправомірний вплив, що дозволяє чітко визначити її місце в системі кримінально-правової охорони публічної влади.

Предмет складів кримінальних правопорушень, що пов'язані із вимагання неправомірної вигоди. У кримінальному праві проблема вивчення предмета злочину завжди знаходиться в центрі уваги. Однак досі тривають спори щодо визначення предмета злочину [137, С. 59; 166]. Не вдаючись до дискусії щодо визначення поняття предмета злочину, що не є завданням нашого дослідження, приймемо таку точку зору, як найбільш змістовну, та перейдемо до аналізу предмета підкупу працівника підприємства, установи чи організації. З набранням чинності КК України 2001 року предметом злочину, передбаченого ст. 354 КК України вважалась незаконна винагорода у значному розмірі, тобто така винагорода, яка у два та більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [228, С. 730]. Як бачимо поняття незаконної винагороди не змінилося, але змінився її розмір. Вперше з терміном «неправомірна вигода» ми зустрічаємось у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» № 1508-VI від 11.06.2009 року [62], який втратив чинність на підставі Закону України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та

протидії корупції» № 2808-VI від 21.12.2010 року [63]. У 2014 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» [64] стаття 354 КК України отримала назву «Підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації». В редакції цього Закону в п. 1 примітки до ст. 354 КК України під неправомірною вигодою розумілися грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, що перевищують 0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян, або нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав. На сьогодні у примітці до ст. 354 КК України зазначається, що під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав [124; 190, С. 125].

Щодо поняття «вигода», то у тлумачних словниках це поняття застосовують у таких значеннях залежно від контексту, але взагалі це слово вживають для вираження позитивного результату, користі чи прибутку, отриманого в результаті певної дії чи події: 1) матеріальна вигода – отримання прибутку, користі чи матеріальних благ через певні дії або угоди; 2) сприятливий результат – вигода може також вказувати на позитивний результат чи приємну користь взагалі, не обов'язково пов'язану з матеріальними аспектами; 3) користь у ширшому сенсі – вигода може також вказувати на будь-яку перевагу, яку людина отримує від певної ситуації, рішення чи дії; 4) економічний термін – у контексті економіки вигода може вказувати на економічну користь, яку отримують підприємства або особи внаслідок своїх дій; 5) вигода для суспільства – сприятливий внесок у загальний розвиток чи добробут суспільства [208, С. 375; 19, С. 131; 190, С. 126]. Отже, поняття «вигода» у словниковому значенні означає будь-який позитивний для набувача результат, який може мати різні форми вираження

– від об'єктів матеріального світу до нематеріальних переваг, послуг тощо [190, С. 126].

У науковій літературі, визначаючи поняття «вигода», виокремлюють такі складові змісту цього поняття: грошові кошти – грошова одиниця України – гривня, а також іноземна валюта; майно, згідно зі ст. 190 Цивільного кодексу України, вважають окремою річчю, сукупністю речей, а також майновими правами та обов'язками; річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки [238]; перевага – це виключне, особливе право на будь-що, привілей; пільга – це повне або часткове звільнення від дотримання встановлених законодавством загальних правил, виконання будь-яких обов'язків; послуга, відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів», – це діяльність виконавця із надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [61]; нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований; будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру – це такі вигоди, які не мають ні матеріальної форми, ні грошового еквівалента (наприклад, одержання певної інформації, отримання звань нагород тощо, які не зумовлюють майнової вигоди) [91, С. 11–12; 190, С. 126–127].

Отже, науковцями досить ґрунтовно окреслено зміст поняття «вигода», проте для кваліфікації кримінального правопорушення за ст. 368 КК України важливою характеристикою такої вигоди є її неправомірність [190, С. 127]. З цього приводу у Науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України зазначається, що неправомірною вигодою може бути будь-яка перевага, послуга чи пільга, причому зовсім необов'язково майнова, а неправомірність вигоди полягає у тому, що вона має надаватися й одержуватися без законних на те підстав [125, С. 307; 190, С. 127].

Враховуючи те, що предметом ст. 368 КК України є неправомірна

вигода [124] особливу увагу хотілось би приділити аналізу саме цього поняття, оскільки воно є ключовим для встановлення в діях особи ознак складу злочину. Поняття «неправомірна вигода», є системним, оскільки об'єднує низку категорій: грошові кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, обіцяють, пропонують, надають, одержують, містить посилання на підставу визнання вигоди неправомірною. Зміст даних термінів тлумачиться в інших нормативних актах або в доктринальних джерелах, що фактично не є джерелами кримінального права. Тому, нагальним є оновлення законодавства з метою роз'яснення цих понять для кримінально-правової й антикорупційної сфери [14, С. 9-10; 15].

Що стосується предмету досліджуваного виду корупційного правопорушення, то ним є обіцянка чи пропозиція надати неправомірну вигоду, а також власне неправомірна вигода. Визначаючи зміст термінологічного звороту «неправомірна вигода», Ярошенко О. Д. звертає увагу, що цей зворот є синонімом термінопоняття «неправомірна перевага», яке вживається в тексті міжнародних нормативно-правових актів. Під неправомірною вигодою науковець пропонує розуміти вигоди не лише матеріального (гроші, майно, нематеріальні активи), а й нематеріального характеру (переваги, пільги, послуги). Водночас, вчений звертає увагу, що оскільки в тексті кримінально-правової норми згадується про розмір неправомірної вигоди, то цілком очевидно, що така неправомірна вигода може бути тільки вигодою матеріального характеру [252, С. 11]. У даному випадку йдеться про кваліфікуючі ознаки цього правопорушення, передбачені ч. ч. 2-4 ст. 368 КК України – значний, великий та особливо великий розмір. Конкретне вираження такого розміру міститься у примітці до цієї норми [191]. Перешивко О. С. вважає, що незаконними є переваги, які полягають у наданні певного блага особі, яка взагалі не мала на нього права або, маючи таке право, не належала до категорії тих осіб, які можуть першочергово його одержати, тим самим порушуючи права інших осіб на

отримання такого блага взагалі або на першість у його отриманні [172, С. 185]. Інші науковці вважають, що обов'язковими ознаками неправомірної вигоди в аспекті ст. 368 КК України є: 1) вигодою можуть бути лише такі предмети, як грошові кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи; 2) ці предмети обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав [211, С. 135–136]. Відповідно до диспозиції ст. 368 КК України обов'язковою ознакою неправомірної вигоди є те, що суб'єктом отримання такої вигоди є службова особа, що фактично означає поширення на правовідносини, що виникають за участю такої особи Закону України «Про запобігання корупції». У ст. 1 зазначеного Закону неправомірна вигода визначається як грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав [65].

Деякі науковці вважають, що визначений законодавством перелік об'єктів, що можуть становити неправомірну вигоду, доцільно удосконалити. Зокрема, Гродецький Ю. В. обґрунтовує свою думку тим, що грошові кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи за своєю сутністю є цінностями (благами), однак у цьому переліку законодавець зосередив цінності, які належать до двох сфер: матеріальної та нематеріальної. Водночас, на думку науковця, поняття із цього переліку не є, власне, кримінально-правовими, оскільки в цьому випадку можна запозичити з інших галузей права більш вдалі мовні конструкції [206, С. 125]. Пропозиція щодо необхідності зміни підходу до визначення конкретного переліку вигоди, яка може бути неправомірною, зокрема відповідно до ст. 368 КК України, є дещо спірною, оскільки в цьому переліку передбачено всі можливі види об'єктів, які можуть становити вигоду. Звуження такого переліку або його надмірна конкретизація чи формалізація може призвести до зворотного ефекту та, навпаки, ускладнити кваліфікацію кримінального правопорушення як корупційного. Натомість те, що дійсно потребує

уточнення, є висловом «без законних на те підстав», оскільки використання саме такої смислової конструкції у формулюванні поняття неправомірної вигоди у Законі України «Про запобігання корупції» (а саме у такому значенні дії щодо неправомірної вигоди кваліфікуються за ст. 368 КК України та деякими іншими статтями КК України) ускладнює віднесення вигоди до неправомірної, відповідно, кваліфікацію діяння службової особи як пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Тому видається, що уточнення потребує саме ця конструкція. Наприклад, можна звернутися до формулювання, що застосовано у деяких інших статтях КК України. Зокрема, у ст. 368-2 КК України (виключена на підставі Закону України від 13 липня 2023 р. № 3233-IX), яка передбачала кримінальну відповідальність за набуття у власність особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі [124].

Отже, як підкреслюють деякі науковці, ключовою ознакою незаконного збагачення як злочину закон визначав відсутність доказів законності підстав набуття у власність вказаних активів. Відсутність доказів за такого формулювання диспозиції норми уможлиблює визнання наявності у діях особи об'єктивної сторони складу такого злочину, як незаконне збагачення [70, С. 407]. За вищенаведеним прикладом можна уточнити, що вигода є неправомірною, якщо «відсутні докази законності її отримання». Таке формулювання дозволить віднести до неправомірної будь-яку вигоду, якщо можливість (правомірність) її отримання конкретною службовою особою з урахуванням її правового статусу не передбачено конкретною нормою закону. Отже, неправомірна вигода в аспекті статті 368 КК України – це будь-який матеріальний або нематеріальний об'єкт, включаючи послуги, переваги, будь-які інші об'єкти, що можуть мати або не мати грошового еквівалента, якщо отримання якогось із цих об'єктів, послуг або переваг службовою особою здійснюється за відсутності доказів того, що така особа,

відповідно до її правового статусу, має право на їх отримання [190, С. 127-128]. Проведений аналіз предмета корупційних кримінальних правопорушень, зокрема передбачених ст. 368 КК України, дає підстави стверджувати, що ключовим елементом їх складу є неправомірна вигода як різновид предмета кримінального правопорушення. Еволюція законодавчого регулювання свідчить про поступове розширення та уніфікацію цього поняття – від «незаконної винагороди» до комплексної категорії «неправомірної вигоди», яка охоплює як матеріальні, так і нематеріальні блага. Неправомірна вигода є системним, багатоаспектним поняттям, що включає грошові кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, а також будь-які інші вигоди негрошового або нематеріального характеру. Її сутнісною та визначальною ознакою є неправомірність, яка полягає в одержанні, пропозиції чи обіцянці такої вигоди без законних на те підстав. Саме ця характеристика відмежовує неправомірну вигоду від правомірних доходів чи заохочень службової особи. Водночас чинне формулювання ознаки «без законних на те підстав» має оціночний характер і може ускладнювати практику кваліфікації корупційних діянь. У зв'язку з цим обґрунтовано видається пропозиція щодо її уточнення шляхом використання конструкції, яка пов'язує неправомірність вигоди з відсутністю доказів законності підстав її отримання з урахуванням правового статусу службової особи. Такий підхід відповідав би логіці антикорупційного законодавства та сприяв би підвищенню правової визначеності. Отже, неправомірна вигода у контексті ст. 368 КК України може бути визначена як будь-який матеріальний або нематеріальний об'єкт, у тому числі послуги, пільги чи переваги, що пропонуються, обіцяються або одержуються службовою особою за відсутності доказів законності їх отримання відповідно до її правового статусу. Саме таке розуміння предмета злочину найбільш повно відображає його соціально-правову природу та забезпечує ефективність кримінально-правової протидії корупції.

Більшість науковців вважають предметом підкупу неправомірну

вигоду – кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав [88, С. 234; 136, С. 207; 249, С. 292–298; 169, С. 145; 166, С. 142; 172, С. 184–187; 156, С. 53–56].

Такий підхід узгоджується з диспозиціями ст. ст. 354, 368-3 та 368-4 КК України. Так, у ч. 2 примітки до ст. 354 КК України «Підкуп працівника підприємства, установи, організації» неправомірну вигоду визначено як кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав. Іншу позицію із цього питання займає Чернега Ю.О. На його думку, неправомірна вигода не є предметом підкупу у власному розумінні цього терміна, оскільки за активного підкупу вона є засобом вчинення злочину, а за пасивного підкупу є продуктом злочинної діяльності особи [240, С. 116]. Як видається, авторові не вдалося визначити конкретне місце неправомірної вигоди і структури складу злочину, оскільки в одному випадку, на його переконання, вона є засобом (об'єктивна сторона), а в іншому – специфічним проявом предмета (об'єкт злочину) [231, С. 412].

Отже, вивчення підходів, викладених у доктрині кримінального права України дає змогу дійти висновку, що предметом посягання на підкуп є неправомірна вигода. Дослідження предмета посягання в кримінальних провадженнях про підкуп буде неповним без аналізу видів неправомірної вигоди, якими є кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав. Відповідно до п. 3 Національного положення (Стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженого Наказом Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73, грошові кошти (гроші) – це готівка, кошти на рахунках у банках і депозити до запитання [162; 231, С. 412]. Утім цим переліком зміст терміна «грошові кошти» не вичерпується. Так, згідно з п. 4 Національного

положення (Стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності», затвердженого Наказом Міністерства фінансів України від 28 грудня 2009 р. № 1541, у редакції від 24 грудня 2010 р. № 1629, до грошових коштів зараховано також кошти на рахунках Державного казначейства України [162; 231, С. 412]. З положень цих підзаконних нормативно-правових актів випливає, що грошовими коштами як видом неправомірної вигоди, що може бути предметом підкупу, є готівка, кошти на рахунках Державного казначейства України, кошти на рахунках у банках і депозити до запитання. Відповідно до ст. 192 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, законним платіжним засобом, обов’язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, установлених законом [238; 231, С. 413]. Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про валюту та валютні операції» від 21 червня 2018 р., термін «іноземна валюта» охоплює: а) грошові знаки грошових одиниць іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави або групи іноземних держав, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу; б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені в грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема в спеціальних правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті; в) електронні гроші, номіновані в грошових одиницях іноземних держав і (або) банківських металах. Натомість у п. 6 ч. 1 ст. 1 цього ж Закону України термін «національна валюта (гривня)» позначає: а) грошові знаки грошової одиниці України – гривні у вигляді банкнот, монет, у тому числі обігових, пам’ятних і ювілейних монет, в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що

перебувають в обігу; б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені в гривні; в) електронні гроші, номіновані в гривні [58]. Для визнання грошей предметом підкупу їх форма й тип валюти значення не мають; головне, щоб на момент учинення злочину гроші перебували в обігу, тобто виконували функцію загального еквівалента, могли бути використані як універсальний засіб платежу [231, С. 413].

У підпункті 6 п. 4 Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні, затвердженої Постановою Правління Національного банку України від 25 вересня 2018 р. № 103, готівкою визнано грошові знаки у вигляді банкнот і монет. Своєю чергою, згідно з п.п. 3 п. 4 названої Постанови, банкнотами є паперові грошові знаки різного номіналу, відповідно до підпункту 18 цього ж пункту, монетами – металеві грошові знаки різного номіналу [69]. При цьому грошовими знаками є форма представлення грошей, що беруть участь в обігу [231; С. 413].

Наступним видом неправомірної вигоди є майно. Згідно з ч. 1 ст. 190 ЦК України, майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права й обов'язки. За змістом ст. 179 цього ж кодифікованого акта, річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права й обов'язки [238; 231, С. 413]. Як особливі види майна виділяють нерухоме майно (зокрема земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни призначення); тварини; підприємство як єдиний майновий комплекс; гроші (грошові кошти); валютні цінності; цінні папери. Звичайно, видами майна (майнових прав) є ювелірні прикраси, культурні цінності, транспортні засоби, комп'ютерна й побутова техніка, меблі, зброя, талони на паливо, туристичні путівки, квитки на розважальні заходи, на проїзд у літаку чи на кораблі тощо [156, С. 53; 231, С. 413]. Продовжуючи про види неправомірної вигоди, звернемо увагу, що одним зі значень слова «перевага» є «виключне, особливе право на що-небудь; привілей» [209, С. 132]. Якімова С.В. слушно зазначає, що переваги – це додаткові

матеріальні або інші вигоди або можливості, які суб'єкт має порівняно з іншими. Переваги можуть полягати у праві на позачергове або першочергове одержання матеріальних благ чи послуг або пільг, які належать особі [249, С. 295]. Переваги можуть полягати, зокрема, у праві на позачергове одержання матеріальних благ чи послуг або пільг, які належать особі за законом [156, С. 54; 231, С. 413]. Наприклад, фінансування закордонних туристичних поїздок, сприяння в одержанні кредитів під занижену процентну ставку, придбання товарів за низькими цінами, оплата за вступ і навчання дітей у закордонних і вітчизняних навчальних закладах, виплата завищених гонорарів за публікації, оплата теле- та радіо часу з метою розміщення реклами службової особи, сприяння в проведенні виборчої кампанії, конкурсів, сприяння в призначенні на вищу посаду тощо. Звідси перевагами як виду неправомірної вигоди, що може бути предметом підкупу медичного працівника, є додаткові матеріальні або інші вигоди чи можливості, які медичний працівник набуває порівняно з іншими особами [231, С. 413].

У теорії права соціального забезпечення *пільги* розглядають як види забезпечення, що полегшують життя особи або створюють більш комфортні умови її існування [253, С. 211]. Варто погодитися з Якимовою С.В., що, відповідно до положень чинного законодавства України, розрізняють чимало видів пільг, а саме: митна пільга; податкова пільга; пільга щодо сплати судового збору, який справляється на усій території України за подання заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів і включається до складу судових витрат; пільга на проведення безоплатного капітального ремонту власних житлових будинків і квартир, пільги на безоплатне паркування й зберігання транспортних засобів; пільгове довготермінове кредитування молодих сімей та одиноких молодих громадян на будівництво (реконструкцію) і придбання житла; пільгове кредитування для здобуття вищої освіти; пільги учасникам АТО, ветеранам війни, особам, прирівняним до них тощо. При цьому пільги можуть надаватися не лише фізичним, а і

юридичним особам [249, С. 295; 231, С. 413-414]. Дослідники обґрунтовано розрізняють майнові та немайнові пільги. Майновими є пільги, що надаються у вигляді додаткових виплат, повного або часткового звільнення окремих категорій громадян від обов'язкових платежів, а немайновими – у вигляді додаткових оплачуваних відпусток, скорочення робочого часу тощо (немайновими вони названі досить умовно). Неправомірною вигодою вважають обидва види пільг, оскільки жодних винятків чи уточнень закон не робить [156, С. 55; 231, С. 414]. За сферою дії пільги поділяють на трудові (санаторно-курортне лікування, безкоштовний проїзд пасажирським міським та приміським транспортом); житлові (зменшення плати за житло, комунальні послуги, електроенергію, газ, паливо тощо); у галузі охорони здоров'я (забезпечення автомобілем, безплатне протезування); фінансово-кредитні (надання бюджетних кредитів і позик) тощо [156, С. 55; 231, С. 414]. Дослідуючи зміст пільги як виду неправомірної вигоди, Шиндель Ю. І. доходить висновку, що фактичне надання особі пільги виражається у її звільненні від плати або зменшенні плати за матеріальні або нематеріальні блага, які, згідно із законодавством, надаються на платній основі, наприклад, пільги щодо сплати комунальних, телекомунікаційних, транспортних послуг тощо [244, С. 174–175]. Однак, на думку Перешивко О.С, дослідниця необґрунтовано звужує поняття пільги, оскільки її зміст полягає не лише у повному або частковому звільненні від виконання обов'язку певних категорій осіб, а й у отриманні ними додаткових прав. Зазначене твердження ґрунтується на аналізі чинного законодавства, яке, наприклад, ст. 215 КЗпП України передбачає право працівників, які навчаються у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання, на додаткові відпустки у зв'язку з навчанням, а також інші пільги, передбачені законодавством. Тобто зазначеною статтею додаткова відпустка розглядається як пільга, що полягає у наділенні певної категорії працівників додатковим правом. Тому під пільгою ним запропоновано розуміти можливість для певної категорії осіб у певній сфері на повне або часткове звільнення від обов'язку або на

отримання додаткових прав, порівняно з особами, які права на такі пільги не мають [172, С. 185-186].

Досить складним як для практичних працівників, так і для науковців є питання розмежування пільг та переваг. Одні науковці, жодним чином не аргументуючи свою позицію, зазначають, що пільги є частиною переваг [247, С. 295]. У такому разі незрозуміло, навіщо законодавець закріпив пільги та переваги в однопорядковому переліку видів неправомірної вигоди [172, С. 186]. Інші дослідники взагалі оминають це питання увагою, вказуючи, що відмінності між пільгами та перевагами не мають вирішального значення для кваліфікації пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди [219, С. 80]. Дійсно, на кваліфікацію вчиненого діяння це не впливає, однак конкретний вид не- правомірної вигоди має бути вказаний у відповідних матеріалах кримінального провадження та обвинувальному вирoku суду. Тому вважаємо за необхідне знайти відповідь на питання розмежування пільг та переваг як видів неправомірної вигоди. Право на отримання як пільг, так і переваг може встановлюватися чинним законодавством України або рішенням компетентного суб'єкта та полягає у наданні певними категоріями осіб матеріальних чи нематеріальних благ. На відміну від переваг, пільги (матеріальні чи нематеріальні блага) надаються без винятку всім особам, які належать до категорії тих, що мають право на такі пільги. Переваги надаються на конкурентній основі, коли на отримання певного матеріального чи нематеріального блага претендують як мінімум два суб'єкти, один із яких має певні властивості, що надають йому привілейоване право на одержання блага, порівняно з другим суб'єктом. Тобто переваги та пільги не є тотожними поняттями та не співвідносяться одне з одним як частка та ціле, а тому обґрунтовано включені до легального поняття неправомірної вигоди [172, С. 186].

Наступним видом неправомірної вигоди є послуга. Дана правова категорія не має легального визначення у цивільному законодавстві, проте ч. 1 ст. 901 ЦК України містить положення, де зазначено, що за договором про

на- дання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Спираючись на ці законодавчі приписи у цивільно-правовій науці, послугу визначають як певну діяльність, яка не пов'язана зі створенням речі (її відновленням, ремонтом тощо), однак яка сама по собі породжує відповідне благо, що має споживчу вартість, та в силу своїх корисних властивостей здатна задовольнити певні потреби [193, С. 235].

Щодо визначення терміна «послуга» звернемо увагу, що воно закріплене у двох законодавчих актах. Так, відповідно до п. 17 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р., послуга – це діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [61]. Крім того, згідно з п. 11 ст. 1 Закону України «Про технічні регламенти та процедури оцінки їх відповідності» від 1 грудня 2005 р., послуга є результатом економічної діяльності, яка не створює товар, але продається та купується під час торговельних операцій [60]. Узагальнивши ці дефініції, можна стверджувати, що послуга як вид неправомірної вигоди, що може бути предметом підкупу медичного працівника, – це діяльність з надання (передачі) медичному працівникові певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням медичного працівника для задоволення його особистих потреб чи потреб інших осіб, а також результат економічної діяльності, яка не створює товар, але продається та купується під час торговельних операцій. Серед основних видів послуг можна виокремити такі: торговельні, побутові, соціально-культурні, житлово-комунальні, транспортні, послуги зв'язку, інформаційно консультативні, ліцензійні та фінансові. Наприклад, безкоштовне або частково оплачуване надання туристичних путівок, ремонт

квартири, будівництво будинку, здійснення повної шумо- та віброізоляції автомобіля тощо.

На сьогодні дискусійним лишається питання щодо можливості віднесення до послуг як виду неправомірної вигоди дій сексуального характеру, дій кілера чи інших видів протиправних діянь. Щодо вирішення окресленого питання у кримінально-правовій літературі існують різні позиції. Зміст однієї полягає у тому, що послуги, які надаються всупереч закону, можуть визнаватися видом неправомірної вигоди. Такої позиції дотримується Рябенко М.В., який вважає головним те, що неправомірні послуги надаються за вчинення особою, яка надає публічні послуги, дій або бездіяльності з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку послугу, або в інтересах третьої особи [197, С. 77]. Тобто, на думку науковця, можливість кваліфікації дій особи за ст. 368-4 КК України жодним чином не залежить від правомірності або неправомірності тієї послуги, яку «активний» корупціонер пропонує, обіцяє чи надає особі, яка надає публічні послуги, за вчинення нею дій або бездіяльності з використанням наданих їй повноважень [172, С. 186].

Щодо наступного виду неправомірної вигоди зауважимо, що свого часу визначення терміна «нематеріальні активи» містилося а п. п. 14.1.120 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу (далі – ПК) України, але згодом цей підпункт зі змісту ПК України було виключено [177]. Тлумачення цього терміна викладене в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затвердженому Наказом Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. № 242. Так, відповідно до п. 4 цього Положення, нематеріальним активом визнано немонетарний актив, який не має матеріальної форми й може бути ідентифікований. При цьому ідентифікованими нематеріальними активами є такі нематеріальні активи, що можуть бути придбані чи продані окремо від інших активів (наприклад, марки, ліцензії, патенти). Своєю чергою, немонетарні активи – усі активи, крім коштів, їх еквівалентів і дебіторської заборгованості у фіксованій (або

визначеній) сумі грошей [178]. За позицією Європейської комісії, нематеріальними активами є активи, які не мають матеріального або фінансового втілення, такі як патенти, ліцензії, ноу-хау та інша інтелектуальна власність [176]. Інакше кажучи, під нематеріальними активами розуміють майнові права на певні об'єкти права інтелектуальної власності. Такими правами є, зокрема, право на їх використання; виключне право дозволяти їх використання; виключне право перешкоджати їх неправомірному використанню, у т. ч. забороняти його [156, С. 56]. До об'єктів, про які йдеться, належать комп'ютерне програмне забезпечення, патенти, авторські права, комерційні таємниці, літературні та художні твори, переліки клієнтів, права на іпотечне обслуговування, ліцензії на риболовлю, квоти на імпорту, франшизи, частка ринку й маркетингові права, гудвіл (вартість ділової репутації), право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо. Підсумувавши вищенаведене, можна запропонувати таке визначення нематеріальних активів як виду неправомірної вигоди, що може бути предметом підкупу медичного працівника: нематеріальні активи – це ресурси, що не мають матеріальної форми та від яких медичний працівник очікує надходження до нього майбутніх економічних вигід. За наслідками вивчення судової практики нами не виявлено випадків підкупу медичних працівників за допомогою нематеріальних активів [231].

Більшість вчених предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369-2 КК України називають неправомірну вигоду [160, С. 910; 73, С. 236; 161; 112, С. 629]. Водночас Навроцький В.О. вважає, що неправомірна вигода є засобом кримінального правопорушення у ч. 1 та предметом кримінального правопорушення у ч. 2 і 3 ст. 369-2 КК [157, С. 170].

Справді, у певних випадках неправомірну вигоду визнають не лише предметом, але й засобом чи навіть метою вчинення кримінального правопорушення Хавронюк М.І. з цього приводу зазначав, що у використанні службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей неправомірна

вигода є метою корупційного діяння, а коли ця мета досягнута (скажімо, в разі заволодіння службовою особою чужим майном за обставин, описаних у ст. 191 КК) – його предметом.

Якщо службова чи інша відповідна особа приймає пропозицію, обіцянку, або просить чи вимагає неправомірну вигоду, то остання є метою її корупційного діяння, а неправомірна вигода, яку така особа одержує, є його предметом. Якщо неправомірну вигоду пропонують, обіцяють чи надають (неправомірна вигода-підкуп), то вона як правило, є засобом вчинення корупційного діяння. Інша неправомірна вигода (яка міститься в словах «вчинення чи невчинення будь-якої дії на її користь чи користь третіх осіб», тобто передбачає послуги чи вигоди нематеріального характеру) – є метою, яку особа намагається досягти шляхом її обіцянки чи пропозиції, а якщо вона її одержує у відповідь, навзамін першої, то предметом; може бути й інша ситуація (неправомірна вигода-винагорода), коли спочатку особа одержує неправомірну вигоду як предмет, а навзамін передає відповідній особі іншу неправомірну вигоду – так само як предмет корупційного діяння [157, С. 46].

На переконання Вознюка А.А., ознайомлення з концепцією розуміння неправомірної вигоди як предмета, мети чи засобу вчинення кримінального правопорушення наштовхує на логічне питання: як її застосовувати практично? Якщо особа готується до використання службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою заволодіння певним майном чи скоює замах на таке діяння, то неправомірну вигоду відповідно до цієї концепції, очевидно, потрібно розглядати як мету корупційного діяння, а якщо особа заволоділа відповідним майном, то неправомірну вигоду потрібно визнавати предметом. Відтак, у межах одного складу кримінального правопорушення, залежно від стадій його вчинення, неправомірну вигоду може виступати і як мета, і як предмет. Відповідно до цієї концепції, неправомірна вигода є предметом лише у випадку її одержання (ч. 3, 4 ст. 354, ст. 368, ч. 3, 4 ст. 368-3, ч. 3, 4 ст. 368-4, ч. 2, 3 ст. 369-2 КК України). Водночас неправомірна вигода є метою у зловживаннях владою, службовим

становищем чи повноваженнями (ст. 364, 364-1, 365-2, 369-3 КК України). Хоча якщо бути точним, метою у складах зазначених правопорушень є одержання (отримання) такої вигоди. Йдеться про протиправне використання влади, службового становища чи повноважень з метою одержання неправомірної вигоди. У цих випадках її встановити найпростіше, оскільки слово «мета» безпосередньо зазначена у диспозиції статті [32, С. 24].

Головна вада розподілу неправомірної вигоди на предмет і засіб кримінального правопорушення полягає в тому, що такий поділ суперечить усталеному погляду на предмет злочину [32, С. 24].

Однією з найбільш відомих і науково обґрунтованих є дефініція предмета злочину, запропонована Музикою А.А. та Лащуком Є.В.. На переконання вчених, предмет злочину це матеріальні цінності (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняється злочинне діяння [149, С. 110]. Інші вчені предмет кримінального правопорушення визначають зокрема як вказаний у кримінальному законі об'єкт матеріального чи нематеріального світу, шляхом створення якого або впливу на який суб'єкт вчиняє посягання на об'єкт кримінально-правової охорони (Алієва А.В.) [3, С. 75], матеріальні утворення, наділені ознаками, які прямо названі у кримінальному законі чи випливають з інших ознак складу злочину і за вчинення посягання щодо яких передбачена кримінальна відповідальність (Ковальський В.С.) [230, С. 173], речі або інші явища об'єктивного світу (інформація, енергія тощо), з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність в діянні особи ознак складу конкретного злочину (Радутний О.Е.) [192, С. 87].

Таким чином, вчені зазначають, що кримінальне правопорушення вчиняється з приводу предмета, шляхом впливу на нього, шляхом його створення, шляхом посягання на нього або з певними властивостями предмета пов'язана наявність складу кримінального правопорушення.

Суспільно небезпечні діяння, описані у ст. 369-2 КК, полягають у

пропозиції, обіцянці або наданні неправомірної вигоди, а також у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди. Суб'єкт та адресат такої вигоди, а також мета вчинення зазначених дій щодо неправомірної вигоди утворюють інші ознаки складу кримінального правопорушення.

Зазначені суспільно небезпечні діяння вчиняється з приводу неправомірної вигоди, щодо неї, з її властивостями пов'язана наявність складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369-2 КК. Тому є усі підстави визнавати неправомірну вигоду у складі цього делікту його предметом [148].

2.2. Об'єктивна сторона у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди

Одним із елементів складу вимагання виступає об'єктивна сторона. Науковці під об'єктивною стороною злочину розуміють зовнішню сторону (зовнішнє вираження) злочину, яка характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину [108, С. 103]. Об'єктивна сторона вимагання характеризується протиправною вимогою, спрямованою на примушування потерпілого до передачі певного майна, права на майно чи майнових вимог або відмови від майнових прав [132, С. 84]. Дії винного спрямовані на примушування потерпілого виконати ці вимоги. Примушування полягає у вимозі щось передати чи від чогось відмовитись під погрозою. Форми погрози: а) погроза насильством щодо потерпілого чи його близьких родичів, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб; б) погроза знищення або пошкодження майна потерпілого чи близьких його родичів, а також майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною; в) погроза розголошення відомостей, які потерпілий чи його

близькі родичі бажають зберегти в таємниці, тобто, шантаж. Поліоб'єктність вимагання обумовлює складність його об'єктивної сторони. Об'єктивні ознаки вимагання складаються з двох самостійних дій: пред'явлення майнової вимоги і застосування погроз заподіяти певну шкоду. Важко погодитись з тим, що акт вимагання складається з двох пов'язаних між собою злочинних самостійних діянь – вимоги і погрози, тобто з тим, що об'єктивна сторона вимагання є складною. У такому випадку вчинення навіть тільки одного із діянь, що входить у сукупність, повинне утворювати замах на вчинення злочину. Об'єктивну сторону вимагання складає суспільно небезпечне діяння, яке характеризується тільки однією дією – вимогою, а погрози різного характеру та змісту є засобами вчинення злочину, тобто певним порядком, методом, послідовністю рухів і прийомів, застосованими вимагателем в процесі вчинення суспільно небезпечного посягання [170, С. 44; 35, С. 137]. Отже, об'єктивна сторона вимагання не є сукупністю двох окремих злочинних дій (вимоги та погрози), а становить єдине суспільно небезпечне діяння – протиправну вимогу майнового характеру, реалізовану шляхом погрози як способу її здійснення. Такий підхід узгоджується з конструкцією формального складу кримінального правопорушення, оскільки вимагання вважається закінченим з моменту висунення вимоги, поєднаної з відповідною погрозою, незалежно від фактичного настання майнових наслідків. Щодо погрози, то погроза у складі вимагання виконує функцію засобу впливу, тоді як визначальною ознакою об'єктивної сторони залишається саме протиправна вимога майнового характеру, що забезпечує єдність та цілісність конструкції складу цього кримінального правопорушення.

П'ять статей Особливої частини КК України встановлюють відповідальність за власне вимагання неправомірної вигоди: ст. 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України, використовуючи при цьому зворот «поєднане із вимаганням неправомірної (такої) вигоди» [236, С. 221]. Базовими є положення абзацу 5 примітки до ст. 354 КК України. Відповідно до вказаної

кримінально-правової норми, у ст. 354, 368, 368-3, 368-4 цього Кодексу під вимаганням неправомірної вигоди доцільно розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів. Як бачимо, зміст погрози у вимаганні неправомірної вигоди визначено законодавцем максимально абстрактно: вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду або створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів. При цьому ні про характер вчинених дій або бездіяльності або створених умов, ні про їх конкретний зміст, у кримінально-правовій нормі не йдеться. Поява у складах підкупу ознаки вимагання неправомірної вигоди не є у повному сенсі новелою українського законодавства. Так первинна редакція ст. 354 «Одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації» як криміноутворюючу ознаку містила спосіб вчинення цього посягання – шляхом вимагання. Диспозиція ст. 354 КК України до 2013 року була викладена так: Незаконне одержання шляхом вимагання працівником державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою у будь-якому вигляді матеріальних благ або вигід майнового характеру у значному розмірі за виконання чи невиконання будь-яких дій з використанням становища, яке він займає на підприємстві, в установі чи організації. Як бачимо, зміст погрози ніяк не визначено. Поняття вимагання хабара було визначено в абзаці 4 примітки до ст. 368 КК України. Вимагання хабара у цій кримінально-правовій нормі визнавалося вимаганням службовою особою хабара з погрозою вчинення або невчинення з використанням влади чи службового

становища дій, які можуть завдавати шкоди правам чи законним інтересам того, хто дає хабара, або умисне створення службовою особою умов, за яких особа вимушена дати хабара з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів. І знову ж таки – зміст погрози у вимаганні хабара не конкретизований. Подальша диференціація кримінальної відповідальності за різні види підкупу на підставі специфіки спеціальних суб'єктів, поставило перед законодавцем завдання визначення поняття вимагання неправомірної вигоди, яке з'явилося поряд із поняття вимагання хабара. Це завдання виконано у спосіб передбачення визначення цього поняття в абзаці 2 примітки до ст. 3683, в якій зазначалося, що вимаганням згідно з частиною четвертою ст. 368-3 та 368-4 цього Кодексу визначається вимога надання, передачі неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого службового становища стосовно особи, яка надає, передає неправомірну вигоду, або умисне створення особою, яка виконує управлінські функції в юридичній особі приватного права, умов, за яких особа вимушена надати, передати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів. Щодо конкретизації змісту погрози – ситуація аналогічна [236, С. 222-223].

Враховуючи наведене, виникає закономірне питання: вчинення яких дій або якої бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду або створення яких умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів, становитиме зміст погрози у вимаганні неправомірної вигоди? [236, С. 223]

Для відповіді на це питання, Хмиз М. звертається за допомогою до чинної редакції кримінально-правової заборони, сформульованої у ст. 189 КК України «Вимагання». Автор вказує на те, що у ч. 1 ст. 189 КК України законодавець сформулював визначення відповідного злочину: Вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій

майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває у їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці (вимагання). На підставі зазначеного вчений робить висновок, що погроза у складі вимагання як злочину проти власності може виражатися у: 1) погрозі насильства над потерпілим чи його близькими родичами; 2) погрозі обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб; 3) погрозі пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває у їхньому віданні чи під охороною; 4) погрозі розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці [236, С. 223].

Далі автором ставиться інше питання, а саме: Чи можна екстраполювати положення щодо змісту погрози у вимаганні як злочину проти власності на зміст погрози у вимаганні неправомірної вигоди як корупційного посягання? Для відповіді на це запитання, вчений вважає, що варто враховувати специфіку вимагання неправомірної вигоди як корупційного посягання. Відповідно доходить висновку, що не даремно законодавець, визначаючи відповідне поняття у примітці до ст. 354 КК України, використав конструкцію зв'язку вчинених дій чи бездіяльності або створених умов із такими чинниками: 1) використання свого становища; 2) використання наданих повноважень; 3) влади; 4) службового становища щодо особи, яка надає неправомірну вигоду [236, С. 224]. Отже, аналіз положень ст. 189 КК України та відповідних норм про вимагання неправомірної вигоди (зокрема примітки до ст. 354 КК України) дає підстави для розмежування змісту погрози у вимаганні як кримінального правопорушення проти власності та у вимаганні неправомірної вигоди як корупційному кримінальному правопорушенні. У складі вимагання, передбаченого ст. 189 КК України, погроза має чітко визначений, переважно загально кримінальний характер і може виражатися у насильстві, обмеженні

прав, пошкодженні майна або розголошенні відомостей. Така погроза виступає способом примусу та безпосередньо поєднується з посяганням на власність. Натомість у вимаганні неправомірної вигоди погроза має іншу правову природу. Вона не зводиться виключно до насильницького чи шантажного впливу, а охоплює створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду через використання винним: свого службового становища; наданих повноважень; владних можливостей; організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій.

Уніфікованість аналізованих положень примітки до ст. 354 КК України обумовив використання цих різних можливостей специфічного статусу спеціальних суб'єктів різних видів підкупу. Для злочину, передбаченого ст. 354 КК України, – становище; для посягання, передбаченого ст. 368, – влади чи службового становища; для посягань, відповідальність за які передбачена у ст. 368-3 та 368-4 КК України, – наданих повноважень; а для норми, передбаченої ст. 369-2 – впливу. При цьому відмінність у термінах не означає відмінності у змісті – у всіх нормах по суті йдеться про якісь додаткові можливості, обумовлені спеціальним статусом суб'єкта. Тож, якщо припустити, що спеціальний суб'єкт має можливості, обумовлені його статусом (становищем, владою, службовим становищем, наданими повноваженнями, впливом), вчинити погрозу насильства над потерпілим, обмеження прав, свобод або законних його інтересів, пошкодження чи знищення відповідного майна, або розголошення відомостей, які потерпілий бажає зберегти в таємниці, той з зміст погрози у вимаганні неправомірної вигоди буде тотожним змісту погрози у вимаганні як злочину проти власності. Видається, що відповідь на поставлене запитання має бути ствердною. Щодо обмеження прав, свобод та законних інтересів потерпілого, у дослідників не повинно виникати жодних сумнівів, оскільки й старі редакції КК України передбачали термінологічні звороти «...можуть завдати шкоди правам чи законним інтересам того, хто дає хабара...» (примітка до ст. 368 КК України у редакції 7 квітня 2011 року); й діючі текстуальні

формулювання аналізованого нормативного акту «...з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів...» – однозначно дають підстави для такого висновку [236, С. 224].

Щодо інших форм вираження змісту погрози у вимаганні, видається, також можна стверджувати, що кожна з них може бути реалізована шляхом дії чи бездіяльності із використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища, впливу стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду. Спеціальний суб'єкт може мати владу і, використовуючи її, погрожувати насильством (наприклад, працівник поліції). Спеціальні суб'єкти різних видів мають доступ до персональних даних осіб, що можуть містити відомості, які особа бажає зберегти у таємниці і також можуть погрожувати їх розголошенням. І на кінець, специфічний статус спеціального суб'єкта може надавати йому можливість доступу до чужого майна, що своєю чергою дає можливість погрожувати його знищенням чи пошкодженням.

Отже, зміст погрози у вимаганні неправомірної вигоди збігається зі змістом погрози у вимаганні як кримінального правопорушення проти власності. Тож, і ця ознака не може виступати у ролі розмежувальної. У якості висновку видається необхідним відзначити, що розмежування між відповідними посяганнями можна проводити лише за ознакою, визначеною за допомогою системного тлумачення КК України. Саме визначення вимагання неправомірної вигоди містить положення, яке дає можливість провести відповідне розмежування, адже, відповідно до положень примітки до ст. 354 КК України, у ст. 354, 368, 368-3 і 368-4 цього Кодексу під вимаганням неправомірної вигоди варто розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних

інтересів. Примітка ж до ст. 45 КК України відносить відповідну групу злочинів, передбачених ст. 354, 368, 3683, 3684, 3692 КК України до корупційних. Відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», корупція визначається як використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Тож, до уваги треба брати факт, що зміст погрози при вимаганні неправомірної вигоди повинен охоплювати той факт, що негативні наслідки для потерпілої особи завжди пов'язуються із можливостями спеціального суб'єкта злочину, що обумовлені його статусом або службовою особою, або особи, яка надає публічні послуги [236, С. 223-224].

Отже на наш погляд, механізм примусу у корупційному вимаганні є інституційно зумовленим – він впливає із службового чи владного статусу суб'єкта. Погроза тут може проявлятися у формі штучного створення перешкод, затягування прийняття рішень, безпідставної відмови у реалізації прав, ініціювання перевірок або застосування санкцій тощо. Тобто вона набуває характеру зловживання службовими можливостями. Положення про зміст погрози у ст. 189 КК України не можуть бути механічно екстрапольовані на вимагання неправомірної вигоди. Хоча в обох випадках ідеться про примус, його зміст, форма та соціально-правова природа відрізняються. У вимаганні як кримінального правопорушення проти власності погроза має переважно фізичний або майновий характер. У вимаганні неправомірної вигоди – це владно-службовий примус, що реалізується через використання службового статусу та повноважень. Отже, специфіка корупційного посягання зумовлює особливий зміст погрози, який

обумовлений владним ресурсом суб'єкта та спрямований на спотворення механізму реалізації прав і законних інтересів особи, що надає неправомірну вигоду.

Пропонуємо більш конкретно зупинитися на характеристиці окремих складів кримінальних правопорушень ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди. Так, кваліфікуюча ознака кримінального правопорушення – поєднані з вимаганням неправомірної вигоди (ч. 4 ст. 354 КК). Щодо вимагання неправомірної вигоди. У статтях 354, 368, 368-3 і 368-4 КК під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів. Вимога може пред'являтися в будь-якій формі (усно, письмово, жестом, зволіканням при вирішенні справи тощо). Неправомірність такої поведінки полягає в тому, що працівник підприємства, установи, організації, який не є службовою особою, або особа, яка працює на їх користь, не мають права пред'являти громадянину вимогу щодо надання неправомірної вигоди, однак у супереч цьому вимагає її. У разі, коли громадянин зобов'язаний розрахуватися, але працівник вимагає додаткових витрат, дії останнього також слід розцінювати як вимагання неправомірної вигоди. Прохання надати неправомірну вигоду відрізняється її від вимагання тим, що при проханні винна нічим не погрожує, не створює ніякі умови, щоб примусити надати неправомірну вигоду, а лише просить її надати [169].

Вимаганням визнається, зокрема, «умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів». Таке – словесно не виражене – вимагання і називають завуальованим. Уважне прочитання зазначеної примітки дає змогу переконатися, що у варіанті «прямого»

вимагання про загрозу саме законним інтересам не йдеться. На це звертається увага, зокрема, у працях, призначених для практичних працівників [155, С. 188]. Можна допустити, що річ тут не в принциповій позиції законодавця, а в суто технічній помилці. Інакше важко збагнути таке: коли визначення вимагання містилося ще не у ст. 354 КК України, то примітка ст. 368 КК України залишалася у своєму початковому виді, а відповідна примітка 368-3 (вона поширювалася і на ст. 368-4) вже була «деформована». Вказівка на «законні інтереси» стосовно відвертого вимагання швидше за все випадково зникла з цього визначення. Навряд чи законодавець свідомо та цілеспрямовано намагався сформулювати вимагання по-різному щодо різних «корупційних» статей КК України. А згодом помилкове, скорочене визначення потрапило і в узагальнюючу примітку ст. 354. КК України. Хоч би як було, якщо підходити до цього питання формально, з огляду лише на «букву» закону, справді може скластися враження, що «пряме» вимагання припускає погрозу і незаконним інтересам. Проте якщо підключити до аналізу законодавчого визначення судження, відоме у науці логіки як «тим більше є підстав...», можна дійти цілком виправданого висновку, що це не так. Адже, якщо навіть прихований, завуальований варіант вимагання передбачає погрозу лише законним інтересам, то поза сумнівом за тим більших підстав саме таким є його відвертий, цинічний, зухвалий прояв. Як погрозу виключно законним інтересам тлумачить вимагання і Верховний Суд України, який підкреслює, що «законність прав та інтересів, які хабародавець захищає шляхом дачі хабара, є однією із основних і обов'язкових ознак вимагання» та що «вимагання хабара виключається, якщо хабародавець зацікавлений у незаконній, неправомірній поведінці службової особи, прагне обійти закон ... тощо» [182]. Показово, що, коли антикорупційний блок складів злочинів не містив ознаки «прохання», науковці називали звернення суб'єкта ст. 368 КК України до особи з пропозицією задовольнити її незаконні інтереси за «хабар» саме «проханням» [102, С. 470]. Отже, є підстави вважати, що

розмежувальною ознакою між проханням та вимаганням є відсутність загрози законним інтересам людини (висловленої прямо або завуальовано), все інше не має значення. Проханням, а не вимаганням є й така поведінка, яка нагадує погрозу: «Якщо не даси гроші – складу протокол про твоє правопорушення». Насправді це не погроза, а зворотний бік пропозиції надати гроші за «мовчання» про виявлені порушення, тобто, знову-таки, прохання неправомірної вигоди. Якщо ж порушень насправді немає, а службова особа погрожує тим, що без винагороди вона, використовуючи свої можливості, у них особу обвинуватить – це підпадає під ознаки ч. 2 ст. 189 КК України, тобто вимагання, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища. Ця норма застосовується у випадку, коли людині спочатку нічого не потрібно від службової особи, в неї все гаразд – правопорушень немає. А службова особа своєю погрозою створює ситуацію, коли у потерпілого виникає «законний інтерес» не стати жертвою неправдивого обвинувачення та з'являється бажання «відкупитися» від службової особи. Такий погляд щодо розмежування вимагання хабара службовою особою (ч. 3 ст. 368) та вимагання, вчиненого службовою особою з використанням свого службового становища (ч. 2 ст. 189) вже аргументований та підтриманий іншими дослідниками [251, С. 321-324; 46, С. 95; 250]. Отже, прохання неправомірної вигоди відрізняється від її вимагання лише відсутністю погрози законним інтересам особи. Прохання може виявлятися по-різному. Перший його варіант (мабуть суто гіпотетичний) – це «озвучення» суб'єктом свого бажання отримати неправомірну вигоду, коли жодні умови не висловлюються. Другий – пропозиція пришвидшити чи іншим чином поліпшити задоволення законного інтересу особи. Третій варіант прохання – це ситуація, коли суб'єкт пропонує особі віддячити його за те, що він не відреагує на порушення з її боку. Якщо таке порушення справді є, жодним законним інтересам особи при цьому не загрожує небезпека. Саме тому це – прохання, а не вимагання. У разі відсутності порушення та погрози його «вигадати», якщо людина не

заплатить, службова особа відповідає за ч. 2 ст. 189 «Вимагання» КК України. Щоб остаточно припинити визнання вимаганням події, коли суб'єкт пропонує особі за неправомірну вигоду приховати її правопорушення, повідомляючи, що інакше він цього не зробить, необхідно вдосконалити визначення вимагання (ч. 5 примітки ст. 354 КК України), аби було цілком зрозуміло, що погроза законним інтересам стосується обох його варіантів, а не лише «завуальованого». Оскільки згідно з нинішньою конструкцією статті відповідальність за вимагання неправомірної вигоди (у разі замаху на одержання таким шляхом неправомірної вигоди) може бути більш м'якою, ніж за прохання її надати (закінчений злочин), то є підстави порекомендувати законодавцю сформулювати відповідну кваліфікуючу ознаку так, щоб закінченим злочином вимагання неправомірної вигоди в складі корупційних злочинів можна було вважати навіть тоді, коли неправомірну вигоду суб'єкт не одержав з причин, що не залежать від його волі [250, С. 57-62]. На нашу думку, вимагання неправомірної вигоди як ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 354 КК України, характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпечності, оскільки поєднує корупційну поведінку з примусовим впливом на особу, права та законні інтереси якої ставляться під загрозу. Його сутність полягає у висуненні вимоги надати неправомірну вигоду, поєднаної з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням наданих повноважень, або ж в умисному створенні таких умов, за яких особа змушена надати цю вигоду для запобігання шкідливим наслідкам саме щодо своїх законних прав та інтересів. Ключовою розмежувальною ознакою між вимаганням і проханням неправомірної вигоди є наявність або відсутність погрози законним інтересам особи, незалежно від форми її вираження (відкритої чи завуальованої). Прохання, навіть якщо воно має завуальований характер або супроводжується пропозицією «сприяти» у вирішенні питання, не містить примусу та не ставить особу перед необхідністю запобігати шкоді своїм законним інтересам, а відтак не може визнаватися вимаганням. Разом із тим

чинна законодавча конструкція створює внутрішню суперечність: вимагання неправомірної вигоди саме по собі не утворює закінченого складу злочину і набуває кримінально-правового значення лише у поєднанні з її одержанням, тоді як прохання неправомірної вигоди визнається закінченим злочином уже з моменту його висловлення. Це призводить до парадоксальної ситуації, коли більш небезпечна форма корупційної поведінки – вимагання – може тягнути за собою м'якші правові наслідки, ніж прохання. У зв'язку з цим обґрунтованою є необхідність удосконалення законодавчого визначення вимагання неправомірної вигоди в примітці до ст. 354 КК України шляхом чіткого закріплення того, що погроза законним правам та інтересам є обов'язковою ознакою як прямого, так і завуальованого вимагання, а також визнання вимагання неправомірної вигоди закінченим злочином незалежно від факту її одержання, якщо останнє не відбулося з причин, що не залежали від волі винного. Такий підхід забезпечив би логічну узгодженість кримінально-правових норм, підвищив ефективність протидії корупції та відповідав би принципу справедливості кримінальної відповідальності.

Вимагання неправомірної вигоди у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України, виступає самостійною кваліфікуючою ознакою об'єктивної сторони, яка істотно підвищує суспільну небезпечність підкупу службової особи юридичної особи публічного права. Його кримінально-правове значення полягає у тому, що корупційна поведінка набуває не лише характеру зловживання владою чи службовим становищем, а й форми примусового впливу на адресата неправомірної вигоди шляхом створення загрози його законним правам та інтересам. Аналіз диспозицій ч. 1–3 ст. 368 КК України свідчить про внутрішню логічну неузгодженість законодавчої конструкції: з одного боку, прохання надати неправомірну вигоду визнається самостійною формою закінченого складу підкупу, з іншого – вимагання неправомірної вигоди не утворює закінченого злочину й набуває кримінально-правового значення лише у поєднанні з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням такої вигоди. Такий підхід

суперечить як етимологічному змісту понять «прохання» та «вимагання», так і сутності підкупу як корупційної моделі поведінки, у межах якої вимагання є більш агресивною та небезпечною формою впливу, ніж прохання. Вимагання неправомірної вигоди за своєю природою не може розглядатися як різновид пасивної поведінки службової особи, оскільки воно передбачає активний психологічний тиск, поєднаний із відкритою чи завуальованою погрозою, а отже виходить за межі «умовно пасивного» прийняття корупційної пропозиції. У цьому сенсі вимагання не узгоджується з конструкцією підкупу як замкненого циклу взаємопов'язаних дій двох сторін (активної та пасивної), а потребує самостійної кримінально-правової оцінки. Крім того, чинне регулювання не повною мірою відповідає міжнародним антикорупційним стандартам, які вимагають криміналізації вимагання неправомірної вигоди як самостійного, закінченого злочину. Відсутність у ст. 368 КК України можливості притягнення службової особи юридичної особи публічного права до кримінальної відповідальності за вимагання неправомірної вигоди незалежно від факту її одержання зумовлює дисбаланс у системі кримінально-правової протидії корупції та може призводити до м'якшої відповідальності за більш небезпечну форму корупційної поведінки. Вимагання неправомірної вигоди як ознака об'єктивної сторони ст. 368 КК України потребує переосмислення на законодавчому рівні. Обґрунтованою видається необхідність виокремлення вимагання неправомірної вигоди як самостійної форми закінченого складу злочину або ж суттєвого коригування диспозиції ст. 368 КК України з урахуванням чіткої диференціації між активними та пасивними формами підкупу. Такий підхід сприятиме усуненню внутрішніх суперечностей кримінального закону, забезпеченню логічної цілісності моделі підкупу та підвищенню ефективності кримінально-правової протидії корупції.

Одним із найбільш дискусійних питань є кваліфікації дій за ч. 3 ст. 369-2 КК України, тобто зловживання впливом, яке поєднане з вимаганням. З самого початку складнощі, пов'язані з кваліфікацією за ч. 3 ст.

369-2 КК України, породжені самою природою та визначенням поняття «вимагання». Наприклад, у вказаних міжнародних актах використано поняття «solicitation», яке перекладається, більше як вимога, або ж прохання, благання, наполеглива пропозиція, спокушання, яке не пов'язане ані з погрозами, ані з застосуванням насильства. Проте вітчизняний законодавець, маючи бажання вдосконалення норми, перетворив це поняття, та виніс його у ч. 3 ст. 369-2 КК України, обійшовши змістовне врегулювання. У той самий час, примітка до ст. 354 КК України, в якій закріплено визначення вимагання для низки корупційних кримінальних правопорушень, законодавчо не розповсюджена на ст. 369-2 КК України. Тільки з огляду на вказане, сторона захисту може дотримуватись стратегії заперечення кваліфікації діяння за ч. 3 ст. 369-2 КК України, спираючись на статтю 8 Конституції України та відсутності юридичної визначеності як однієї зі складових верховенства права. Також, у рішенні Конституційного суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 зазначено, що «із конституційних принципів рівності та справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній діяльності та неминуче призводить до сваволі» [196]. В даній ситуації відсутність законодавчої дефініції «вимагання» для статті 369-2 КК України зумовлює двозначність самої норми та шляхів її тлумачення [218, С. 507–508].

Окремо, існують підходи щодо визначення вимагання згідно з положеннями ст. 189 КК України, оскільки тлумачення відповідно до примітки статті 354 КК України є неможливим. Втім кожному правозахиснику необхідно відчувати суттєву різницю між цими двома складами кримінальних правопорушень – ч. 3 ст. 369-2 та ч. 2 ст. 189 КК України. Зокрема, Киричко В. М. пропонує визначати головним критерієм розрізнення цих складів кримінальних правопорушень – обумовленість. Оскільки на відміну від ст. 369-2 КК України, у складі кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 189 КК України, службова особа

вимагає певні матеріальні блага, не обіцяючи взамін виконання будь-якої дії на користь цієї чи іншої особи. У той самий час, за ч. 3 ст. 369-2 КК України вимагання обумовлено вчиненням службовою особою певних дій навзаєм [76 С. 256-257; 218, С. 508]. Зокрема серед проаналізованих більш ніж двохсот судових рішень за ст. 369-2 КК України у Єдиному реєстрі судових рішень, лише біля 4 % випадків обвинувальних вироків, судом винесено саме за ч. 3 ст. 369-2 КК України. Досить часто при розгляді справ цієї категорії, суд йде шляхом найменшого спротиву – застосування принципу «аналогії закону», поширюючи примітку до ст. 354 КК України на склад зловживання впливом, не беручи до уваги імперативну заборону застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією. При цьому у більшості проаналізованих судових рішень суди не визнають кваліфікацію, запропоновану стороною обвинувачення, та здійснюють її перекваліфікацію з ч. 3 ст. 369-2 КК України на ч. 2 цієї ж статті через відсутність вимагання або встановлення факту його недоведеності. З огляду на зазначене виникає загальне питання щодо доречності вимагання в складі зловживання впливом. Згідно правової позиції Верховного суду України, яка викладена у справі № 5-124кс-15 від 21.01.2016 року [181; 218, С. 508], вимагання неправомірної вигоди може бути поставлено у провину лише у тому випадку, якщо винна особа з метою його одержання погрожує вчиненням або не вчиненням дій, які можуть завдати шкоди, що є визначальним, правам чи законним інтересам того, хто дає незаконну вигоду, або створює такі умови, за яких особа не повинна була, а вимушена дати її з метою запобігання шкідливим наслідкам. У разі, якщо службова особа хоче отримати неправомірну вигоду, а особа, яка її дає, при цьому усвідомлює, що тим самим незаконно уникає настання для себе негативних наслідків, які б неодмінно настали за відмови надати неправомірну вигоду, то такі дії за своїми ознаками не утворюють вимагання.

На підставі цього можна дійти висновку, що кваліфікація зазначених дій вчинених шляхом вимагання може мати місце у випадках, якщо:

- ініціатором надання неправомірної вигоди є службова особа;
- вимога поєднана із погрозою або створенням відповідних умов;
- шкода буде заподіяна лише законним правам та інтересам особи [218, С. 508].

Отже, вимагання як ознака об'єктивної сторони корупційних кримінальних правопорушень, зокрема зловживання впливом, характеризується підвищеною складністю тлумачення та застосування. Особливо проблемним є її використання у складі, передбаченому ч. 3 ст. 369-2 КК України, що зумовлено відсутністю законодавчо визначеної дефініції «вимагання» саме для цієї норми та неможливістю прямого застосування примітки до ст. 354 КК України. Така законодавча прогалина порушує принцип юридичної визначеності як складову верховенства права та створює ризики довільного й неоднакового правозастосування. Аналіз судової практики та наукових підходів свідчить, що поєднання вимагання з природою зловживання впливом є внутрішньо суперечливим. У більшості випадків особа, яка надає неправомірну вигоду за ст. 369-2 КК України, діє усвідомлено та добровільно, прагнучи незаконного впливу на процес прийняття рішення, а отже – захист чи реалізація її «законних прав та інтересів» у такій ситуації є концептуально неможливою. Саме це обумовлює переважну перекваліфікацію судами діянь із ч. 3 на ч. 2 ст. 369-2 КК України через відсутність або недоведеність вимагання. Разом із тим, вимагання як ознака об'єктивної сторони може мати місце у виняткових випадках, коли службова особа виступає ініціатором неправомірної вигоди та поєднує вимогу з реальною погрозою або створенням умов, за яких негативні наслідки можуть настати саме для законних прав і інтересів потерпілої особи. Зокрема, це можливо у ситуаціях, коли службова особа погрожує використати свій вплив для ухвалення рішення, яке матиме для особи негативний характер, змушуючи її надати неправомірну вигоду з метою запобігання такій шкоді. Вимагання як ознака об'єктивної сторони кримінальних правопорушень не може тлумачитися розширено чи

застосовуватися за аналогією закону. Його наявність потребує чіткої законодавчої визначеності, доведення ініціативи з боку спеціального суб'єкта, реальності погрози та спрямованості шкоди виключно на законні права й інтереси особи. За відсутності цих умов кваліфікація діяння за ч. 3 ст. 369-2 КК України є необґрунтованою, що підтверджується як судовою практикою, так і домінуючими доктринальними підходами.

Висновки до розділу 2

1. На підставі аналізу об'єктивних ознак у складах кримінальних правопорушень ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди щодо об'єктів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України, сформульовані такі загальні висновки. По-перше, для всіх зазначених складів родовим об'єктом виступають суспільні відносини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, тобто встановлений законом порядок здійснення та використання владних, службових чи делегованих повноважень. Ці відносини охоплюють: законність; неупередженість; добросовісність; непідкупність осіб, наділених відповідними повноваженнями. Саме на цю сферу посягає будь-яке вимагання неправомірної вигоди, оскільки воно спотворює механізм реалізації повноважень та підриває засади функціонування публічної влади або управління в приватному секторі. По-друге, безпосереднім об'єктом є конкретні суспільні відносини, що забезпечують нормальне, законне та неупереджене здійснення повноважень певним суб'єктом (службовою особою, працівником підприємства, особою, яка надає публічні послуги, службовою особою юридичної особи приватного права тощо). У випадку вимагання неправомірної вигоди шкода або реальна загроза її заподіяння спрямовується саме на: свободу прийняття службового рішення; об'єктивність та незалежність волевиявлення уповноваженої особи;

гарантований законом порядок фінансування та матеріального забезпечення службової діяльності. Вимагання як спосіб вчинення кримінального правопорушення характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпечності, оскільки поєднує: використання службового становища; примус або створення умов вимушеності; викривлення реалізації прав і законних інтересів потерпілої сторони. По-третє, у складах, де вимагання виступає кваліфікуючою ознакою (зокрема у ст. 368, 368-3, 368-4 КК України), можливе посягання й на додаткові об'єкти, серед яких: авторитет органів державної влади та місцевого самоврядування; порядок державного управління; права та законні інтереси фізичних і юридичних осіб; у певних випадках — відносини власності або інтереси правосуддя. Однак такі об'єкти мають похідний характер і не змінюють основної спрямованості посягання. По-четверте, незалежно від спеціального суб'єкта (службова особа публічного права, приватного сектору, особа, що надає публічні послуги тощо), вимагання неправомірної вигоди завжди: підриває принцип рівності доступу до управлінських рішень; формує корупційний механізм розподілу благ і повноважень; замінює правові підстави прийняття рішення приватною вигодою. Отже, об'єкти складів кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, характеризуються єдністю їх соціально-правової природи: вони спрямовані на охорону встановленого законом порядку здійснення службових та делегованих повноважень, забезпечення їх законності, неупередженості та непідкупності. Вимагання неправомірної вигоди становить особливо небезпечну форму корупційного посягання, оскільки безпосередньо поєднує порушення нормальної службової діяльності з примусовим впливом на учасників правовідносин, що обумовлює підвищений рівень кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин.

Проведений аналіз доктринальних підходів і нормативного регулювання дає підстави для формулювання узагальненого висновку про те, що предметом кримінальних правопорушень, у яких обов'язковою ознакою є

вимагання неправомірної вигоди (зокрема передбачених ст. 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України), виступає неправомірною вигодою як специфічний різновид предмета злочину.

Неправомірною вигодою є системним і комплексним поняттям, що охоплює: грошові кошти (у національній чи іноземній валюті, у готівковій або безготівковій формі); інше майно та майнові права; переваги; пільги; послуги; нематеріальні активи; будь-які інші вигоди матеріального чи нематеріального характеру. Ключовою, визначальною ознакою такого предмета є неправомірність, яка полягає у відсутності законних підстав для його одержання, пропозиції, обіцянки чи надання з урахуванням правового статусу службової або іншої спеціально визначеної особи. У складах, де передбачено саме вимагання неправомірної вигоди, предмет злочину набуває підвищеної кримінально-правової значущості, оскільки: посягання здійснюється саме з приводу конкретного блага; вимагання створює стан примусу чи залежності потерпілої особи; наявність предмета є обов'язковою умовою конструювання об'єктивної сторони складу.

Доктринальні дискусії щодо розмежування неправомірної вигоди як предмета, засобу чи мети кримінального правопорушення свідчать про складність її правової природи. Однак з позиції загальновизнаного розуміння предмета кримінального правопорушення як матеріального або нематеріального об'єкта, з приводу якого вчиняється посягання і з властивостями якого закон пов'язує наявність складу кримінального правопорушення, саме неправомірною вигодою у випадках її пропозиції, обіцянки, надання, одержання чи вимагання обґрунтовано визнається предметом відповідних складів.

У випадку вимагання неправомірною вигодою: є тим благом, з приводу якого виникає кримінально карана вимога; визначає зміст злочинного посягання; впливає на кваліфікацію (зокрема у випадках визначення значного, великого чи особливо великого розміру); конкретизує суспільну небезпечність діяння. Таким чином, у складах кримінальних правопорушень,

що передбачають вимагання неправомірної вигоди, остання виступає самостійним і обов'язковим предметом кримінального правопорушення, який має матеріальну або нематеріальну природу, характеризується відсутністю законних підстав для її отримання та безпосередньо обумовлює кримінально-правову оцінку діяння. Саме таке розуміння предмета забезпечує логічну єдність теорії складу кримінального правопорушення, відповідає антикорупційній спрямованості кримінального законодавства та сприяє єдності правозастосовної практики.

2. На підставі аналізу об'єктивної сторони у складах кримінальних правопорушень ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди складною правовою природою, багатоваріантністю форм прояву та істотними труднощами у правозастосуванні. Аналіз положень КК України свідчить, що законодавець використовує конструкцію «поєднане з вимаганням неправомірної вигоди» у низці складів підкупу (ст. 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України), проте не забезпечує належної єдності та визначеності у розкритті змісту цієї ознаки, що суперечить принципу юридичної визначеності як складовій верховенства права.

Зміст погрози у вимаганні неправомірної вигоди за своєю суттю збігається зі змістом погрози у вимаганні як злочині проти власності, передбаченому ст. 189 КК України. Така погроза може виражатися у насильстві, обмеженні прав, свобод чи законних інтересів, пошкодженні або знищенні майна, а також у розголошенні відомостей, які особа бажає зберегти в таємниці. Водночас специфіка вимагання неправомірної вигоди полягає у способі реалізації погрози – виключно через використання спеціальним суб'єктом свого статусу, зумовленого становищем, владою, службовим становищем, наданими повноваженнями або впливом. Саме цей зв'язок негативних наслідків для потерпілого з можливостями спеціального суб'єкта, обумовленими його публічним чи службовим статусом, і визначає корупційну природу відповідного посягання.

Ключовою розмежувальною ознакою між вимаганням і проханням

неправомірної вигоди є наявність або відсутність погрози законним правам та інтересам особи, незалежно від форми її вираження – відкритої чи завуальованої. Прохання, навіть якщо воно має прихований або умовний характер, не містить примусу та не ставить особу перед необхідністю запобігати шкоді своїм законним правам і інтересам, а відтак не може визнаватися вимаганням. Натомість вимагання передбачає створення ситуації вимушеності, за якої особа надає неправомірну вигоду з метою уникнення негативних наслідків саме для своїх законних прав та інтересів.

Особливо дискусійним є застосування ознаки вимагання у складі зловживання впливом (ч. 3 ст. 369-2 КК України). Відсутність законодавчої дефініції «вимагання» для цієї норми, неможливість прямого застосування примітки до ст. 354 КК України та заборона кримінально-правової аналогії зумовлюють неоднозначність кваліфікації й нестабільність судової практики. Переважна більшість судових рішень свідчить про складність поєднання вимагання з природою зловживання впливом, оскільки у типовій ситуації особа, яка надає неправомірну вигоду, діє добровільно, прагнучи незаконного впливу на процес прийняття рішення, а отже – захист її «законних прав та інтересів» є концептуально проблематичним. Вимагання у складі ст. 369-2 КК України можливе лише у виняткових випадках, коли службова особа виступає ініціатором неправомірної вигоди та погрожує використати свій вплив для завдання шкоди саме законним правам і інтересам особи.

Чинна законодавча конструкція також породжує внутрішню суперечність, за якої вимагання неправомірної вигоди не утворює самостійного закінченого складу кримінального правопорушення і набуває кримінально-правового значення лише у поєднанні з її одержанням, тоді як прохання неправомірної вигоди визнається закінченим злочином уже з моменту його висловлення. Такий підхід не відповідає ані підвищеному ступеню суспільної небезпечності вимагання, ані міжнародним антикорупційним стандартам.

Відповідно, вимагання неправомірної вигоди як ознака об'єктивної сторони корупційних кримінальних правопорушень потребує чіткішого законодавчого врегулювання. Обґрунтованим є закріплення єдиного, недвозначного визначення вимагання для всіх корупційних складів, чіткого акценту на погрозі саме законним правам та інтересам особи, а також переосмислення кримінально-правового статусу вимагання як потенційно самостійного закінченого злочину. Такий підхід забезпечив би логічну узгодженість кримінального законодавства, підвищив ефективність протидії корупції та відповідав принципам справедливості й правової визначеності.

РОЗДІЛ 3. СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ У СКЛАДАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ОЗНАКОЮ ЯКИХ Є ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

3.1. Суб'єкт у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди

Загальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Отже, суб'єкт кримінального правопорушення як елемент складу кримінального правопорушення характеризується трьома обов'язковими ознаками: це особа фізична, осудна, яка досягла певного віку [124; 111, С. 130; 105, С. 93].

У досліджуваних складах кримінальних правопорушень ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, а саме ст. ст. 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 щодо суб'єкту кримінальних правопорушень є як схожі, так і відмінні ознаки, які саме спробуємо дослідити. Так, Протченко Б зазначає, що хабарництво (надання неправомірної вигоди) – це злочин, який здійснюється не лише з участю службових осіб (осіб, які надають публічні послуги), а й з участю громадян. Це завжди прояв волі двох: того, хто дає хабар, і того, хто його бере [188, С. 108]. Тому, щоб боротьба з корупцією була ефективнішою, необхідно приділяти значну увагу фактам не лише отримання не правомірної вигоди, а й давання [40, С. 99].

Суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених у розділі XVII Особливої частини КК України, може бути як спеціальним, так і загальним, а закон виділяє серед них п'ять категорій таких суб'єктів:

- тільки службові особи публічного права (ст. ст. 364, 365, 368, 368-2);
- тільки службові особи приватного права (ч. ч. 3, 4 ст. 368-3, а також ст. 364-1, ч. ч. 1, 2 ст. 368-3, якщо діяння полягає в проханні надати

неправомірну вигоду);

- службові особи як публічного, так і приватного права (ст. ст. 366, 367, 370);

- особи, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (ч. ч. 3, 4 ст. 368-4, а також ст. 365-2, ч. ч. 1, 2 ст. 368-4, якщо діяння полягає у проханні надати неправомірну вигоду);

- будь-які особи, що досягли 16-річного віку, тобто загальні суб'єкти (ст. ст. 369, 369-2, а також ч. ч. 1, 2 ст. ст. 368-3, 368-4, якщо діяння полягає в пропозиції, обіцянці чи наданні неправомірної вигоди) [226, С. 13].

Для встановлення кола підстав кримінальної відповідальності державних службовців за корупційні злочини необхідно співвідносити термін «державний службовець», термін «службова особа публічного права» (суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 364, 365, 368, 368-2 КК України) і термін «працівник державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою» (суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. ч. 3, 4 ст. 354 КК України). Інтерпретація поняття службової особи та її функції та встановлення обсягу поняття «працівник державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою» дають підстави дійти висновку, що державні службовці у КК України є різновидом службових осіб публічного сектору управління, а ті державні службовці, які з урахуванням виконуваних ними функцій не можуть бути визнані за КК України службовими особами, належать до категорії «працівник державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою» [145].

Водночас велике значення в ході визначення поняття службової особи має класифікація цього спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Поділ поняття є складовою частиною визначення його обсягу, тому встановлення видів службових осіб розкриває окремі сторони загального поняття службової особи, дає змогу з'ясувати його більш глибоко й точно, є передумовою для вирішення проблеми про наявність статусу

службової особи у працівників окремих категорій. За чинним КК України, службових осіб поділяють на види за одним критерієм, а саме важливістю виконуваних повноважень, за цим же критерієм пропонують класифікувати службових осіб у літературі [129, С. 158]:

- 1) службові особи «зі звичайним становищем»;
- 2) службові особи, які займають відповідальне становище;
- 3) службові особи, які займають особливо відповідальне становище.

Також з огляду на саму науку кримінального права державних службовців як спеціальних суб'єктів злочинів можна поділити на такі дві групи:

– державні службовці – службові особи публічної сфери управління (визначаються на підставі поєднання положень Закону України «Про державну службу» [59] та п. 1 примітки до ст. 364 КК України);

– державні службовці, що не є службовими особами (визначаються на підставі поєднання положень Закону України «Про державну службу» та ч. 3 ст. 354 КК України щодо опису ознак суб'єкта кримінального правопорушення). Службових осіб можна поділити на види відповідно до інших критеріїв, а саме змісту повноважень, якими вони наділені; тривалості здійснення повноважень; оплати відповідної діяльності; способу отримання відповідних повноважень; статусу, в якому вони виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки; форми власності підприємств, установ чи організацій, на яких виконуються організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки; громадянства осіб, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки [38, С. 125-126].

За суб'єктами корупційні кримінальні правопорушення можна поділити на ті, що вчиняються:

- 1) службовими особами юридичних осіб публічного права (наприклад, ст. 364 Кримінального кодексу України – далі КК України);
- 2) службовими особами юридичних осіб приватного права (наприклад,

ст. 364-1 КК України);

3) особами, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (наприклад, ст. 365-2 КК України);

4) працівниками підприємства, установи чи організації, які не є службовими особами, або особами, які працюють на користь підприємства, установи чи організації (наприклад, частини 3 і 4 ст. 354 КК України);

5) загальними суб'єктами (наприклад, частини 1 і 2 ст. 354 або ст. 369 КК України);

6) військовою службовою особою (наприклад, ст. 410 КК України), тощо [200].

Кісілюк Е.М. вказує на той факт, що законодавець структурував нормативний матеріал таким чином, що ми можемо диференціювати серед службових осіб-суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень загалом службових осіб (ст. 191, 210, 262, 308, 312, 313, 320, 354, 357, 366, 367, 370, 410 КК України); службових осіб державних та комунальних підприємств (ст. 364, 368, 368-2, 369 КК України); службових осіб юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1, 365-1, ч. 3 і 4 ст. 368-3 КК України) [78, С. 95].

Визначення ознак відповідних спеціальних суб'єктів ми знаходимо як у чинному кримінальному законодавстві, так і у спеціальній кримінально-правовій літературі. Так, щодо двох видів цих спеціальних суб'єктів вимагання неправомірної вигоди ми знаходимо визначення відповідних понять у примітках до статей Особливої частини КК. У примітці 1 до ст. 354 КК України визначено, що під особою, особою, яка виконує роботу або надає послугу відповідно до договору з таким підприємством, установою, організацією [124; 237, С. 282]. У примітці 1 до ст. 364 КК України визначається поняття службової особи, що застосовується у ст. 368 КК України так: службовими особами у статтях 364, 368, 368-2, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням

здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом [237, С. 282-283]. Водночас службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів. У цьому наведене визначення службової особи задовольняє як теорію кримінального права, так і судову практику. Зміст цього поняття досить детально проаналізовано у роботі Максимовича Р.Л., основні висновки та результати якої на момент її опублікування заслуговували на підтримку. Та й зараз у частині, яка не суперечить нині чинному законодавству, такі висновки можуть бути використані [139; 237, С. 283]. Проте на сьогодні зміст зазначеного поняття у ст. 368 КК України дещо змінився так у діючій примітці визначено, що службовими особами у статтях 364, 368, 368-5, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють

функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом [124; 237, С. 285]. Отже, сучасна редакція примітки до ст. 364 КК України уточнює перелік статей, у яких застосовується поняття службової особи (зокрема із заміною ст. 368-2 КК України на ст. 368-5 КК України), що свідчить про еволюцію антикорупційного законодавства та приведення його у відповідність до актуальних потреб протидії корупції.

Щодо визначення службової особи, Фоменко М. В. зазначає, що службова особа може бути суб'єктом корупційних злочинів у такому контексті: 1) загалом службової особи (ст. 191, 210, 262, 308, 312, 313, 320, 354, 357, 366, 367, 370, 410 КК України); 2) службової особи державних і комунальних підприємств (ст. 364, 368, 368-2, 369 КК України); 3) службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1, ч. 3 і 4 ст. 368-3 КК України) [232, С. 54-55].

Отже, суб'єкт кримінального правопорушення є обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення та характеризується трьома загальними ознаками: фізична особа, осудність і досягнення віку кримінальної відповідальності. Водночас у складах кримінальних правопорушень, пов'язаних із вимаганням чи одержанням неправомірної вигоди (зокрема, передбачених статтями 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 Кримінальний кодекс України), законодавець передбачає як загального, так і спеціального суб'єкта. Спеціальний суб'єкт у корупційних кримінальних

правопорушеннях диференціюється залежно від правового статусу особи, характеру та обсягу її повноважень, а також сфери діяльності (публічної чи приватної). Серед них виокремлюють: службових осіб публічного права, службових осіб приватного права, осіб, які надають публічні послуги, працівників підприємств, що не є службовими особами, а також військових службових осіб. Окреме значення має розмежування понять «державний службовець», «службова особа» та «працівник державного підприємства, який не є службовою особою», що здійснюється з урахуванням положень Закон України «Про державну службу» та приміток до відповідних статей Особливої частини КК України. Визначення поняття «службова особа», закріплене у примітці до ст. 364 КК України, має ключове значення для правильної кваліфікації корупційних кримінальних правопорушень. Його зміст зазнав певної еволюції (зокрема, у зв'язку із заміною ст. 368-2 на ст. 368-5 КК України), що відображає розвиток антикорупційного законодавства та уточнення кола суб'єктів відповідальності.

Підкуп, виходячи з його об'єктивних ознак, є єдиним складним двостороннім злочином, тому слід вказати і на те, що злочин, відповідальність за який передбачено ст. 354 КК України, вчиняють у необхідній співучасті два суб'єкта, яких умовно можна позначити:

1. «Вигодонадавач» – особа, яка підкупає і є суб'єктом злочинів, відповідальність за які передбачено ч. 1 або ч. 2 ст. 354 КК України.

2. «Вигодоодержувач» – особа, яку підкупають (спеціальний суб'єкт) – відповідальність настає, відповідно, за ч. 3 або ч. 4 ст. 354 КК України.

З одного боку, перший вид суб'єкта у цьому складі злочину з'явився нещодавно і дослідження його особливостей не здійснювалося. З іншого боку, на наш погляд, склад злочину ст. 354 КК України, за конструкцією схожий на склади інших злочинів, які стосуються підкупу (ст. ст. 368-2, 368-3, 369 КК України), отже і ознаки суб'єкта – особи, яка підкупає іншу особу – не повинні відрізнятися [165; С. 117; 164].

Оскільки понятійний аспект щодо суб'єкта службова особа у ст. 368 КК

України передбачено у примітці 1 до ст. 364 КК України, а суб'єктом прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за ч. 3 та ч. 4 ст. 368-3 є службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а за ч. 3 та 4 аудитором, нотаріус, приватний виконавець, експерт, оцінювач, третейський суддя або інша особа, яка провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а також незалежний посередник чи арбітр під час розгляду колективних трудових спорів. Таким чином, суб'єктом кримінального, передбаченого ст. 368 КК України є будь-яка службова особа, включаючи службову особу, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище, також керівники державних чи комунальних підприємств, установ чи організацій, а суб'єктом прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за ч. 3, ч. 4 ст. 368-3 КК України є службові особи юридичних осіб приватного права (можуть бути такими, що являють собою: а) об'єднання осіб; б) об'єднання майна; в) об'єднання осіб та майна. Від конкретного виду юридичної особи приватного права залежить перелік установчих документів, обсяг правосуб'єктності такої особи, порядок набуття і реалізації нею прав та обов'язків). Крім того, у ч. 3, ч. 4 ст. 368-4 КК України суб'єкти надання публічних послуг, хоча і є відмінними від поняття службової особи передбаченим у примітці до ст. 364 КК України, але за деяких умов їх складно розрізнити, оскільки у диспозиції ч. 3 ст. 368-4 КК України законодавець використовує відкритий перелік осіб, які можуть стати суб'єктом цього кримінального правопорушення, зокрема застосовуючи вираз «інша особа, яка провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг» (аудитор, нотаріус, експерт, оцінювач, третейський суддя або інша особа, яка провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а також незалежний посередник чи арбітр під час розгляду колективних трудових спорів). Тобто, для суб'єкта притаманні ознаки як службової особи які передбачені у примітці 1 до ст. 364 КК України, так і іншої особи, яка провадить професійну діяльність з

надання публічних послуг [128]. Хавронюк М.І. звертає увагу, що особи, які надають публічні послуги, мають з публічними службовими особами однакові чи близькі функції, проте не наділені «посадовою ознакою» службової особи – не займають відповідних посад чи не виконують функції за спеціальним повноваженням, характерним для публічних службових осіб; виділення у числі суб'єктів вчинення кримінального правопорушення за ст. 368-4 КК України осіб, які надають публічні послуги, вказує на те, що законодавець охопив цією статтею і виконання ними повноважень, характерних для публічних службових осіб; публічні службові особи в законному порядку не можуть надавати публічні послуги, підкуп щодо яких охоплюється ст. 368-4 КК України [92, С. 142].

Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ч. ч. 3, 4 ст. 354 КК) полягає у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержання працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке займає працівник на підприємстві, в установі чи організації, або у зв'язку з діяльністю особи на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи. Таким чином, суб'єктом згідно ст. 354 КК є спеціальний суб'єкт, а саме: може бути працівник підприємства, установи чи організації, незалежно від роду діяльності, який не є службовою особою (секретар-референт, консультант тощо). При цьому під особою, яка працює на користь підприємства, установи, організації, слід розуміти особу, яка виконує роботу або надає послугу відповідно до договору з таким підприємством, установою, організацією (п. 1 примітки до ст. 354 КК) і це можуть бути особи, які працюють в апараті правоохоронних органів, дипломатичної служби, у сфері виробництва, медичного обслуговування, а згідно ст. 368 КК України тільки службова особа згідно примітки до ст. 364

КК України. Якщо в силу своєї посади особа виконує й професійні, виробничі або технічні функції, й організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції (головний лікар, директор школи тощо), необхідно встановити у зв'язку з якими із них перебуває вчинене особою діяння. У разі, коли зв'язок між таким діянням та організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями відсутній (наприклад, директор школи одержав неправомірну вигоду від батьків учня за високу оцінку з дисципліни, яку він безпосередньо викладає), вчинене не може кваліфікуватись як кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності (ст. 368 КК) [128].

Поняття «службові особи» є збірним, серед яких кримінальний закон передусім розмежовує суб'єктів у публічній (державній та комунальній) та приватній сферах. Так, згідно з приміткою до ст. 364 КК України, службовими особами у ст. 364 («Зловживання владою або службовим становищем»), ст. 368 («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»), ст. 369 («Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі»), зокрема, є представники влади та особи, які здійснюють організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції – в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях [124]. Натомість службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми є суб'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 364-1 КК України («Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»), ст. 368-3 КК України («Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми») [124]. Власне, метою розмежування службових осіб залежно від сфери діяльності є встановлення диференціації кримінальної відповідальності, зокрема за зловживання службовим становищем чи повноваженнями та пасивний підкуп. Як зазначає

Михайленко Д. Г., «корупція в публічному та приватному секторах управління характеризуються суттєвими відмінностями, які в кінцевому підсумку виражаються в спричиненні різних за рівнем небезпеки наслідків (корупція в публічному секторі є значно небезпечнішою)» [143, С. 136]. У науковій літературі висловлюється теза, що «одним із недоліків оновленого антикорупційного законодавства визнано відсутність у ньому визначення поняття “службова особа юридичної особи приватного права» і відсутність посилань на таку особу в загальному визначенні поняття «службова особа», яке міститься у ст. 18 КК України» [195, С. 224; 194, С. 212]. Проте, видається, вагомих підстав для такого висновку немає. Так, від ознак загального поняття службової особи (ст. 18 КК України) потрібно абстрактно «відняти» ознаки публічної службової особи, які визначені в примітці до ст. 364 КК України [124], і ми отримаємо ознаки «службової особи юридичної особи приватного права» [239, С. 16]. Зрештою, нині в законодавстві широко використовуються термінологічні конструкції, що ґрунтуються на цивілістичному підході до поділу юридичних осіб на: «приватного права» та «публічного права» (ст. 81 Цивільного кодексу України). Як критерій для такої класифікації законодавець застосовує порядок їх створення. Тож в охороні здоров'я юридичними особами публічного права є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні та комунальні ЗОЗ. Натомість приватні ЗОЗ, громадські об'єднання та інші громадські формування належать до юридичних осіб приватного права. Для розкриття ознак службової особи, а також визначення суб'єкта пасивного підкупу за ст. 354 КК України, кримінальний закон використовує зворот «підприємства, установи чи організації», що видається, є певним рудиментом нормотворчої техніки [124]. Доцільно цю конструкцію замінити на «юридичні особи» із зазначенням у разі потреби її виду – публічного чи приватного права [124].

Критерієм відмежування незаконного збагачення є суб'єкт кримінального правопорушення передбаченого ч. ч. 3, 4 ст. 354 КК, є

працівник підприємства, установи чи організації незалежно від форми власності, якому не притаманні функціональні обов'язки службової особи (виконання владних, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій). У свою чергу, суб'єктом незаконного збагачення є особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, якій притаманні як функціональні, так і посадові обов'язки службової особи (приналежність особи до органу державної влади, місцевого самоврядування, державного чи комунального підприємства, установи, організації). Потребує уточнення ситуації, коли службова особа при одержанні неправомірної вигоди виступає не як управлінець, а як професіонал (наприклад, головний лікар одержує неправомірну вигоду за проведення операції, а завідувач кафедри – за виставлення «потрібної» оцінки на іспиті). Зазначені дії таких суб'єктів, незважаючи на їх належність до числа службових осіб, за наявності підстав мають кваліфікуватися за ч. 3 (ч. 4) ст. 354 КК, а не за ст. 368 КК [55]. Сказане стосується й лікаря, який ставить діагноз, здійснює обстеження, лікування, проводить операцію, і викладача, який навчає, виховує, передає знання й контролює їх засвоєння. Якщо прийняття пропозиції (обіцянки) неправомірної вигоди або її одержання вчиняється тим, хто здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, учинене має кваліфікуватися за ч. 3 (ч. 4) не ст. 354, а ст. 368-4 КК. Коли умовою надання неправомірної вигоди є здійснення впливу на уповноважену особу з використання для цього особою-посередником свого службового становища чи наданих їй повноважень, вчинене кваліфікується за відповідними частинами статей 368, 368-3, 368-4, 369 КК України. У випадку, коли за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, неправомірну вигоду отримано службовою особою і цей вплив остання могла здійснити із використанням нею влади або службового становища (наприклад, у зв'язку зі службовою залежністю першої), дії винної особи слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 368 КК України [92, С. 132]. Що стосується

відмежування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою від інших суміжних складів кримінального правопорушення, зокрема не-законного збагачення (ст. 368-5 КК України) та зловживання впливом (ст. 369-2 КК України), то тут можна виокремити декілька критеріїв відповідного відмежування [92]. Ст. 368 та ч. 3 ст. 369-2 КК України відмежовуються не тільки за суб'єктом, оскільки суб'єкт кримінального правопорушення за ст. 369-2 КК України є загальним, тобто ним може виступати будь-яка особа, яка обіцяє здійснити вплив на іншого суб'єкта, який вже є спеціальним, але й за факультативними ознаками суб'єктивної сторони (мотивами вчинення цього правопорушення). У ст. 368 КК України мотивами прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є здійснення саме цією особою з використанням свого службового становища певних дій на користь надавача обіцянки, пропозиції або власне неправомірної вигоди, а у ст. 369-2 КК України може бути мотив впливу суб'єктом вчинення цього правопорушення (ним може бути у тому числі службова особа) на іншу особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [128].

При відмежуванні незаконного збагачення від прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК) слід виходити з того, що останній склад кримінального правопорушення обумовлений вчиненням або невчиненням службовою особою, яка одержує не-правомірну вигоду для себе чи третьої особи, в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища, тоді як при незаконному збагаченні така обумовленість відсутня. Тобто, кримінальна відповідальність за ст. 368 КК настає тоді, коли одержання неправомірної вигоди особою відбувається в обмін на вчинення чи невчинення нею в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. Ст. 368-5 КК не пов'язує набуття активів від активної чи пасивної поведінки

особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, тобто від виконання нею чи утримання від виконання якихось певних дій на користь особи, яка дає ці активи, або в інтересах третіх осіб. Іншим критерієм відмежування цих кримінальних правопорушень є момент їх вчинення: за ч. 1 ст. 368 КК злочин визнається закінченим із моменту прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою хоча б частини обумовленої неправомірної вигоди, тоді як за ст. 368-5 КК для визнання кримінального правопорушення закінченим необхідно встановити факт набуття у власність винним активів у значному розмірі. Також, ці кримінальні правопорушення відрізняються між собою за формою вчинення, оскільки незаконне збагачення проявляється у двох альтернативних формах, а ст. 368 КК, – у трьох. Окрім цього, визнано закінченим кримінальним правопорушенням обіцянку та пропозицію неправомірної вигоди, а незаконне збагачення у цих випадках за наявності на те підстав може кваліфікуватися як готування до незаконного збагачення чи замах на це кримінальне правопорушення. Також відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України від неправомірного збагачення (ст. 368-5 КК України) за ознаками об'єктивної сторони – кримінальне правопорушення, передбачене ст. 368-5 КК України, на відміну від передбаченого ст. 368 КК України, вважається закінченим з моменту фактичного набуття активів. Крім того, вчинення цього кримінального правопорушення не передбачає наявності такої ознаки, як вчинення певних дій або обіцянка вчинити певні дії з використанням свого службового становища. Різниця в предметі, оскільки у ст. 368-5 КК України, на відміну від неправомірної вигоди, може означати лише матеріальний об'єкт – актив, роботи або послуги, але не може бути простою обіцянкою або пропозицією [50]. Таким чином, діяння, передбачені ст. 368-5 КК та ст. 368 КК, співвідносяться як загальна та спеціальна норми права, оскільки диспозиція ст. 368 КК охоплює більш вузьке коло діянь, оскільки передбачає кримінальну відповідальність тільки тоді, коли одержання неправомірної

вигоди особою відбувається в обмін на вчинення чи невчинення нею будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. Але, диспозиція ст. 368-5 КК не пов'язує (не ставить у залежність) одержання неправомірної вигоди від активної чи пасивної поведінки службової особи. Незаконне збагачення встановлює заборону на одержання вигоди будь-якого виду та вигляду поза межами встановлених законом підстав та порядку, оскільки службова особа тільки тому що вона має статус державної публічної службової особи і наділена службовими повноваженнями, за будь-яких умов, приводів, обставин, причин не має права отримувати грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, подарунки, пожертви, інші особистісні знаки уваги, які або не забезпечені еквівалентом витраченого робочого часу на виконання службових повноважень та/чи на зайняття іншими дозволеними законом видами діяльності, що не суперечать інтересам служби, або не відповідають загальновизнаним уявленням гостинності, або очевидно є незаслуженими. Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду Постанова від 17.10.2022 у справі 686/13801/16-к, розмежовуючи одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст.368 КК) та шахрайство (ст. 190 КК), висловила наступне [181]:

1. Легковірне ставлення до шахрая може ґрунтуватися на службових відносинах (начальник – підлеглий).
2. Якщо службова особа заради досягнення бажаного для себе результату використовує не свою владу або службове становище, а особисті зв'язки, дружні чи родинні стосунки з іншими, у тому числі й службовими особами, склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК, відсутній.
3. Дії службової особи, яка одержала гроші чи інші матеріальні цінності начебто для передачі іншій особі (зокрема, службовій або уповноваженій), а насправді мала намір не передавати їх, а привласнити, належить кваліфікувати не за ст. 368 КК, а за відповідною частиною ст. 190 КК як шахрайство. Таким чином, шахрайство та одержання неправомірної вигоди розмежовуються за способом вчинення правопорушення (у першому випадку службова особа

застосовує обман, а у другому обіцянку використати своє службове становище), а також за мотивами вчинення. Дії службової особи, яка, одержуючи гроші чи інші цінності начебто для передачі іншій службовій особі як неправомірну вигоду, мала намір їх привласнити, слід кваліфікувати не за ст. 368 КК, а за відповідними частинами статей 190 і 364 КК як шахрайство і зловживання владою чи службовим становищем, а за наявності для того підстав – і за відповідними частинами статей 27, 15 та 369 КК як підбурювання до замаху на пропозицію або надання неправомірної вигоди. Особа, яка в такому випадку пропонує або надає неправомірну вигоду, несе відповідальність за замах на злочин, передбачений ст. 369 КК [160; 128]. Відмежування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою від суміжних складів кримінального правопорушення здійснюється зокрема за суб'єктом: у випадку кваліфікації за ст. 368 КК України є службова особа згідно примітки 1 до ст. 364 КК України; за ч. 3 ст. 368-3 – службова особа юридичної особи приватного права, незалежно від організаційно-правової форми; за ч. 3 ст. 368-4 – перелічені у диспозиції цієї статті особи, а також інші особи, які здійснюють професійну діяльність у сфері надання публічних послуг [128].

Питання визначення суб'єкта пасивного зловживання впливом (ч. 2, 3 ст. 369-2 КК України) є досить складним, на що вказує неоднозначність позицій науковців. Дискусії стосуються передусім питання про те, до яких суб'єктів він належить – загального чи спеціального, а також можливостей учинення цього злочину службовою особою [31]. Дудоров О. О. встановив, що застосування різних способів і методів тлумачення кримінального закону дає змогу одержувати різні відповіді на це питання. У юридичній літературі з цього приводу представлений широкий спектр думок. Якщо одні науковці (наприклад, Андрушко П. П., Киричко В. М., Титаренко О. О., Ярмиш Н. М.) визнають службову особу суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369-2 КК України, то інші (Брич Л. П., Тютюгін В. І., Задоя К. П., Савченко А. В., Кришевич О. В. та ін.) заперечують цю точку зору, пропонуючи

кваліфікувати відповідні дії такої особи за ст. 364 або ст. 368 (368-3) КК України [41, С. 409; 42].

У подальшому Дудоров О. О. констатує існування щонайменше альтернатив у вигляді визнання суб'єкта зловживання впливом, передбаченого ч. 2 ст. 369-2 КК України:

1) спеціальним – це особа, яка не є службовою, але має можливість вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави;

2) загальним – це може бути і службова особа, і особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, і працівник підприємства, установи, організації – за умови, що дії такого суб'єкта, які становлять зловживання впливом, не означають використання її службового становища чи наданих їй повноважень;

3) спеціальним – це лише такі особи, які здатні впливати на того, хто уповноважений на виконання функцій держави, шляхом використання можливостей, пов'язаних з їх службовими повноваженнями в широкому розумінні (обумовлених такими можливостями). Ідеться про службових осіб та осіб, які надають публічні послуги [41, С. 411; 43, С. 283–285].

За результатами аналізу позицій учених Киричко В. М. дійшов висновку, що вони утворюють дві групи: 1) ті вчені, які лише констатують, що суб'єкт розглядуваного злочину є загальним, тим самим припускають похідний висновок, що в ст. 369-2 КК України йдеться про використання особою будь-якого впливу – як службового, так і не пов'язаного із владою, службовим становищем чи повноваженнями особи; 2) ті науковці, які вдаються до обмеження кола суб'єктів цього злочину, доходять висновку про те, що в цій статті КК йдеться про використання лише неслужбового впливу, тобто не пов'язаного із владою, службовим становищем чи повноваженнями особи [75, С. 40].

Відсутність єдності в поглядах учених певною мірою обумовлена різними рекомендаціями міжнародних антикорупційних документів. Так, у п.

б ст. 18 Конвенції ООН проти корупції державам-учасницям у контексті пасивного зловживання впливом рекомендується криміналізувати дії державної посадової особи чи будь-якої іншої особи [90]. Натомість з буквального тлумачення положень ст. 12 Кримінальної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією (ETS 173) випливає, що суб'єктом пасивного зловживання впливом пропонують визнавати будь-яку особу, яка заявляє чи підтверджує, що вона може за винагороду зловживати впливом [97]. Суб'єкт пасивного зловживання впливом, з огляду на позицію ОП ККС ВС, характеризується такими ознаками: 1) будь-яка особа, яка прийняла пропозицію, обіцянку або одержала правомірну вигоду для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або пропонувала чи обіцяла здійснити вплив за надання такої вигоди; 2) вона має удаваний чи реальний вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування; 3) в уяві того, хто здійснює підкуп, вона здатна здійснити реальний вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування; 4) це може бути службова особа, яка має реальний чи вдаваний вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування з використанням службового авторитету, своїх зв'язків зі службовими особами, інших можливостей, обумовлених займаною посадою [31].

3.2. Суб'єктивна сторона у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди

Спираючись на конституційні положення, а також пануюче в національному кримінальному праві суб'єктивне ставлення в провину, слід визнати, що суб'єктивні ознаки злочину в багатьох аспектах мають вирішальне значення, а дослідження їх суб'єктивної сторони, у тому числі

вимагання є неодмінною складовою їх кримінально-правової характеристики [204].

Слід зазначити, що у диспозиціях статей, які регламентують кримінальну відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, законодавець не вказує на форму вини, що змушує вдаватися до тлумачення їх змісту (ч.ч. 3, 4 ст. 354, ст. 368, ч. ч. 3, 4 ст. 368-3, ч.ч. 3, 4 ст. 268-4, ч.ч. 2, 3 ст. 369-2 КК України), а також вживаної у них термінології. Однак у Конвенції ООН проти корупції від термінології. Однак у Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р., передбачено, що кожна держава учасниця вживає законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання кримінально караними діянь, які полягають у вимаганні або прийнятті державною посадовою особою, будь якою особою, яка керує роботою організації приватного сектора або працює на будь якій посаді, у такій організації, особисто або через посередників, будь якої неправомірної переваги, якщо вони вчинені умисно (п. «b» ст. 15, п. «b» ст. 21). Однак у Конвенції не йдеться про форму вини злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди. Натомість вказується, що обіцянка, пропозиція або надання неправомірної переваги визнаються кримінально караними діями за умови, якщо вчинені умисно (п. «a» ст. 15, п. «a» ст. 21) [90]. Водночас у Кримінальній Конвенції про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р. передбачено, що кримінально караним є умисне вчинення вимагання чи одержання будь якими посадовими особами, особами, які обіймають керівні посади у приватних підприємствах або працюють на них у будь якій якості, неправомірної переваги або прийняття пропозиції чи обіцянки надання такої переваги (ст.ст. 3, 8). Для того, щоб остаточно відповісти, чи досліджувані злочини вчиняються лише з умисною формою вини у виді прямого умислу, потрібно проаналізувати зміст інтелектуального і вольового критеріїв умислу. Своєю чергою, інтелектуальний момент умислу вчинення аналізованих злочинів характеризується тим, що винна особа, знаючи обсяг

та особливості своєї компетенції як сукупності прав та обов'язків, усвідомлює, що приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду без законних на те підстав, а також те, що її дії є кримінально караними (вигадують різні способи одержання неправомірної вигоди, які б у подальшому унеможливили її викриття правоохоронними органами, залучає для цього третіх осіб як «підстрахівку», наперед обдумує виправдання у разі її затримання тощо). Окрім того, злочинець розуміє, що використовує свої повноваження, авторитет і є, що використовує свої повноваження, авторитет чи становище для вчинення дій в інтересах третьої особи, яка запропонувала чи пообіцяла йому надати неправомірну вигоду або надала їй (наприклад, чи сприяння у вирішенні питання про продовження терміну інвалідності; швидке оформлення митних документів та зниження вартості розмитнення товару; виготовлення довідки про несудимість у стислі строки тощо). Тобто він має чітку уяву про вчинюване ним діяння, а також про те, що воно суперечить положенням чинного законодавства та є кримінально караним [52, С. 46]. Отже, суб'єктивна сторона аналізованих посягань (ч. 3, 4 ст. 354, ст. 368, ч. 3, 4 ст. 368 З, ч. 3, 4 ст. 368 4, ч. 2, 3 ст. 369 2 КК України) характеризується прямим умислом (винний усвідомлює, що він приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду без законних на те підстав, а також те, що його дії є кримінально караними) та корисливим мотивом [54, С. 137-142].

Суб'єктивна сторона має важливе значення при характеристиці будь-якого діяння, оскільки вона тісно пов'язана і з об'єктом, і з об'єктивною стороною, які знаходять у ній своє відбиття. Традиційно суб'єктивну сторону складу злочину характеризують такі юридичні ознаки, як вина, мотив та ознакою, що характеризує суб'єктивну сторону діяння є вина. Саме тому ознака вини потребує першочергового дослідження. Вимагання і склади, що передбачають відповідальність за вимагання (за винятком складів, передбачених ст. 354 і ч. 3 ст. 368 КК) належить до так званих «формальних» складів злочинів, але той факт, що законодавець у цих складах переносить

момент закінчення злочину на стадію фактичного готування до нього, ніяким чином не виключає ні усвідомлення суспільної небезпечності, ні передбачення наслідків тих діянь, ні вольової спрямованості на доведення до кінця початої злочинної діяльності. Тобто, вчиняючи вимагання, винна особа цілком усвідомлює суспільну небезпечність самої дії, спрямованої на заяву вимоги, усвідомлює форму цього повідомлення (усно – особисто, по телефону, письмово – через третіх осіб) і спосіб вчинення злочину, тобто зміст і якість погрози (насильством, розголошенням даних, знищенням пошкодженням майна, обмеженням інших прав і свобод), усвідомлює цінність матеріальних благ, передача яких жадається від іншої особи (майнова цінність або цінність як зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин тощо), тобто суб'єктом злочину повною мірою усвідомлюється соціальний зміст вчиненого. Звичайно, особа передбачає і настання єдиного полінаслідку від багатооб'єктного злочину, такого як на вимагання. У першу чергу, передбачається настання такого наслідку, як виникнення у потерпілої особи бажання передати предмет злочину. Одночасно передбачаються і такі наслідки, як виникнення почуття страху, неспокою або створення реальної небезпеки для життя, здоров'я, честі, гідності, майна як самого адресата погроз, так і його близьких, що обумовлюється в залежності від конкретного способу вчинення злочину змістом погроз – насильством, знищенням чи пошкодженням майна, розголошенням відомостей, бажаних зберегти у таємниці, обмеження інших прав чи свобод. При вчиненні вимагання насильницьким способом передбачається настання також шкідливих наслідків для здоров'я, тілесної недоторканості, свободи, честі й гідності, власності тощо [204].

При розгляді вольової ознаки суб'єктивної сторони вимагання необхідно враховувати особливості цього діяння, яке може здійснюватися у різних формах, різними способами, в різних видах, породжувати різні наслідки і виявляти неоднозначне ставлення до нього з боку винної особи. У науці кримінального права більшість вчених визнають, що злочини з

«формальним» складом можуть бути вчинені тільки з прямим умислом [8, С. 49]. При вимаганні передбачається, що потерпіла особа усвідомить зміст вимог (передати матеріальні блага чи вчинити інші дії майнового характеру) та погроз (шкода життю, здоров'ю, власності, честі тощо). Відповідно, винна особа, створюючи таке уявлення в свідомості потерпілої особи, і бажає його виникнення. В усіх випадках (окрім непридатного замаху) дії винної особи і виникнення уяви у потерпілої особи, нерозривно пов'язані, відповідно, такі наслідки неминучі, отже, слід визнати, що вимагання завжди вчиняються з прямим умислом [204].

При дослідженні суб'єктивної сторони вимагання необхідно точно встановити факт обізнаності винної особи про те, що предмет злочину має специфічні властивості – тобто є чужим майном, правом на майно чи діями майнового характеру. Це важливий момент для правильної юридичної оцінки дій винної особи, оскільки не виключені випадки, коли вимагання відбувається щодо речей матеріального світу які не є предметами вимагання. Таким чином, відповідно до чинного законодавства України про кримінальну відповідальність та судової практики, вина, як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони вимагань, має умисну форму, у виді прямого умислу. Інтелектуальний критерій вини при вимаганнях полягає в усвідомленні їх об'єктивних ознак, а саме – предмету злочину, суспільно небезпечного діяння, яке злите з наслідками, та способу вчинення злочину. Вольовий критерій вини при вимаганнях полягає у бажанні вчинити відповідні діяння при вказаних ознаках, які призведуть до бажаних наслідків. Наступними ознаками суб'єктивної сторони злочину є мотив і мета злочину. Мотив і мета – поняття тісно пов'язані, взаємообумовлені, корелятивні. Мета завжди опосередкована мотивом, так само, як мотив опосередкований метою. Від мотиву залежить, як людина формулює мету, ціль же визначає, яким способом буде здійснений виниклий намір. Ціль не виникає без мотиву, але з іншого боку, мотив, як і весь вольовий процес, одержує свій зміст завдяки меті, унаслідок тієї конкретної діяльності, у якій ця мета знаходить своє

втілення [204].

Отже, форма вини при вимаганнях – умисна, а саме прямий умисел. Інтелектуальний момент умислу при вимаганнях полягає в усвідомленні того, що потерпіла особа розуміє той факт, що їй пред'являють вимогу про передачу матеріальних благ чи вчинення інших дій майнового характеру, що супроводжується відповідною погрозою. Вольова ознака умислу при вимаганнях полягає у бажанні вчинити діяння у вказаний у законі спосіб та бажанні настання відповідних наслідків. 4. Обов'язковою ознакою вимагань є вина; не обов'язковими ознаками, а факультативними ознаками вимагання як загального, так і спеціальних його видів, є мотив і мета злочину [204].

Розглянемо безпосередньо ознаку вини складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України. Для цього проаналізуємо позиції вітчизняних вчених а також матеріали судових рішень, що викладені у Єдиному державному реєстрі судових рішень щодо вирішення зазначеного питання. Як зазначає Ковальова І., суб'єктивна сторона злочину (ч. 3, ч. 4 ст. 354 КК) характеризується прямим умислом. Якщо неправомірну вигоду отримує безпосередньо третя особа, цей факт має усвідомлюватися працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на їх користь [81, С. 125]. Таким чином, на думку вченої, суспільно небезпечні діяння, передбачені ч. 3-4 ст. 354 КК України, можуть бути вчинені лише з умисною формою вини, вид умислу – прямий. Думається, викладена вище позиція виглядає цілком обґрунтованою [20]. Отже, юридичний аналіз змісту ч.ч. 3, 4 ст. 354 закону про кримінальну відповідальність а також позиції вітчизняних науковців дають підстави вказати на те, що суб'єктивна сторона закріплених у них злочинів характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Цікавими в контексті дослідження такої обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони підкупу працівника підприємства, установи чи організації як вина видаються роздуми Овод К. К., яка на дисертаційному рівні зазначає, що вина вигодонадавача і вигодонабувача виражається у

формі прямого умислу, оскільки склади злочинів як надання, так і одержання неправомірної вигоди є формальними. Зміст вини сторін підкупу при цьому полягає в усвідомленні ними суспільної небезпечності їх взаємоспрямованих діянь як таких, що містять ознаки корупції [164, С. 10].

Отже, враховуючи той факт, що кримінальне правопорушення у вигляді підкупу працівника підприємства, установи чи організації відноситься до числа злочинів із формальним складом, відповідно до домінуючої у науці кримінального права позиції суб'єктивна сторона такого делікту характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий. Отже, на підставі аналізу складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України, наукових позицій, висунутих вітчизняними вченими, та матеріалів судової практики можна дійти висновку про те, що вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони підкупу працівника підприємства, установи чи організації характеризується умислом, вид умислу – прямий [20].

Суб'єктивна сторона ст. 368 КК України характеризується прямим умислом і наявністю корисливих мотивів. Причому між умислом особи, яка отримує неправомірну вигоду чи приймає пропозицію/обіцянку надання неправомірної вигоди, і діями особи, яка надає неправомірну вигоду, пропонує чи обіцяє її надати, завжди є тісний, нерозривний зв'язок, бо обидва вони усвідомлюють, що вчиняють дії, які становлять собою кримінальне правопорушення, передбачене ст. 368 КК України. Якщо особа, що фактично передає незаконну винагороду, із тих чи інших причин (наприклад, унаслідок обману або зловживання довірою) не усвідомлює, що надає неправомірну вигоду, вона не може нести відповідальність за ст. 368 КК України, а службова особа – за його одержання. За таких умов дії останньої можуть бути кваліфіковані (за наявності підстав) як службове зловживання, шахрайство, незаконне збагачення тощо [163, С. 334].

На наявність прямого умислу вказує й мотив вчинення аналізованого злочину, хоча мотив і мета виступають факультативними ознаками суб'єктивної сторони даного злочину. Як зазначають Братель С.Г.,

Василевич В.В, Золотарьова Н.І., «мотиви або мета є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 364, 364-1, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369-2, 370 КК України. Інформація про наявність у діянні відповідних мотивів (зокрема корисливих) впливає з сутності та характеру самого кримінального правопорушення, хоча закон безпосередньо не зазначає про такі мотиви. Те саме стосується і мети, яка може впливати зі специфіки вчинення самого суспільно небезпечного діяння. При цьому, вчені зазначають, якщо мета кримінального правопорушення полягає в одержанні неправомірної вигоди, можна говорити, що для такого посягання фактично характерним є і корисливий мотив» [66; 242, С. 90; 34, С. 155].

Артёмов Є. на прикладі ст. 368 КК України вказує, що суб'єктивна сторона таких злочинів пов'язана із наявністю: корисливих мотивів, інших особистих інтересів та інтересів третіх осіб і виражається у формі прямого умислу [7, С. 145–150]. Корисливі мотиви, на думку науковця, полягають у бажанні особи одержати матеріальні блага для себе чи інших осіб, одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат, досягти іншої матеріальної вигоди шляхом зловживання своїм службовим становищем [86, С. 127]. Водночас інші особисті інтереси виявляються у бажанні здобути різні вигоди нематеріального характеру (зокрема, уникнути відповідальності за недоліки в роботі, отримати нагороду тощо) шляхом використання службового становища. Своєю чергою, інтереси третіх осіб можуть мати і матеріальний, і нематеріальний вияв, приміром, виявлятися у бажанні догодити начальству, надати переваги, пільги та привілеї або звільнити від обов'язків родичів, членів сім'ї, знайомих та інших осіб [7, С. 145–150]. Стратонов В. М. та Сотула О. С. [103], а також Козаченко І. П. та Костенко О. М. [106] зазначають, що для кваліфікації злочину та призначення покарання за скоєння корисливих злочинів вагоме значення має визначення через низку ознак суб'єктивної сторони складу злочину, оскільки це дає можливість оцінити і ступінь тяжкості злочину, і особу злочинця, а

також розмежувати злочинну поведінку і невинно заподіяну шкоду. На думку науковців, суб'єктивну сторону злочину становлять вина, мета, мотив злочину, а також емоційний стан особи в момент його скоєння. Відносна самотійність суб'єктивної сторони полягає у тому, що вона зумовлює, регулює та спрямовує об'єктивну сторону злочину [103; 106].

Желік М. Б. вважає, що мета, мотив та емоції мають допоміжне значення, оскільки є факультативними ознаками складу злочину. Однак, на думку вченого, мотив та мета стають обов'язковими, якщо прямо передбачені у кримінальному законі. Відтак це свідчить про підвищену суспільну небезпечність діяння [54, С. 144]. Натомість вина завжди є основною ознакою суб'єктивної сторони складу злочину і визначається психічним ставленням особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, а також її наслідків, яке виражене у формі умислу або необережності [54, С. 144].

За непрямого умислу особа свідомо допускає настання негативних наслідків або ставить байдужо до їх настання. Отже, настання злочинних наслідків не є для особи ні безпосередньою метою, ні засобами, які необхідні для досягнення іншої мети. Тобто йдеться про те, що винна особа не бажала настання наслідків, які вона передбачала від своїх дій, однак свідомо допускала можливість їх настання. Саме це і є відмінною рисою прямого і непрямого умислу. Зокрема, відсутність у особи бажання настання наслідків від дій, може бути зумовлена байдужим ставленням до настання таких наслідків. Водночас може мати місце й явне прагнення настання передбачених наслідків, однак особа розраховує на, скажімо, випадковість, певну ситуацію, завдяки яким злочинні наслідки можуть і не настати. Водночас потрібно зазначити, що попередня злочинна діяльність (тобто готування і замах) завжди здійснюється лише з прямим умислом. Це положення очевидне з огляду на норми ст. 15 КК України, в якій регламентована попередня злочинна діяльність і, зокрема, вказано на її злочинний намір та спрямованість дій на вчинення злочину. Суб'єктивна сторона всіх злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або

одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України, характеризується через спільність мотивів та мети – отримання неправомірної вигоди за вчинення дій чи прийняття рішень, які гіпотетично входять або можуть входити до компетенції відповідної особи [86, С. 128-130].

Кочерова Н.О. вважає, що під корисливим мотивом необхідно розуміти прагнення особи задовольнити свої (своїх рідних, близьких чи інших осіб) індивідуальні потреби за допомогою здійснюваного – для особи, яка пропонує або надає неправомірну вигоду (ч. 1 ст. 369-2 КК) вирішення її індивідуальних потреб шляхом прийняття особою, уповноваженою на виконання функцій держави, необхідного та бажаного для неї рішення; для особи, яка одержує неправомірну вигоду чи обіцяє здійснити обумовлений вплив за надання такої вигоди (ч. 2 і 3 ст. 369-2 КК) вирішення її індивідуальних потреб, у тому числі збільшення статків, одержання матеріальної незалежності [93, С. 147-148]. Таке тлумачення корисливого мотиву «розмиває» його межі і не дозволяє відмежувати від інших мотивів. Таким чином, мотиви злочинів, описаних у ч. 2 та 3 ст. 369-2 КК, зазвичай є корисливими, однак це не виключає можливість вчинення вказаних деліктів з інших мотивів. Водночас у судовій практиці зловживання впливом з боку «активного» його суб'єкта (ч. 1 ст. 369-2 КК) здійснювалося зокрема з корисливих мотивів [25], а також, рідше, через особисту неприязнь [26]. Відтак, жоден мотив к. пр., передбаченого ст. 369-2 КК, не має значення для кваліфікації, однак може бути врахований під час призначення покарання. У певних випадках правозастосовним органам складно визначити мотив вчиненого діяння, про що свідчить аналіз судової практики. Також Кочерова Н.О. зауважує, що незважаючи на те, що диспозиції ст. 369-2 КК не містять прямої вказівки на мету зловживання впливом, вона впливає з їх змісту та є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони аналізованих злочинів. На переконання дослідниці метою суб'єкта злочину, передбаченого ч. 1 ст. 369-2 КК, є прийняття особою, уповноваженою на виконання функцій

держави, конкретно визначеного та бажаного для неї рішення [93, С. 151-152]. Навроцький В.О. стверджує, що в ч. 1 ст. 369-2 КК суб'єкт к. пр. має на меті вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави [92, С. 170]. Безумовно, вчені мають рацію стосовно такої мети як вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Однак тут потрібно нагадати і за проміжну мету – бажання суб'єкта «активного» зловживання впливом («замовника») вплинути на «посередника», тобто особу, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі, вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Таким чином, у цьому випадку можна говорити про те, що мета «активного» зловживання є за своїм внутрішнім змістом подвійною: 1) спонукати посередника до впливу на особу уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (проміжна мета); 2) прийняття потрібного «замовнику» впливу рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (головна мета) [147, С. 535-536].

Метою суб'єкта злочину, передбаченого, частинами 2 і 3 ст. 369-2 КК України, зважаючи на складність об'єктивної сторони цих діянь, Кочерова Н.О. називає особисте збагачення (прийняття у власність вигод матеріального характеру), прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, торг впливом у виді промислу [93, С. 151-152]. Суб'єктивна сторона пасивного підкупу, на переконання Тютюгіна В.І., в усіх його формах (крім одержання) характеризується метою одержання неправомірної вигоди [109, С. 631]. Навроцький В.О. у ч. 2 та 3 ст. 369-2 КК розрізняє мету того, хто здійснює підкуп (здійснення впливу за прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави) та мету умовного «посередника» (одержання неправомірної вигоди) [92, С. 170]. Така позиція видається частково дискусійною, оскільки у зазначених випадках зловживання впливом суб'єктом к. пр. визнається лише «посередник». Тому

кримінально-правове значення для ч. 2 та 3 ст. 369-2 КК України має лише мета «посередника» – одержання неправомірної вигоди. Натомість мета того, хто здійснює підкуп, повинна лише охоплюватися інтелектуальним моментом умислу «посередника». З позицію вчених, відповідно до якої метою злочину, передбаченого ч. 2 та 3 ст. 369-2 КК, є одержання неправомірної вигоди, варто погодитися, оскільки вона безпосередньо ґрунтується на положеннях змісту ч. 2 та 3 ст. 369-2 КК. Прийняття пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди для себе чи третьої особи, зокрема поєднане з вимаганням такої вигоди, відбувається передусім з метою одержання неправомірної вигоди. Хоча не слід виключати випадки, коли особа може переслідувати й інші мету, наприклад, допомогти певній особі в прийнятті необхідного чи бажаного для неї рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. У судовій практиці зловживання впливом з боку суб'єкта «активного» впливу (ч. 1 ст. 369-2 КК) здійснюється з метою уникнення кримінальної відповідальності [29]; з метою прийняття слідчим рішення про повернення транспортного засобу, вилученого в межах кримінального провадження та рішення про закриття вказаного кримінального провадження [25]; з метою уникнення призову на військову службу за мобілізацією до Збройних Сил України в період дії правового режиму воєнного стану [28]; з метою невжиття заходів реагування щодо незаконного видобутку корисних копалин та незупинення робіт по видобутку та транспортуванню видобутого піску [23]; з метою не притягнення до адміністративної відповідальності [24]. У цих та інших судових рішеннях має місце плутанина у визначенні конкретного мотиву і мети зловживання впливом, а також в їх розмежуванні. Отже, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони зловживання впливом є така мета, як вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави (ч. 1 ст. 369-2 КК) та одержання неправомірної вигоди (ч. 2, 3 ст. 369-2 КК). Ці різновиди мети, на відміну від інших, мають значення для кваліфікації. Делікт, передбачений ч. 2, 3 ст. 369-2 КК, може вчинятися не лише з метою

одержання неправомірної вигоди, але й з іншою метою, наприклад, допомогти особі добитися прийняття необхідного чи бажаного для неї рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Інша мета, окрім одержання неправомірної вигоди, на кримінально-правову оцінку вчиненого не впливає, однак може бути врахована під час призначення покарання [147, С. 537-538].

Висновки до розділу 3

1. На підставі аналізу суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень ознакою яких вимагання неправомірної вигоди щодо суб'єкта слід зазначити, що у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання (ст. 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України), законодавець передбачає як загального, так і спеціального суб'єкта. Спеціальний суб'єкт у корупційних кримінальних правопорушеннях диференціюється залежно від: сфери діяльності (публічна чи приватна); характеру та обсягу повноважень; функціонального статусу особи (наявність організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій); джерела фінансування діяльності (публічні чи приватні кошти). У межах аналізованих складів кримінальних правопорушень можна виокремити такі основні групи спеціальних суб'єктів: службові особи публічного права; службові особи юридичних осіб приватного права; особи, які надають публічні послуги; працівники підприємств, установ чи організацій, які не є службовими особами; військові службові особи; у низці випадків – загальні суб'єкти. Ключове значення для кваліфікації має поняття «службова особа», закріплене у примітці до ст. 364 КК України. Його еволюція (зокрема заміна ст. 368-2 на ст. 368-5 КК України) відображає розвиток антикорупційного законодавства та уточнення кола суб'єктів кримінальної відповідальності. Визначено, що проблемним залишається визначення: «службової особи юридичної особи приватного

права»; «особи, яка надає публічні послуги»; «працівника підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою». Відсутність чітких законодавчих дефініцій або використання відкритих переліків (зокрема у ст. 368-4 КК України) створює ризики неоднакового правозастосування та потребує або уточнення приміток до відповідних статей, або вироблення стабільних критеріїв їх тлумачення. Узагальнюючи наукові підходи, *сформульовано такі родові ознаки особи, яка надає публічні послуги*: не є службовою особою у кримінально-правовому розумінні; здійснює діяльність у публічній сфері; виконує делеговані законом функції держави чи місцевого самоврядування; діє на професійній основі (спеціальна освіта, сертифікація); результати діяльності мають юридично значущі наслідки.

Визначено, що відмежування складів кримінальних правопорушень (ст. 354, 368, 368-3, 368-4, 368-5, 369-2 КК України) здійснюється насамперед: за суб'єктом; за характером використаних повноважень; за обумовленістю вигоди конкретними діями чи впливом; за моментом закінчення кримінального правопорушення; за предметом кримінального правопорушення. Особливу складність становить визначення суб'єкта пасивного зловживання впливом (ст. 369-2 КК України), оскільки в науці кримінального права відсутня єдність щодо його природи (загальний чи спеціальний суб'єкт). Практика Верховного Суду схиляється до розуміння цього суб'єкта як будь-якої особи, здатної здійснити реальний або удаваний вплив на уповноважену особу.

Констатовано, що система спеціальних суб'єктів у складах кримінальних правопорушень, пов'язаних із вимаганням або одержанням неправомірної вигоди, є складною та багаторівневою, а її подальше вдосконалення потребує: уніфікації термінології; логічної узгодженості критеріїв поділу; чіткого законодавчого визначення ключових понять; усунення прогалин, пов'язаних із поділом юридичних осіб на публічного та приватного права.

2. Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, ознакою яких є

вимагання неправомірної вигоди, має визначальне значення для їх правильної кваліфікації, оскільки відображає психічне ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків і безпосередньо пов'язана з об'єктом та об'єктивною стороною складу кримінального правопорушення. Аналіз положень Кримінальний кодекс України, міжнародно-правових актів (зокрема Конвенція ООН проти корупції та Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією) і наукових підходів дає підстави стверджувати, що прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, так само як і вимагання такої вигоди, можуть вчинятися виключно з умисною формою вини. Для складів кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 3, 4 ст. 354, ст. 368, ч.ч. 3, 4 ст. 368-3, ч.ч. 3, 4 ст. 368-4, ч.ч. 2, 3 ст. 369-2 КК України, характерним є прямий умисел. Інтелектуальний момент умислу полягає в усвідомленні: факту прийняття, вимагання чи одержання неправомірної вигоди без законних підстав; службового або професійного статусу; зв'язку між вигодою та використанням відповідних повноважень; суспільно небезпечного і кримінально караного характеру діяння.

Вольовий момент полягає у бажанні вчинити відповідне діяння та досягти передбачуваного результату. Оскільки більшість досліджуваних складів належать до кримінальних правопорушень із формальним складом, відсутність у диспозиції прямої вказівки на наслідки не виключає психічного ставлення до них. Навпаки, умисел охоплює усвідомлення суспільної небезпечності самого факту незаконного обміну вигоди на використання повноважень.

Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони у всіх аналізованих складах. Натомість мотив і мета виступають факультативними ознаками, однак у ряді випадків набувають значення обов'язкових, якщо впливають із сутності складу кримінального правопорушення. Для кримінальних правопорушень, передбачених ст. 368 КК України, характерною є наявність корисливого мотиву, що проявляється у прагненні одержати матеріальні блага, майнові права або уникнути матеріальних витрат. Разом з тим можливі

й інші особисті інтереси або інтереси третіх осіб, які охоплюються умислом винної особи.

Щодо ст. 354 КК України (підкуп працівника підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою), суб'єктивна сторона також характеризується прямим умислом як з боку вигодонадавача, так і вигодонабувача. Усвідомлення неправомірного характеру винагороди та її зв'язку з виконанням певних дій є обов'язковим елементом інтелектуального моменту вини.

Особливості має суб'єктивна сторона зловживання впливом (ст. 369-2 КК України): для «активного» суб'єкта (ч. 1) обов'язковою є мета впливу на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування; для «пасивного» суб'єкта (ч.ч. 2, 3) — мета одержання неправомірної вигоди.

Інші мотиви (корисливі, особисті, пов'язані з інтересами третіх осіб) не впливають на кваліфікацію, однак можуть враховуватися під час призначення покарання.

Відмежування прямого і непрямого умислу має принципове значення. Для досліджуваних складів характерним є саме бажання досягнення протиправного результату, що виключає можливість їх вчинення з непрямым умислом або з необережності. Отже, суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, пов'язаних із вимаганням неправомірної вигоди, характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу, при цьому вина є обов'язковою.

РОЗДІЛ 4. ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ, ПЕРЕДБАЧЕНІ У СКЛАДАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ОЗНАКОЮ ЯКИХ Є ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

4.1. Караність у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди

Караність діяння у ст. 11 КК України прямо не вказана, проте аналіз ч. 2 ст. 1 КК України, яка визначає завдання Кримінального кодексу, дає змогу стверджувати, що передбаченість діяння в КК України одночасно означає й обов'язкову караність його за цим Кодексом: для здійснення завдання захисту суспільних відносин від кримінально протиправних посягань Кодекс визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Отож караність – це ознака, яка прямо не вказана у законодавчому визначенні загального поняття кримінального правопорушення, а впливає з інших ознак, насамперед з ознаки протиправності діяння. Караність полягає у правомірній загрозі застосування за вчинення кримінального правопорушення покарання, встановленого у кримінально-правовій санкції. Її не можна змішувати з реальним застосуванням покарання за вчинення кримінального правопорушення, оскільки існують законні підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності або від покарання, але це не виключає визнання вчиненого особою діяння кримінальним правопорушенням [9, С. 14].

Кримінальне правопорушення є лише одним із видів правопорушень. Тому виникає питання про його місце у системі правопорушень: адміністративних, дисциплінарних, цивільно-правових. У кримінальному праві визнається, що саме матеріальна ознака кримінального правопорушення – суспільна небезпечність – є тим основним критерієм, який

має бути взятий за основу від інших правопорушень. Однак точаться дискусії про те, чи є суспільна небезпечність ознакою всіх правопорушень, чи лише кримінальних. Необхідно визнати, що всі правопорушення заподіюють шкоду або створюють загрозу її заподіяння певним суспільним відносинам, але ступінь її є різним, та найбільшим володіють саме кримінальні правопорушення. Іншими критеріями, за якими можна відмежувати кримінальні правопорушення від інших правопорушень, є такі:

- визначеність кримінальних правопорушень тільки законом, тоді як цивільні правопорушення, наприклад, можуть визначатися й договорами, а адміністративні – законами та підзаконними нормативно-правовими актами;

- кримінальні правопорушення посягають на найбільш цінні суспільні відносини (національна безпека, життя та здоров'я особи, тощо);

- суб'єктами кримінальних правопорушень можуть бути тільки фізичні особи, суб'єктами цивільних правопорушень можуть бути й юридичні особи;

- за кримінальні правопорушення застосовуються покарання, які призначаються судом, тоді як за інші правопорушення – стягнення, що можуть застосовуватися й іншими уповноваженими органами та службовими особами;

- тільки вчинення кримінальних правопорушень та застосування покарання викликає особливий правовий стан особи – судимість [9, С. 14-15].

Кожен факт вчинення злочинного діяння передбачає відповідну реакцію з боку держави, яка є необхідною умовою забезпечення реалізації правових норм та запобігання їх порушень у майбутньому [53, С. 116]. У ній передбачено лише межі найбільш суворого покарання, яке може бути застосоване до особи, яка вчинила відповідний злочин, у разі реалізації щодо неї кримінальної відповідальності у формі осуду з призначенням та виконанням (відбуванням) покарання» [1, С. 105].

Не викликати заперечень той факт, що злочини, які відрізняються один від одного за ступенем своєї тяжкості, мають відрізнятися й за видами та строками покарання, встановленими у законі. Проте законодавець не

завжди дотримується такої позиції, про що свідчить аналіз положень чинного КК [153, С. 114]. У теорії кримінального права відзначають, що, диференціюючи кримінальну відповідальність у санкціях статей Особливої частини КК, законодавець має враховувати співвідношення ступенів суворості окремих видів покарань. Тобто вказується, що санкції у відповідних складах злочинів повинні бути адекватними одне одному [180; 153, С. 114]. Водночас, аналіз окремих статей чинного Кримінального кодексу, які містять згадку про термін «вимагання неправомірної вигоди», вказує на протилежне.

У рамках дослідження, присвяченого караності складів кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, неможливо повністю трансформувати чинний законодавчий підхід щодо визначення видів і розмірів покарань. Тим не менш, проведений аналіз дозволить оцінити рівень справедливості та ефективності застосованих санкцій за такі правопорушення, а також це сприятиме встановленню ступеня узгодженості відповідних санкцій із тими, що передбачені для вчинення подібних кримінальних діянь.

Питання, що стосуються караності злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, необхідно розглядати у декілька етапів: 1) з'ясувати ступінь тяжкості злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди; 2) проаналізувати види і міри покарань за вчинення досліджуваних корупційних злочинів, а також встановити, наскільки обґрунтовано визначені їх межі; 3) дослідити, чи можливе стосовно осіб, які прийняли пропозицію, обіцянку або одержали неправомірну вигоду, застосування судами інститутів звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання чи його відбування [168]. За відповідними етапами пропонуємо проаналізувати караність у складах кримінальних правопорушень ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди.

В аналізованих кримінальних правопорушеннях КК України

передбачає наступні санкції та розміри покарань. У ч. 4 ст. 354 КК України караються штрафом від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк; у ч. 3 ст. 368 КК України карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна; у ч. 4 ст. 368-3 КК України караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна; у ч. 4 ст. 368-4 КК України караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна; у ч. 3 ст. 369-2 КК України караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з конфіскацією майна [124].

Вважаємо, що необхідно з'ясувати ступень тяжкості кримінальних правопорушень, які ознакою визначають вимагання неправомірної вигоди. Так, з урахуванням положень ст. 12 КК України впливає, що за ступенем суспільної небезпеки кримінальне правопорушення, передбачене ч. 4 ст. 354 КК України, відповідно до ст. 12 КК України належить до нетяжких злочинів, тоді як кримінальні правопорушення, передбачені ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368-3, ч. 4 ст. 368-4 та ч. 3 ст. 369-2 КК України, є тяжкими злочинами.

Проаналізуємо покарання за кримінальні правопорушення, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, а також оцінимо обґрунтованість встановлених законодавцем меж кримінальної відповідальності. Так, за вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень законодавець передбачає як основні, так і додаткові види покарань. До основних видів покарань належать: штраф (ч. 4 ст. 354 КК України); громадські роботи (ч. 4 ст. 354 КК України); обмеження волі (ч. 4 ст. 354 КК України); позбавлення

волі на визначений строк (ч. 4 ст. 354, ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368-3, ч. 4 ст. 368-4, ч. 3 ст. 369-2 КК України). Водночас у більшості розглянутих складів кримінальних правопорушень передбачено додаткові покарання, а саме: позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; конфіскація майна, яка застосовується як обов'язкове додаткове покарання у санкціях ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368-3, ч. 4 ст. 368-4 та ч. 3 ст. 369-2 КК України. Таким чином, система покарань за кримінальні правопорушення, поєднані з вимаганням неправомірної вигоди, характеризується поєднанням альтернативних та безальтернативних санкцій, а також переважним застосуванням суворих видів покарання, що зумовлено підвищеним рівнем їх суспільної небезпечності.

У кримінально-правовій літературі санкції прийнято поділяти на наступні види: за кількістю основних видів покарань (одиничні та альтернативні); за наявністю чи відсутністю додаткових покарань (прості та кумулятивні); за можливістю обрання судом покарання (абсолютно визначені та відносно визначені) [222, С. 125; 53]. Досліджуючи питання караності за кримінальні правопорушення, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, слід вказати, що санкції відповідних статей є простими, кумулятивними, альтернативними та відносно визначеними. Враховуючи доктринальний поділ санкцій, наведений у кримінально-правовій літературі, санкції за кримінальні правопорушення, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, можна охарактеризувати таким чином.

1. За кількістю основних видів покарань: альтернативна санкція передбачена у ч. 4 ст. 354 КК України, оскільки законодавець надає суду можливість обрати один із кількох основних видів покарання (штраф, громадські роботи, обмеження волі або позбавлення волі). Одиничні санкції встановлені у ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368-3, ч. 4 ст. 368-4 та ч. 3 ст. 369-2 КК України, оскільки як основне покарання в них передбачено виключно позбавлення волі на визначений строк.

2. За наявністю чи відсутністю додаткових покарань: проста санкція

характерна для ч. 4 ст. 354 КК України, оскільки вона не передбачає обов'язкових додаткових покарань. Кумулятивні санкції містяться у ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368-3, ч. 4 ст. 368-4 та ч. 3 ст. 369-2 КК України, адже поряд з основним покаранням обов'язково застосовуються додаткові покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю та/або конфіскації майна.

3. За можливістю обрання судом покарання: Усі проаналізовані санкції є відносно визначеними, оскільки встановлюють мінімальні та максимальні межі основного покарання, в межах яких суд здійснює індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Отже, санкції за кримінальні правопорушення, поєднані з вимаганням неправомірної вигоди, є альтернативними або одиничними, простими або кумулятивними, а також відносно визначеними, що забезпечує суду можливість індивідуалізувати покарання з урахуванням ступеня суспільної небезпечності діяння та особи винного.

Під час дослідження питання обґрунтованості визначення меж покарання за кримінальні правопорушення, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, необхідно керуватися правилами конструювання кримінально-правових санкцій, одним із яких є наступне: мінімальна межа санкції частини статті, яка посилює покарання, не повинна заходити за максимальну межу покарання, яке передбачене за менш суспільно небезпечне діяння [53, С. 117-118]. Під час дослідження обґрунтованості визначення меж покарання за кримінальні правопорушення, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, доцільно керуватися загальновизнаними правилами конструювання кримінально-правових санкцій. Одним із таких правил є те, що мінімальна межа санкції частини статті, яка посилює покарання, не повинна перевищувати максимальну межу покарання, встановлену за менш суспільно небезпечне діяння. Застосування зазначеного правила до аналізованих норм КК України свідчить про загальну логічну узгодженість меж покарань. Так, у ч. 4 ст. 354 КК України максимальна межа

покарання у вигляді позбавлення волі становить до трьох років, що відповідає нижчому рівню суспільної небезпечності відповідного кримінального правопорушення. Водночас у ч. 4 ст. 368-3 КК України мінімальна межа позбавлення волі становить три роки, тобто вона не перевищує максимальну межу покарання, передбачену за менш суспільно небезпечне діяння, що узгоджується з наведеним правилом. Подібна логіка простежується й у співвідношенні санкцій ч. 4 ст. 368-3 та ч. 4 ст. 368-4 КК України, де мінімальна межа покарання за більш суспільно небезпечне діяння (чотири роки позбавлення волі) не виходить за межі максимальної санкції попередньої норми (сім років позбавлення волі). Аналогічно, санкція ч. 3 ст. 369-2 КК України, яка передбачає позбавлення волі на строк від трьох до восьми років, узгоджується з іншими нормами, оскільки її мінімальна межа не перевищує максимальні межі покарань, встановлені за менш суспільно небезпечні кримінальні правопорушення у досліджуваній групі. Найбільш суворою є санкція ч. 3 ст. 368 КК України, яка передбачає позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. Її мінімальна межа також не суперечить зазначеному правилу, оскільки вона не перевищує максимальні межі покарань, установлені за попередні, менш суспільно небезпечні склади кримінальних правопорушень. Таким чином, аналіз меж покарань за кримінальні правопорушення, поєднані з вимаганням неправомірної вигоди, дає підстави стверджувати, що законодавець загалом дотримався правил конструювання кримінально-правових санкцій, а встановлені мінімальні та максимальні межі покарань є взаємоузгодженими та відповідають ступеню суспільної небезпечності відповідних діянь.

Окремого інтересу передбачає практика застосування покарань за кримінальні правопорушення, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди на підставі звітності Судової адміністрації за 2020-2024 роки.

Так, у 2020 році: за ч. 4 ст. 354 КК України – 1 випадок (покарання у виді штрафу); за ч. 3 ст. 368 КК України – 6 випадків позбавлення волі на строк з яких: 1 випадок – позбавлення волі понад 2 роки до 3 років включно;

5 випадків – понад 3 роки до 5 років включно; 1 випадок – штраф; як додаткового покарання: 3 випадки призначення позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 7 випадків – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 5 випадків – конфіскація майна; за ч. 4 ст. 368-3 КК України – жодного покарання; за ч. 4 ст. 368-4 КК України – 1 випадок – штраф; і в якості додаткового покарання 1 випадок – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; ч. 3 ст. 369-2 КК України жодного покарання. У 2021 році: за ч. 4 ст. 354 КК України – 1 випадок (покарання у виді штрафу); за ч. 3 ст. 368 КК України 9 випадків позбавлення волі на строк з яких: 5 випадків– понад 3 роки до 5 років включно; 4 випадки – понад 5 років до 10 років включно; 1 випадок – штраф; як додаткового покарання: 2 випадки призначення позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 10 випадків – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 6 випадків – конфіскація майна; за ч. 4 ст. 368-3 КК України – жодного покарання; за ч. 4 ст. 368-4 КК України – жодного покарання; ч. 3 ст. 369-2 КК України – жодного покарання. У 2022 році: за ч. 4 ст. 354 КК України – 1 випадок – покарання у виді штрафу; 1 випадок – громадські роботи; за ч. 3 ст. 368 КК України – 5 випадків позбавлення волі на строк з яких: 1 випадок – понад 2 роки до 3 років включно; 3 випадки – понад 3 роки до 5 років включно; 1 випадок – понад 5 років до 10 років включно; як додаткового покарання: 1 випадок призначення позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 5 випадків – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 4 випадків- конфіскація майна; за ч. 4 ст. 368-3 КК України – жодного покарання; за ч. 4 ст. 368-4 КК України – 1 випадок покарання у виді штрафу; і в якості додаткового покарання 1 випадок – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 1 випадок – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; ч. 3 ст. 369-2 КК України – 1

випадок покарання у виді штрафу. У 2023 році: за ч. 4 ст. 354 КК України – 2 випадки покарання у виді штрафу; 1 випадок – громадські роботи; за ч. 3 ст. 368 КК України – 3 випадки позбавлення волі на строк з яких: 1 випадок – понад 3 роки до 5 років включно; 1 випадок – понад 5 років до 10 років включно; як додаткового покарання: 3 випадки призначення позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 6 випадків – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 3 випадки – конфіскація майна; за ч. 4 ст. 368-3 КК України – жодного покарання; за ч. 4 ст. 368-4 КК України – 1 випадок покарання у виді штрафу; і в якості додаткового покарання 1 випадок – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 1 випадок – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; ч. 3 ст. 369-2 КК України – 1 випадок позбавлення волі на строк понад 3 роки до 5 років включно; як додаткове покарання: 1 випадок – конфіскація майна. У 2024 році: за ч. 4 ст. 354 КК України – 7 випадків покарання у виді штрафу; 1 випадок – громадські роботи; за ч. 3 ст. 368 КК України – 4 випадки позбавлення волі на строк з яких: 3 випадки – понад 3 роки до 5 років включно; 1 випадок – понад 5 років до 10 років включно; як додаткового покарання: 1 випадок призначення позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 4 випадки – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 4 випадки – конфіскація майна; за ч. 4 ст. 368-3 КК України – жодного покарання; за ч. 4 ст. 368-4 КК України – жодного покарання; ч. 3 ст. 369-2 КК України – 1 випадок – понад 3 роки до 5 років включно; 2 випадки покарання у виді штрафу; як додаткового покарання: 1 випадок – конфіскація майна [213].

Аналіз судової практики за 2020–2024 роки свідчить про нерівномірність та вибіркковість застосування кримінальних покарань за правопорушення, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, а також про наявність сталих тенденцій у призначенні основних і додаткових санкцій. Так серед закономірностей судової практики можна виділити: домінування

ст. 368 КК України (ч. 3); обов'язковість додаткових покарань; м'якість покарань за ст. 354 КК України; обмежене, але зростаюче застосування ст. 369-2 КК України. Більш конкретно маємо зазначити: по-перше, найбільш активно застосовується ч. 3 ст. 368 КК України, яка фактично є «ядром» судової практики у сфері вимагання неправомірної вигоди: у всі роки фіксуються реальні строки позбавлення волі; переважають строки понад 3 до 5 років, а з 2021 року – стабільно з'являються вирoki понад 5 до 10 років; спостерігається послідовне посилення репресивності, особливо у 2021 та 2024 роках. Отже, суди розглядають ці діяння як суспільно небезпечні корупційні злочини, що потребують ізоляції винних осіб. По-друге, для ст. 368 КК України характерне системне застосування додаткових покарань, зокрема: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – майже у кожному випадку; конфіскація майна – застосовується регулярно, особливо з 2021 року; позбавлення спеціальних чи військових звань – хоч і рідше, але стабільно. Це свідчить про сформовану судову практику комплексного покарання, спрямованого не лише на кару, а й на унеможливлення повторного вчинення злочинів. По-третє, за ч. 4 ст. 354 КК України у всі роки переважають: штрафи; у поодиноких випадках – громадські роботи. Позбавлення волі не застосовується, що вказує на сприйняття судами таких діянь як менш тяжких, навіть за наявності ознак вимагання. По-четверте, упродовж майже всього досліджуваного періоду: ст. 368-3 КК України – повністю відсутня практика призначення покарань; ст. 368-4 КК України – поодинокі випадки, виключно у формі штрафів з додатковими санкціями. Це може свідчити як про складність доведення складу кримінального правопорушення, так і про обмежене застосування цих норм на практиці. По-п'яте, починаючи з 2022 року спостерігається: поява реальних вироків; у 2023–2024 роках – позбавлення волі строком понад 3 роки та конфіскація майна. Це вказує на поступове посилення підходу судів до так званого «торгівлі впливом». Отже, судовою практика 2020–2024 років демонструє: концентрацію репресивного потенціалу на класичних

корупційних злочинах службових осіб (ст. 368 КК України); активне використання додаткових покарань як обов'язкового елементу реагування; формальне існування, але обмежене практичне застосування окремих антикорупційних норм; загальну тенденцію до посилення кримінально-правової реакції у пізніші роки.

Здійснюючи законодавче порівняння досліджуємих складів, маємо також вказати на те, що санкції, передбачені у ч. 4 ст. 354, ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368-3, ч. 4 ст. 368-4 та ч. 3 ст. 369-2 КК України, мають як спільні риси, так і суттєві відмінності, що зумовлено різним ступенем суспільної небезпечності відповідних кримінальних правопорушень та особливостями суб'єктного складу. Так, спільними рисами зазначених санкцій є: по-перше, каральна спрямованість, оскільки всі вони передбачають реальні види покарання, зокрема обмеження або позбавлення волі. По-друге, антикорупційний характер правопорушень, що зумовлює застосування додаткових покарань, таких як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, а також конфіскація майна (у більшості статей). По-третє, диференціація відповідальності залежно від тяжкості кримінального правопорушення, що проявляється у встановленні різних строків позбавлення волі.

Водночас відмінності між санкціями є суттєвими. Так, санкція ч. 4 ст. 354 КК України є найбільш м'якою, оскільки передбачає альтернативні види покарання: штраф, громадські роботи, обмеження волі або позбавлення волі на строк до трьох років. Це свідчить про віднесення відповідного діяння до кримінальних правопорушень з відносно нижчим рівнем суспільної небезпечності. Натомість санкція ч. 3 ст. 368 КК України є найбільш суворою, адже передбачає позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з обов'язковим застосуванням додаткових покарань у вигляді позбавлення права обіймати певні посади та конфіскації майна. Така суворість обумовлена тим, що злочин вчиняється службовою особою, яка займає відповідальне або особливо відповідальне становище. Санкції,

передбачені у ч. 4 ст. 368-3 та ч. 4 ст. 368-4 КК України, за рівнем суворості займають проміжне положення, встановлюючи покарання у вигляді позбавлення волі строком від трьох до семи років та від чотирьох до восьми років відповідно, також із застосуванням додаткових покарань. Це зумовлено специфікою суб'єктів цих кримінальних правопорушень та характером неправомірної вигоди. Санкція ч. 3 ст. 369-2 КК України передбачає позбавлення волі на строк від трьох до восьми років з конфіскацією майна, що свідчить про високий рівень суспільної небезпечності зловживання впливом, хоча при цьому відсутнє додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади. Проте варто визначити, що всі проаналізовані санкції передбачені за кримінальні правопорушення, які об'єднує спільна кваліфікуюча ознака – вчинення діяння, поєднаного з вимаганням неправомірної вигоди, що істотно підвищує рівень їх суспільної небезпечності та зумовлює застосування більш суворих заходів кримінально-правового впливу.

Враховуючи вищезазначене, на підставі виявлених спільних рис та суттєвих відмінностей, пропоную наступні рекомендації (пропозиції) щодо вдосконалення санкцій за корупційні правопорушення, поєднані з вимаганням:

1. Уніфікація додаткових покарань (щодо ч. 3 ст. 369-2 КК). Так виявлена нами відсутність додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю у санкції ч. 3 ст. 369-2 КК України є логічною прогалиною. Адже зловживання впливом за своєю природою тісно пов'язане з професійною або службовою діяльністю особи. Відсутність цієї заборони створює умови для рецидиву, дозволяючи особі після відбуття основного покарання знову використовувати свій статус для корупційних схем. Внести зміни до санкції ч. 3 ст. 369-2 КК, передбачивши обов'язкове застосування позбавлення права обіймати певні посади.

2. Гармонізація санкцій за «приватну» та «публічну» корупцію. Ваш

аналіз показує значний розрив між санкціями для службових осіб приватного сектору (ст. 368-3, 368-4) та публічного сектору (ст. 368). Пропонуємо розглянути можливість зближення нижніх меж термінів позбавлення волі за правопорушення, поєднані з вимаганням. Хоча статус державного службовця передбачає вищу відповідальність, вимагання у приватному секторі завдає не меншої шкоди економічній безпеці та принципам доброчесної конкуренції. Проміжне положення санкцій ст. 368-3 та 368-4 є виправданим, але мінімальна межа у 3-4 роки при вимаганні може бути посилена для забезпечення превенції.

3. Перегляд альтернативних санкцій у ч. 4 ст. 354 КК. Так, санкціями, які є найбільш м'якими є штраф, громадські роботи. Тому, обмежити можливість застосування громадських робіт у випадках, коли діяння поєднане саме з вимаганням. Адже вимагання свідчить про високий ступінь зухвалості та антисоціальної спрямованості суб'єкта. Громадські роботи як вид покарання не повною мірою відповідають ступеню тяжкості злочину, що містить елемент психологічного тиску на потерпілого.

4. Впровадження механізму «кратних» штрафів як альтернативи. Оскільки всі ці злочини мають корисливу спрямованість, доцільно посилити економічний тиск на правопорушника. Теоретично обґрунтувати доцільність доповнення санкцій (особливо там, де суб'єкт не є «топ-посадовцем») штрафом, розмір якого корелював би з розміром отриманої або вимаганої неправомірної вигоди у кратному співвідношенні. Зокрема, ігнорування санкцією ч. 3 ст. 369-2 КК України необхідності позбавлення права обіймати посади нівелює виховну та превентивну функцію покарання. Рекомендується уніфікувати підхід до конструювання санкцій у цій групі статей, зробивши заборону на професійну діяльність обов'язковим елементом для всіх складів злочинів, пов'язаних із вимаганням неправомірної вигоди» (Див. Додаток А).

Отже, аналіз санкцій за корупційні злочини, вчинені шляхом вимагання, виявив системну непослідовність законодавця щодо призначення додаткових покарань. Зокрема, ігнорування санкцією ч. 3 ст. 369-2 КК

України необхідності позбавлення права обіймати посади нівелює виховну та превентивну функцію покарання. Рекомендується уніфікувати підхід до конструювання санкцій у цій групі статей, зробивши заборону на професійну діяльність обов'язковим елементом для всіх складів злочинів, пов'язаних із вимаганням неправомірної вигоди».

Вищезазначене демонструє розбіжності між «буквою закону» та реальними вироками судів. Головною проблемою можна визначити законодавчу дисонансність, де однакова кваліфікуюча ознака (вимагання) тягне за собою радикально різні правові наслідки залежно від статті. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що сучасна кримінально-правова політика у сфері боротьби з вимаганням неправомірної вигоди характеризується акцентованою репресивністю щодо публічного сектору та певною «м'якістю» або процесуальною інертністю щодо приватного сектору та зловживання впливом (див. Додаток В).

Вважаємо, що наявність ознаки «вимагання» має бути безумовним тригером для позбавлення особи права обіймати певні посади. Ігнорування цього в ст. 369-2 КК створює корупційну лазівку. Судова практика майже не охоплює вимагання у приватному секторі (ст. 368-3, 368-4), що створює ілюзію меншої небезпечності «приватної» корупції, хоча її деструктивний вплив на економіку є аналогічним. Запровадження кратних штрафів дозволить перевести покарання з площини суто фізичної ізоляції (яка дорого коштує державі) у площину економічної неможливості подальшої корупційної діяльності. Виявлена тенденція до посилення реальних строків позбавлення волі за ст. 368 та 369-2 КК України свідчить про запит суспільства на справедливість. Проте ефективність покарання нівелюється, якщо існують «шляхи відступу» через інститути звільнення від відповідальності. Щодо з'ясування питання можливості застосування судами інститутів звільнення від кримінальної відповідальності до осіб в діях яких було вимагання за ст. ст. 354, 368, 368-3, 368-4, 369 КК України, це питання буде розкрито у наступному підрозділі

4.2. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди

Важливим аспектом викриття корупційних злочинів та осіб, які їх вчинили, з стимулювання позитивної посткримінальної поведінки осіб, стандарти якої у загальному вигляді передбачені й у міжнародних документах. Так, положення ч. 1 ст. 37 Конвенції ООН проти корупції [89] передбачають, що кожна Держава-учасниця вживає відповідних заходів для заохочення осіб, які беруть чи брали участь у вчиненні будь-якого злочину, визначеного цією Конвенцією, до надання інформації, корисної для компетентних органів з метою розслідування й доказування, а також до надання фактичної конкретної допомоги компетентним органам, яка може сприяти позбавленню злочинців доходів, здобутих злочинним шляхом, і вжиттю заходів для повернення таких доходів [212, С. 13].

Необхідно зазначити, що питанням звільнення від кримінальної відповідальності приділялась увага в теорії вітчизняного кримінального права. Так, Матишевський П. С. зазначав, що звільнення від кримінальної відповідальності – це наявність законних підстав та певних умов, які обумовлюють звільнення особи, яка вчинила злочин, від її обов'язку віддатися судовому осуду і перетерпіти покарання [140, С. 219-220]. Згідно з позицією Яценека С. С., звільнення від кримінальної відповідності – це здійснювана відповідно до кримінального, кримінального процесуального закону відмова держави в особі відповідного суду від застосування заходів кримінально-правового характеру щодо осіб, які вчинили злочин [158, С. 99]. Аналогічну позицію займає Дудоров О. О., вказуючи, що під звільненням від кримінальної відповідальності розуміється відмова держави в особі компетентних органів від притягнення особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності [104, С. 254-255]. Також звільнення від

кримінальної відповідальності визначаються як відмова держави в передбачених законом випадках від засудження й покарання особи, діяння якої містить склад злочину [82, С. 96-100]. Ґрунтовну характеристику і детальний аналіз юридичної природи, поняття, видів, підстав, порядку звільнення від кримінальної відповідальності, а також загальних та спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності дано в працях Бауліна Ю. В. [10]. Отже, аналіз наведених наукових підходів дає підстави дійти висновку, що звільнення від кримінальної відповідальності в теорії кримінального права розглядається як передбачена законом форма реалізації кримінально-правової політики держави, яка полягає у відмові від притягнення особи, що вчинила злочин, до кримінальної відповідальності за наявності визначених підстав і умов. Спільним для більшості доктринальних визначень є акцент на дискреційній волі держави, законодавчо встановленому характері такого звільнення та його спрямованості на досягнення цілей кримінального права без застосування покарання.

За своїм змістом звільнення від кримінальної відповідальності з формою реагування держави на вчинення кримінального правопорушення, адже особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності лише у випадку, коли вона вчинила суспільно небезпечне діяння, що містить ознаки складу відповідного кримінального правопорушення. Тому в процесі застосування будь-якого виду звільнення від кримінальної відповідальності, насамперед, потрібно встановити наявність складу кримінального правопорушення у вчиненому діянні. За його відсутності особа не може бути звільнена від кримінальної відповідальності. Остання має місце, коли кримінальна відповідальність взагалі неможлива, наприклад, у разі малозначності діяння (ч. 2 ст. 11 КК); суспільно-небезпечне діяння вчинене у стані неосудності (ч. 2 ст. 19 КК); особа на час вчинення такого діяння не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність (ст. 22 КК); мають місце обставини, що виключають злочинність діяння, передбачені статтями розділу VIII Загальної частини КК; мають місце обставини, що виключають

злочинність діяння, передбачені статтями Особливої частини КК України (ч. 2 ст. 385 КК; ч. 2 ст. 396 КК) (п. 1 постанови Пленуму ВС України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності») [184]. Окрім того, звільнення від кримінальної відповідальності слід відрізняти від зворотної дії кримінального закону, що скасовує кримінальну протиправність діяння. По суті для застосування щодо особи звільнення від кримінальної відповідальності відповідно до вимог законодавства про кримінальну відповідальність необхідно обов'язково встановити факт вчинення такою особою кримінального правопорушення. На думку Куца В. М., до законодавчої формули злочину необхідно додати й конституційно-правову ознаку, оскільки злочином вважають лише суспільно небезпечне діяння, вчинене суб'єктом, визнаним злочинцем обвинувальним вироком суду, який вступив у законну силу. Усі інші діяння, якими б небезпечними вони не здавалися, не є злочинами [131, С. 25-30]. Проблемним питанням інституту звільнення від кримінальної відповідальності приділялась увага вченими-юристами. Так, на думку Яценка С. С., «з метою усунення колізій між полоненнями КК і КПК, з одного боку, і полоненнями Конституції України (йдеться про закріплений у ній принцип верховенства права – ст. 8 та принцип презумпції невинуватості – ст. 62), з другого, доцільно розглянути питання про можливість врахування законодавчого досвіду зарубіжних країн, зокрема, стосовно можливості відмови від інституту звільнення від кримінальної відповідальності, розширення сфери дії інституту звільнення від покарання, вдосконалення інших засобів кримінально-правового регулювання на вчинений злочин, наявність якого встановлено обвинувальним вироком суду» [254, С. 167-168]. Отже, звільнення від кримінальної відповідальності можливе виключно за умови встановлення факту вчинення особою кримінального правопорушення, тобто наявності в її діянні всіх ознак складу злочину. Відсутність хоча б однієї з таких ознак свідчить не про звільнення від кримінальної відповідальності, а про її

принципову неможливість, що зумовлює застосування інших кримінально-правових або процесуальних механізмів реагування держави. Саме тому інститут звільнення від кримінальної відповідальності слід чітко відмежовувати від випадків малозначності діяння, неосудності, недосягнення віку кримінальної відповідальності, дії обставин, що виключають злочинність діяння, а також від зворотної дії кримінального закону, який усуває кримінальну протиправність діяння. Водночас дискусійність цього інституту, на що справедливо звертають увагу вчені-юристи, зумовлена його співвідношенням із конституційними засадами верховенства права та презумпції невинуватості. Це свідчить про необхідність подальшого теоретичного осмислення та вдосконалення законодавчого регулювання звільнення від кримінальної відповідальності з урахуванням як національної правової традиції, так і позитивного зарубіжного досвіду, з метою забезпечення балансу між інтересами держави, суспільства та особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

У КК України передбачено певні обмеження щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення особою корупційного злочину (примітка до ст. 45 КК). Зокрема, такі особи не можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності на загальних підставах (статті 45-48 КК). Водночас у КК передбачено два випадки звільнення від кримінальної відповідальності в разі вчинення особою корупційного злочину: загальний вид звільнення у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК) та спеціальний вид звільнення, передбачений ч. 5 ст. 354 цього Кодексу. Останній поширюється лише на випадки пропонування, обіцянки або надання неправомірної вигоди, закріплених у статтях 354, 368-3, 368-4, 369 та 369-2 КК. Відтак у разі вчинення особою інших діянь, передбачених вказаними статтями, вона не може бути звільнена від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 354 цього Кодексу. Норма про спеціальне звільнення від відповідальності корупціонерів за своїм спрямуванням є заохочувальною, стимулюючою, спонукаючи винного на діяльне каяття, на

відшкодування шкоди, на викриття співучасників [141, С. 89]. Встановлені КК України обмеження щодо звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів свідчать про особливий, підвищено суворий підхід законодавця до протидії корупції. Загальна заборона застосування статей 45–48 КК України до осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення, підкреслює їх підвищену суспільну небезпечність та необхідність забезпечення невідворотності кримінально-правового реагування. Водночас наявність у законі обмежених винятків у вигляді звільнення у зв'язку із закінченням строків давності та спеціального виду звільнення, передбаченого ч. 5 ст. 354 КК України, має чітко виражене заохочувальне спрямування. Таке нормативне рішення орієнтоване на стимулювання осіб, які вчинили окремі корупційні діяння, до активного сприяння викриттю злочинів, відшкодування завданої шкоди та припинення корупційних практик. Це дозволяє поєднати принцип суворості кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення з елементами доцільності та ефективності кримінально-правового впливу.

Окремим проблемним питанням звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченого ч. 5 ст. 354 КК присвятила своє дослідження Стрижевська А. А. [212]. Так вчена вказує на те, що залежно від передбачених підстав, звільнення від кримінальної відповідальності поділяють на: 1) загальні (зазначені у статтях розділу IX Загальної частини КК); 2) спеціальні (зазначені у відповідних статтях Особливої частини КК). Спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення окремих корупційних злочинів визначений у ч. 5 ст. 354 КК. Закріплену у названій частині цієї статті норму називають заохочувальною (стимулюючою), оскільки особа звільняється від кримінальної відповідальності у зв'язку з її позитивною посткримінальною поведінкою, для якої характерні наступні ознаки: 1) вчинення закінченого злочину («кримінальної поведінки»). При цьому особа може бути як виконавцем злочину, так і в деяких випадках – іншим співучасником; 2) такий злочин

віднесено законодавцем до таких, чий правові наслідки погашаються подальшою поведінкою особи – позитивна посткримінальна поведінка має кримінально-правове значення щодо досить обмеженого кола злочинів, визначеного в Особливій частині КК України; 3) виконання особою, яка вчинила злочин, чітко визначених у КК України дій, що оцінюються як позитивна, бажана з точки зору інтересів держави і суспільства поведінка; 4) заохочення особи, яка вчинила певний злочин, до відповідної поведінки застосуванням звільнення від кримінальної відповідальності. Причому звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених в Особливій частині КК України, з обов'язком, а не правом правозастосовних органів [150]. Поведінка особи, яка вчинила корупційний злочин, вважається позитивною, якщо вона є бажаною з точки зору інтересів держави і суспільства, тобто відповідає вимогам, передбаченим ч. 5 ст. 354 КК [212, С. 15].

На думку Стрижевської А. А. кримінально-правова характеристика спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченого у ч. 5 ст. 354 КК, містить також комплекс обов'язкових характеристик його застосування, до якого належать умови та підстави звільнення. Під умовами звільнення необхідно розглядати обставини, що зумовлюють саму постанову питання про звільнення, а щодо поняття підстав – то по суті це сукупність ознак, які визначають певну поведінку особи після вчинення кримінального правопорушення, і таку поведінку держава заохочує. Також важливо пам'ятати, що звільнення від кримінальної відповідальності, зазначене у ч. 5 ст. 354 КК, є безумовним та обов'язковим для суду. Безумовним, оскільки закон не вимагає жодних застережень після звільнення особи від кримінальної відповідальності як умови такого його здійснення. Обов'язковим таке звільнення є тому, що воно не залежить від бажання чи небажання суду. У ч. 5 ст. 354 КК України визначено особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 354, 368-3,

368-4, 369, 369-2 цього Кодексу, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона – до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, – добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку. Зазначене звільнення не застосовується у разі, якщо пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди були вчинені по відношенню до осіб, визначених у частині четвертій статті 18 цього Кодексу [124]. Отже, на думку вченої, враховуючи законодавче формулювання, підставою для такого звільнення фактично є своєрідне дійове каяття особи, яка вчинила один із зазначених у ч. 5 ст. 354 КК корупційних злочинів. Саме дійове каяття є тією первинною безпосередньою причиною, що породжує необхідність застосування саме такого засобу реагування державою на вчинення корупційного злочину як звільнення від кримінальної відповідальності. Таке дійове каяття фактично має такі складові: 1) добровільна заява про те, що сталося, подана належному адресатові та у визначені законом строки; 2) активне сприяння розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку; 3) дійове каяття вчинила особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду.

Вченою пропонується розкриття зазначених складових, таким чином: 1. Першою складовою підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності, визначеної у ч. 5 ст. 354 КК, є добровільність заяви, яка подана належному адресатові та у визначені законом строки. Заява про вчинення корупційного злочину, зазначеного у ч. 5 ст. 354 КК, вважається добровільною, якщо особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, повідомила належного адресата про вчинений нею злочин з власної волі незалежно від мотивів. Добровільна заява може бути подана у будь-якій формі: усно, письмово, передана різними засобами

комунікації. При цьому, якщо не дотримано формальних вимог про подання такої заяви, очевидно, немає підстав вважати, що відповідна умова звільнення від кримінальної відповідальності відсутня.

Окрім того, заява має бути подана належному адресату, тобто органу, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти особі про підозру. Встановити коло таких осіб можна на підставі аналізу положень кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Так, відповідно до ч. 4 ст. 22 КПК повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення здійснюється прокурором. У випадках, передбачених ЗПЗ, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором. Таким чином, добровільна заява про вчинення корупційного злочину може адресуватися прокурору або органу досудового розслідування. Органами досудового розслідування є: слідчі підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів державного бюро розслідувань; підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного бюро, органів Державної кримінально-виконавчої служби України (стаття 38 КПК). Зважаючи на підслідність корупційних злочинів (стаття 216 КПК), добровільна заява може бути подана прокурору або слідчому Національної поліції чи детективу Національного бюро [212, С. 16]. Друга складова полягає в активному сприянні розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку. Активним сприянням розкриттю злочину відповідно до постанови Пленуму ВС України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12 слід вважати надання особою органам дізнання або досудового слідства будь-якої допомоги в установленні невідомих їм обставин справи [184]. Для активного сприяння розкриттю корупційного злочину характерні такі ознаки: а) активна поведінка суб'єкта, тобто активне

сприяння розкриттю корупційного злочину, зазначеного у ч. 5 ст. 354 КК; б) активне сприяння розкриттю корупційного злочину може проявитися, зокрема, у таких формах: участь особи в збиранні доказів, відшукування знарядь та предметів злочину, встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, допомога в організації та проведенні слідчих дій, надання допомоги у розшуку майна, здобутого в результаті вчинення злочину, викриття інших співучасників злочину; в) добровільність дій особи; г) особа має надавати відповідним органам інформацію, яка раніше була їм невідома, нові докази у провадженні; д) таке сприяння має місце незалежно від його результативності. Тому, якщо активне сприяння особи не привело до позитивного результату, це не може бути перешкодою застосування спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності, визначеного у ч. 5 ст. 354 КК [212, С. 17]. 3. Третя складова підстави для звільнення від кримінальної відповідальності згідно з ч. 5 ст. 354 КК полягає у тому, що дійове каяття має вчинити особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду. Із законодавчого формулювання вбачається, що звільненню від кримінальної відповідальності підлягає лише особа, яка безпосередньо вчинила вказані вище діяння (запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду) — виконавець (співвиконавець злочину). Особа, яка під час вчинення зазначених корупційних злочинів виконувала інші функції (організатора, підбурювача або пособника), очевидно, не може бути звільнена від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 354 КК України [212, С.17-18].

Спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності не поширюється на осіб, визначених у ч. 4 ст. 18 КК. Оскільки до моменту набрання чинності Законом України від 12 лютого 2015 р. № 198-VII) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» звільнення від кримінальної відповідальності за зловживання впливом (стаття 369-2 КК) законодавцем не

передбачалось, у цій частині заохочувальна норма, закріплена у ч. 5 ст. 354 КК, має зворотну дію в часі. Отже, для спеціального виду звільнення особи від кримінальної відповідальності відповідно до ч. 5 ст. 354 КК потрібно встановити сукупність вказаних вище умов та підстав. Відсутність однієї з них виключає можливість звільнення від кримінальної відповідальності згідно з ч. 5 ст. 354 КК [212, С. 17].

Отже, спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності, передбачений ч. 5 ст. 354 КК України, є самостійним заохочувальним інститутом кримінального права, спрямованим на стимулювання позитивної посткримінальної поведінки осіб, які вчинили окремі корупційні злочини. Його правова природа полягає у поєднанні принципу невідворотності кримінальної відповідальності з доцільністю кримінально-правового реагування, орієнтованого на викриття більш суспільно небезпечних проявів корупції та їх учасників. Застосування цього виду звільнення можливе виключно за наявності чітко визначеної законом сукупності умов і підстав, центральною серед яких є дійове каяття особи, що запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду. Таке каяття виражається у добровільному та своєчасному повідомленні компетентного органу про вчинений злочин, а також в активному сприянні його розкриттю незалежно від досягнення практичного результату. Водночас законодавець обґрунтовано обмежує коло суб'єктів, до яких може бути застосована ця норма, виключаючи співучасників, що не є виконавцями, а також осіб, визначених у ч. 4 ст. 18 КК України. Таким чином, ч. 5 ст. 354 КК України закріплює безумовний і обов'язковий для суду механізм звільнення від кримінальної відповідальності, який має чітко окреслені межі застосування. Його реалізація можлива лише за умови повного виконання вимог закону, а відсутність хоча б однієї з передбачених складових виключає можливість застосування цього спеціального виду звільнення. Це свідчить про виважений характер законодавчого підходу до протидії корупційним кримінальним правопорушенням та прагнення держави забезпечити баланс

між репресивними і стимулюючими засобами кримінально-правового впливу.

Маємо також зазначити, що звільнення від кримінальної відповідальності, передбачене ч. 5 ст. 354 КК України, не може застосовуватися у випадках вимагання неправомірної вигоди, оскільки вимагання за своєю правовою природою виключає добровільність поведінки особи, яка її надала. За відсутності добровільного волевиявлення неможливо говорити про дійове каяття як ключову підставу спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності, що унеможливило б застосування заохочувальної норми ч. 5 ст. 354 КК України. Киренко С.Г. вважає, що незрозумілою є позиція законодавця, який (на відміну від попередніх часів) виключив можливість звільнення від кримінальної відповідальності за надання неправомірної вигоди осіб, щодо яких мало місце вимагання неправомірної вигоди. Такий законодавчий підхід не враховує всієї складності становища осіб, щодо яких мало місце вимагання неправомірної вигоди, оскільки вони перебували під серйозним тиском – як мінімум, під психічним примусом (особливо, якщо вимагання здійснювали працівники правоохоронних органів або інших силових структур чи особи, які за законом займають особливо відповідальне становище), тому повернення їх до числа осіб, які звільняються від кримінальної відповідальності за надання неправомірної вигоди є цілком справедливим. Вчений пропонує доповнити ч. 5 ст. 354 КК України вказівкою на звільнення особи від кримінальної відповідальності за випадки надання неправомірної вигоди, якщо стосовно неї мало місце вимагання неправомірної вигоди [74, С. 237-238]. Ми не згодні з такою пропозицією, оскільки її реалізація суперечила б концептуальним засадам заохочувального звільнення від кримінальної відповідальності, закріпленого у ч. 5 ст. 354 КК України. Запропоноване розширення сфери дії цієї норми фактично нівелювало б ключову умову її застосування – наявність добровільної, свідомої та ініціативної посткримінальної поведінки особи, яка вчинила кримінальне

правопорушення. У випадку вимагання неправомірної вигоди така добровільність об'єктивно відсутня, оскільки поведінка особи детермінована психічним примусом, страхом заподіяння шкоди її правам чи законним інтересам. Крім того, визнання можливості звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка надала неправомірну вигоду внаслідок вимагання, призвело б до змішування різних за своєю правовою природою інститутів кримінального права – заохочувального звільнення від кримінальної відповідальності та обставин, що виключають або пом'якшують кримінальну відповідальність. Законодавство вже передбачає належні механізми кримінально-правового реагування на ситуації примусу, зокрема через інститут крайньої необхідності, фізичного чи психічного примусу, а також індивідуалізацію покарання. На наш погляд, виключення випадків вимагання неправомірної вигоди зі сфери застосування ч. 5 ст. 354 КК України є логічно обґрунтованим і системно узгодженим із засадами кримінального права. Запровадження ж запропонованих змін створило б ризик необґрунтованого розширення заохочувальної норми та підриву її превентивного й стимулюючого потенціалу у протидії корупційним кримінальним правопорушенням.

Отже, інститут звільнення від кримінальної відповідальності у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, має вкрай обмежене та спеціальне застосування, що зумовлено підвищеним рівнем суспільної небезпечності відповідних діянь. Законодавець послідовно виходить із презумпції недопустимості «пом'якшеного» реагування держави на корупційні злочини, пов'язані з вимаганням, що знаходить відображення як у примітці до ст. 45 КК України, так і в конструкції спеціальних заохочувальних норм.

Єдиним реальним механізмом звільнення від кримінальної відповідальності у межах досліджуваної групи кримінальних правопорушень є спеціальний вид, передбачений ч. 5 ст. 354 КК України, який за своєю правовою природою ґрунтується на концепції дійового каяття. Водночас цей

механізм не поширюється на діяння, пов'язані з вимаганням неправомірної вигоди, оскільки він адресований виключно особам, які запропонували, пообіцяли або надали неправомірну вигоду, а не тим, хто її вимагав або одержав. Таким чином, суб'єкти вимагання фактично виключені зі сфери дії заохочувальної норми, що є цілком логічним з огляду на характер їх протиправної поведінки, яка поєднує корисливий мотив із примусовим впливом на потерпілого. Крім того, звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини загального характеру (статті 45–48 КК України) законодавчо заборонене, а застосування строків давності (ст. 49 КК України) має формальний характер і не пов'язане з позитивною посткримінальною поведінкою особи. Це свідчить про свідоме прагнення законодавця мінімізувати можливості уникнення кримінально-правових наслідків для осіб, які вчинили корупційні правопорушення з ознакою вимагання. Таким чином, у чинному кримінальному законодавстві України сформовано чітку модель, відповідно до якої вимагання неправомірної вигоди розглядається як обставина, що фактично унеможливорює застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності, за винятком суто формальних підстав. Такий підхід відповідає як міжнародним антикорупційним стандартам, так і внутрішній логіці кримінально-правової політики держави, орієнтованої на посилення репресивного та превентивного впливу щодо найбільш небезпечних проявів корупції.

Висновки до розділу 4

На підставі аналізу заходів кримінально-правового впливу, передбачених у складах кримінальних правопорушень ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди ми дійшли наступних висновків:

1. Караність, хоча прямо не закріплена у законодавчому визначенні кримінального правопорушення у КК України, впливає із самої природи

кримінально-правової заборони та завдань Кодексу. Вона полягає у встановленій законом загрозі застосування покарання, що відрізняє кримінальні правопорушення від інших видів правопорушень і зумовлює їх підвищену суспільну небезпечність. Кримінальні правопорушення, поєднані з вимаганням неправомірної вигоди, відповідно до ст. 12 КК України належать як до нетяжких (ч. 4 ст. 354 КК України), так і до тяжких злочинів (ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368-3, ч. 4 ст. 368-4, ч. 3 ст. 369-2 КК України). Законодавець загалом дотримався логіки зростання суворості санкцій залежно від рівня суспільної небезпечності діяння та особливостей суб'єкта. Санкції досліджуваних норм є альтернативними або одиничними, простими або кумулятивними, а також відносно визначеними. Для більшості складів, пов'язаних із вимаганням неправомірної вигоди, характерним є поєднання основного покарання у виді позбавлення волі з обов'язковими додатковими санкціями (позбавлення права обіймати певні посади, конфіскація майна). Це свідчить про комплексний характер кримінально-правового впливу. Аналіз співвідношення мінімальних і максимальних меж санкцій засвідчив відсутність грубих порушень правил конструювання кримінально-правових норм. Мінімальні межі санкцій за більш суспільно небезпечні діяння не перевищують максимальних меж покарань за менш небезпечні склади, що формально забезпечує логічну побудову системи відповідальності. Статистичні дані за 2020–2024 роки демонструють концентрацію кримінально-правової репресії навколо ч. 3 ст. 368 КК України, яка фактично становить основу практики у сфері вимагання неправомірної вигоди. Водночас застосування ст. 368-3 та 368-4 КК України є мінімальним, що може свідчити про складність доказування або процесуальну інертність щодо «приватної» корупції. Простежується тенденція до поступового посилення реальних строків позбавлення волі та активного застосування додаткових покарань. Попри формальну узгодженість санкцій, виявлено системну непослідовність у підходах до встановлення додаткових покарань. Зокрема, відсутність обов'язкового позбавлення права обіймати певні посади у ч. 3

ст. 369-2 КК України створює прогалину у механізмі спеціальної превенції та нівелює виховний ефект покарання. Ознака «вимагання» істотно підвищує суспільну небезпечність діяння та повинна розглядатися як безумовний тригер для застосування додаткових обмежень професійної діяльності. Доцільним є: уніфікація підходу до застосування позбавлення права обіймати певні посади; гармонізація санкцій за «публічну» і «приватну» корупцію; обмеження надмірно м'яких альтернативних покарань у випадках вимагання; запровадження кратних штрафів, співмірних із розміром неправомірної вигоди. Сучасна кримінально-правова політика у сфері протидії вимаганню неправомірної вигоди характеризується підвищеною репресивністю щодо публічного сектору та менш активним практичним застосуванням норм, спрямованих на протидію корупції у приватній сфері та зловживанню впливом. Водночас простежується тенденція до посилення карального впливу у пізніші роки, що відображає суспільний запит на невідворотність та справедливість покарання.

2. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності у кримінальних правопорушеннях, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, характеризується суттєво звуженою сферою застосування, що обумовлено підвищеним рівнем суспільної небезпечності таких діянь та антикорупційною спрямованістю кримінально-правової політики держави. Законодавець послідовно обмежив можливість застосування загальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності (статті 45–48 КК України) до осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення, що свідчить про пріоритет принципу невідворотності відповідальності у сфері протидії корупції. Єдиною загальною підставою, яка може застосовуватися, залишається закінчення строків давності (ст. 49 КК України), що має формальний характер і не пов'язане з оцінкою посткримінальної поведінки особи. Спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності, передбачений ч. 5 ст. 354 КК України, є заохочувальним механізмом, заснованим на концепції дійового каяття. Його застосування можливе лише

за наявності сукупності чітко визначених умов: добровільного та своєчасного повідомлення компетентного органу про вчинене діяння і активного сприяння розкриттю злочину. Такий вид звільнення є безумовним і обов'язковим для суду за наявності встановлених законом підстав. Зазначений спеціальний механізм не поширюється на осіб, які вчинили вимагання неправомірної вигоди або одержали її, а також не застосовується у випадках, коли відсутній елемент добровільності поведінки. Вимагання за своєю правовою природою передбачає примусовий вплив і корисливу спрямованість, що об'єктивно виключає можливість кваліфікувати подальшу поведінку винного як дійове каяття у розумінні ч. 5 ст. 354 КК України. Пропозиції щодо розширення сфери дії спеціального звільнення на випадки надання неправомірної вигоди під впливом вимагання потребують обережної оцінки. Хоча такі ситуації можуть супроводжуватися психічним примусом, їх врегулювання доцільніше здійснювати в межах інститутів, що виключають або пом'якшують кримінальну відповідальність (крайня необхідність, фізичний чи психічний примус, індивідуалізація покарання), а не шляхом трансформації заохочувальної норми. Чинна модель правового регулювання свідчить про формування в Україні концепції обмеженого та селективного застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності у сфері корупційних кримінальних правопорушень. Вимагання неправомірної вигоди розглядається як кваліфікуюча ознака, що істотно підвищує суспільну небезпечність діяння та фактично унеможливорює застосування стимулюючих механізмів звільнення. Отже, інститут звільнення від кримінальної відповідальності у досліджуваній групі кримінальних правопорушень виконує допоміжну, а не альтернативну функцію кримінально-правового реагування. Його застосування має винятковий характер і спрямоване не на пом'якшення відповідальності за вимагання неправомірної вигоди, а на забезпечення ефективності викриття більш небезпечних корупційних проявів та їх учасників.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, що полягає у формуванні теоретико-практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення відповідальності за вимагання неправомірної вигоди у кримінальному праві України. Найбільш важливими для дисертації є такі позиції та обґрунтування:

1. Проаналізовано історію розвитку вимагання неправомірної вигоди в кримінальному праві. Визначено, що інститут вимагання пройшов складний шлях трансформації – від сприйняття його як різновиду насильницького посягання на майно у римському праві до сучасного розуміння як форми корупційного примусу. Починаючи з «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 р., через Кримінальне Уложення 1903 р., кримінальні кодекси УРСР 1922, 1927 та 1960 років, і до чинного Кримінальний кодекс України, законодавець поступово розширював зміст поняття вимагання, ускладнював його структуру та диференціював відповідальність. Сучасний етап характеризується інтеграцією вимагання у систему корупційних кримінальних правопорушень як кваліфікуючої ознаки, що відображає його підвищену суспільну небезпечність і посягання на публічні інтереси. Перспективний розвиток, відображений у проєкті нового КК України, спрямований на концептуальну уніфікацію поняття вимагання як різновиду кримінального примусу корупційного характеру.

2. Охарактеризовано стан наукової розробленості проблеми вимагання неправомірної вигоди, систематизовані доктринальні підходи до визначення його правової природи, змісту та місця в системі корупційних кримінальних правопорушень;. Визначено, що стан наукової розробленості проблеми вимагання неправомірної вигоди характеризується значним теоретичним доробком, однак відсутністю системного підходу. У більшості випадків дослідження здійснюються через аналіз окремих складів корупційних кримінальних правопорушень, без формування цілісної доктринальної моделі

вимагання неправомірної вигоди як самостійного кримінально-правового феномену. Відсутність уніфікованого підходу простежується у визначенні об'єкта, предмета, кола спеціальних суб'єктів, змісту примусу, мотиву та мети. Законодавча казуїстичність, множинність нормативних дефініцій неправомірної вигоди та використання оціночних понять зумовлюють складність правозастосування та неоднакову судову практику. Це обумовлює потребу формування узгодженої теоретичної конструкції складу відповідного кримінального правопорушення та вдосконалення законодавчої техніки.

3. Проаналізовано кримінально-правову регламентацію вимагання неправомірної вигоди у зарубіжних країнах, виокремлені спільні та відмінні риси моделей криміналізації, оцінено можливість імплементації позитивного досвіду в національне законодавство. Порівняльно-правовий аналіз свідчить про домінування у сучасних правових системах підходу, за якого вимагання неправомірної вигоди визнається однією з найбільш небезпечних форм корупційної поведінки. Законодавство таких держав, як Литва, Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, а також низки пострадянських держав – Казахстан, Молдова, Грузія – демонструє тенденцію до розширеної криміналізації ранніх стадій корупційної поведінки (вимога, пропозиція, обіцянка, прийняття обіцянки) та посилення санкцій за вимагання. Водночас окремі правопорядки поєднують каральні механізми із заохочувальними інструментами викриття корупції, що сприяє зниженню латентності таких правопорушень.

4. Визначено родовий, безпосередній об'єкти та розкрито кримінально-правову природу предмета кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди. Встановлено, що у всіх досліджуваних складах родовим об'єктом виступають суспільні відносини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Йдеться про охорону встановленого законом порядку здійснення владних, службових чи делегованих повноважень, що ґрунтується на принципах законності, неупередженості, добросовісності та непідкупності.

Безпосереднім об'єктом є конкретні відносини, які забезпечують нормальне та незалежне здійснення повноважень відповідним спеціальним суб'єктом. Додаткові об'єкти (авторитет влади, права та законні інтереси фізичних і юридичних осіб, інтереси правосуддя тощо) мають похідний характер і не змінюють основної антикорупційної спрямованості посягання. У складах, що передбачають вимагання неправомірної вигоди, остання виступає специфічним предметом злочину – матеріальним або нематеріальним благом, з приводу якого виникає кримінально карана вимога. Неправомірна вигода охоплює грошові кошти, майно, майнові права, пільги, переваги, послуги, нематеріальні активи та інші вигоди, визначальною ознакою яких є відсутність законних підстав для їх одержання або надання. Саме наявність цього предмета обумовлює конструювання об'єктивної сторони складу, впливає на кваліфікацію (зокрема за розміром) і конкретизує ступінь суспільної небезпечності діяння.

5. Проаналізовано об'єктивну сторону складів кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди. З'ясовано, що у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди (статті 354, 368, 368-3, 368-4, 368-5, 369-2 Кримінальний кодекс України) об'єктивна сторона характеризується складною правовою природою вимагання неправомірної вигоди. Вимагання неправомірної вигоди є багатоаспектною конструкцією, що поєднує ознаки корупційного підкупу та примусу. Воно характеризується не лише фактом незаконної вимоги вигоди, а й способом її висунення – через використання службового або пов'язаного з впливом статусу спеціального суб'єкта. Саме ця ознака надає посяганням корупційного характеру та відмежовує його від загально кримінального вимагання. За змістом погроза у вимаганні неправомірної вигоди співвідноситься з погрозою у складі вимагання проти власності (ст. 189 КК України), однак відрізняється формою реалізації. У корупційних складах вона здійснюється виключно через використання владних, службових чи делегованих повноважень або впливу. Зв'язок

негативних наслідків для потерпілої особи з можливостями спеціального суб'єкта є визначальною ознакою об'єктивної сторони. Ключовим критерієм відмежування є наявність примусу, що виражається у погрозі заподіяння шкоди законним правам та інтересам особи. Прохання неправомірної вигоди, навіть завуальоване, не створює стану вимушеності та не містить погрози, а тому не може кваліфікуватися як вимагання. Вимагання ж передбачає формування ситуації залежності, у якій особа змушена надати вигоду з метою уникнення негативних наслідків. Особливо дискусійним є застосування ознаки вимагання у ч. 3 ст. 369-2 КК України. Відсутність універсальної законодавчої дефініції вимагання, неможливість прямого застосування приміток до інших статей та заборона аналогії закону у кримінальному праві зумовлюють нестабільність судової практики. Вимагання у цьому складі можливе лише за наявності реальної погрози використати вплив для заподіяння шкоди саме законним правам та інтересам особи. Чинне регулювання створює ситуацію, коли вимагання неправомірної вигоди не визнається самостійним закінченим кримінальним правопорушенням і набуває значення лише у поєднанні з її одержанням, тоді як прохання визнається закінченим злочином із моменту його висловлення. Такий підхід не відповідає підвищеному ступеню суспільної небезпечності вимагання та суперечить принципу юридичної визначеності.

6. Окреслено коло спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди та досліджено проблеми законодавчого визначення службових осіб, осіб, які надають публічні послуги, службових осіб юридичних осіб приватного права та інших суб'єктів. Визначено що у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди (статті 354, 368, 368-3, 368-4, 368-5, 369-2 Кримінальний кодекс України) система суб'єктів має багаторівневий характер і охоплює як загального, так і спеціального суб'єкта. Спеціальний суб'єкт диференціюється залежно від сфери діяльності (публічна чи приватна), характеру повноважень, функціонального статусу, джерела

фінансування та обсягу організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій. Ключовим для правильної кваліфікації є поняття «службова особа», визначене у примітці до ст. 364 КК України. Водночас проблемними залишаються дефініції «службової особи юридичної особи приватного права», «особи, яка надає публічні послуги», «працівника підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою», що зумовлює ризики неоднакового правозастосування. Розмежування складів, пов'язаних із вимаганням або одержанням неправомірної вигоди, здійснюється передусім за: суб'єктом кримінального правопорушення; характером і межами використаних повноважень; зв'язком вигоди з конкретними діями чи впливом; моментом закінчення кримінального правопорушення; особливостями предмета посягання. Особливо складним є визначення суб'єкта пасивного зловживання впливом (ст. 369-2 КК України), де в доктрині відсутня єдність підходів, а судова практика схиляється до визнання таким суб'єктом будь-якої особи, здатної здійснити реальний або удаваний вплив. Чинна модель спеціальних суб'єктів потребує уніфікації термінології, чіткого законодавчого визначення ключових понять і логічної узгодженості критеріїв їх поділу. Усунення прогалин, пов'язаних із розмежуванням юридичних осіб публічного та приватного права, є передумовою забезпечення принципу правової визначеності та стабільності судової практики.

7. Розкрито особливості суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, з'ясовано зміст прямого умислу, значення мотиву та мети, а також їх роль у кваліфікації вимагання неправомірної вигоди. Встановлено, що у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди (статті 354, 368, 368-3, 368-4, 368-5, 369-2 Кримінальний кодекс України) суб'єктивна сторона, характеризується виключно умисною формою вини у виді прямого умислу. Особа усвідомлює: неправомірний характер вигоди; відсутність законних підстав для її одержання чи вимагання; зв'язок

вигоди з використанням службових або професійних повноважень; суспільно небезпечний і кримінально караний характер діяння. Вольовий момент полягає у бажанні вчинити діяння та досягти протиправного результату. Вчинення відповідних кримінальних правопорушень із непрямим умислом або з необережності виключається. Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони у всіх досліджуваних складах. Мотив і мета за загальним правилом є факультативними, однак у низці складів набувають конструктивного значення (зокрема корисливий мотив у ст. 368 КК України; спеціальна мета впливу у ст. 369-2 КК України). Інші особисті чи корисливі мотиви не змінюють кваліфікації, але можуть враховуватися при призначенні покарання. Суб'єкт і суб'єктивна сторона перебувають у тісному взаємозв'язку: спеціальний статус особи обумовлює усвідомлення нею особливого характеру своїх повноважень та протиправності їх використання в обмін на неправомірну вигоду. Саме поєднання спеціального суб'єкта з прямим умислом визначає підвищену суспільну небезпечність вимагання неправомірної вигоди як форми корупційного посягання.

8. Проаналізовано заходи кримінально-правового впливу, передбачені за вчинення кримінальних правопорушень із ознакою вимагання неправомірної вигоди, з урахуванням принципів справедливості та пропорційності покарання. Встановлено, що хоча караність прямо не визначена у легальному понятті кримінального правопорушення, вона є іманентною ознакою кримінально-правової заборони та проявляється у встановленій законом загрозі застосування покарання. Для кримінальних правопорушень, поєднаних із вимаганням неправомірної вигоди, характерний підвищений рівень репресивності, що відображає їх значну суспільну небезпечність і антикорупційну спрямованість державної політики. Законодавець загалом дотримується логіки диференціації кримінальної відповідальності залежно від ступеня суспільної небезпечності діяння та особливостей суб'єкта. Санкції мають переважно альтернативний або кумулятивний характер і передбачають поєднання позбавлення волі з

обов'язковими додатковими покараннями (позбавлення права обіймати певні посади, конфіскація майна). Формально система санкцій побудована без істотних порушень правил їх співвідношення, однак виявлено непослідовність у застосуванні додаткових покарань, зокрема відсутність обов'язкового позбавлення права обіймати певні посади у ч. 3 ст. 369-2 КК України. Така ситуація знижує ефективність спеціальної превенції та суперечить підвищеній суспільній небезпечності ознаки «вимагання». Практика 2020–2024 років демонструє концентрацію кримінально-правового реагування навколо складів, пов'язаних із публічною корупцією, насамперед ч. 3 ст. 368 КК України. Натомість норми щодо «приватної» корупції (ст. 368-3, 368-4 КК України) застосовуються значно рідше, що може свідчити про складність доказування або недостатню активність у виявленні таких правопорушень. Загальною тенденцією є поступове посилення реального карального впливу та активніше застосування додаткових санкцій. Ознака «вимагання» істотно підвищує ступінь суспільної небезпечності діяння і повинна розглядатися як безумовна підстава для посилення кримінально-правових обмежень, зокрема у сфері професійної діяльності. Перспективними напрямками вдосконалення є: уніфікація підходів до призначення додаткових покарань; гармонізація санкцій за публічну та приватну корупцію; обмеження надмірно м'яких альтернативних покарань у випадках вимагання; запровадження штрафів, кратних розміру неправомірної вигоди.

9. Проаналізовано підстави та межі звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема співвідношення інституту спеціального звільнення із випадками надання неправомірної вигоди під примусом (вимагання). Визначено, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності у сфері корупційних кримінальних правопорушень має звужену сферу застосування. Законодавець послідовно обмежив можливість використання загальних підстав звільнення (статті 45–48 КК України), що відображає пріоритет принципу невідворотності відповідальності. Фактично універсальною

підставою залишається лише вплив строків давності (ст. 49 КК України). Спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 354 КК України) має заохочувальний характер і застосовується виключно за умов добровільного повідомлення про кримінальне правопорушення та активного сприяння його розкриттю. Він не поширюється на випадки вимагання або одержання неправомірної вигоди, що зумовлено підвищеним ступенем їх суспільної небезпечності. Отже, інститут звільнення від кримінальної відповідальності у досліджуваній сфері виконує допоміжну функцію – сприяє викриттю більш небезпечних корупційних проявів, але не є альтернативою кримінально-правовому реагуванню на вимагання неправомірної вигоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання за кримінальним правом України: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 244 с.
2. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/upravljaty>.
3. Алієва А.В. Предмет кримінального правопорушення: поняття, види та значення: дис. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08. Харків, 2021. 185 с.
4. Андрусів Г., Андрушко П., Лихова С. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / За ред. П. Матишевського, П. Андрушка, С. Шапченка. К.: Юрінком Інтер, 1999. 896 с.
5. Арманов М. Об'єкт і предмет злочину, передбаченого статтею 212 Кримінального кодексу України, та їх кваліфікаційне значення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 52–58.
6. Арманов М.Г. Кримінальна відповідальність за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нац. акад. прокуратури України. К., 2009. 261 с.
7. Артьомов Є. Аналіз статті 368 Кримінального кодексу України на відповідність вимогам юридичної техніки, гуманності й верховенства права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 141–150.
8. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск: Пороги, 1992. 168 с.
9. Балобанова Д. О., Газдайка-Василишин І. Б. Кримінальне правопорушення та його види : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 72 с.
10. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. Київ: Атіка, 2004. 296 с.

11. Берернер В.В. Об'єкт підкупу працівника підприємства, установи чи організації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 35 (1.3). С. 47–54.

12. Березнер В.В. Підкуп працівника підприємства, установи чи організації в системі злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 1. Т. 3. С. 166–174.

13. Березняк В., Марієнко А. Міжнародний досвід протидії неправомірній вигоді: уроки для України. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. №1. С. 118-127.

14. Бондаренко О.С. Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : автореф. ... канд. юрид. наук. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 20 с.

15. Бондаренко О.С., Супрун П.І. Кримінально-правова характеристика складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368 Кримінального кодексу України. *Правові горизонти / Legal horizons*, 2017. С. 40-43.

16. Брайко Ю. В. Неправомірна вигода як предмет зловживання владою або службовим становищем. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 69. С. 132-137..

17. Буга Г. С. Досвід зарубіжних країн в боротьбі із запобігання корупції. *Правова позиція*. 2023. № 1. С. 149–152.

18. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доп. та СД) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”. 2009. 1736 с.

19. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.

20. Винокуров А. І. Вина як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 КК України. *Держава та регіони Серія: Право*, 2022 р., № 3 (77). С. 274-279.

21. Винокуров А. І. Кримінальна відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації. . дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.08. Київ: НДІ ПП, 2024. 235 с.
22. Віщук О. Практика застосування покарання за підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. *Юридичний вісник*, 2022/1. С. 131-137.
23. Вирок Баштанського районного суду Миколаївської області від 10 січня 2022 року у справі № 468/1746/21-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: [https:// revestr.court.gov.ua/Review/102469356](https://revestr.court.gov.ua/Review/102469356).
24. Вирок Борщівського районного суду Тернопільської області від 04 лютого 2022 року у справі № 594/835/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/102955761>.
25. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 08 грудня 2023 року у справі № 461/9203/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: [https:// revestr.court.gov.ua/Review/115630951](https://revestr.court.gov.ua/Review/115630951).
26. Вирок Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу від 23 лютого 2023 року у справі № 210/557/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: [https:// revestr.court.gov.ua/Review/109193350](https://revestr.court.gov.ua/Review/109193350).
27. Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 5 травня 2015 року. Справа № 201/5153/15-к. URL: <http://www.revestr.court.gov.ua/Review/43979658>
28. Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області від 09 грудня 2022 року у справі № 718/2364/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/107776507>.
29. Вирок Корсунь-Шевченківського районного суду Черкаської області від 22 лютого 2024 року у справі № 699/1157/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/117164923>.
30. Вознюк А. А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 21–32.

31. Вознюк А. А., Мішура М. В. Суб'єкт зловживання впливом: актуальні питання доктрини кримінального права та правозастосування. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. Випуск 3 (107). С. 45–63.

32. Вознюк А.А. Корупційні кримінальні правопорушення: концептуальні проблеми в контексті реформування кримінального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (20). С. 21–32. URL: <https://doi.org/10.33270/04202002.21>.

33. Гродецький Ю. В. Неправомірна вигода як ознака злочинів, передбачених статтею 369-3 Кримінального кодексу України. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф., (15 квіт. 2016 р., м. Харків). Харків: ХНУВС, 2016. С. 54–57.

34. Гузоватий О.І., Титаренко О.О. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні та деяких зарубіжних країнах : монографія / О.І. Гузоватий, О.О. Титаренко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 260 с.

35. Гуня І. І. Особливості об'єктивної сторони вимагання. *Форум права*. 2014. № 1. С. 136–144.

36. Гуторова Н.О. Методологічні проблеми пеналізації злочинів. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11–12 жовтня 2012 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голова ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2012. С. 217–221.

37. Дітріх О. І. Насильство у складах корисливих посягань на власність за кримінальним правом України: *Автореф. дис. ... канд. юрид. наук*: 12.00.08. Київ: Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка, 2009. 15 с.

38. Довбань І. М. Державний службовець як спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія.: Юриспруденція*. 2020 № 45. С. 125-128.
39. Дорохіна Ю. А. Теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні: *Автореф. дис. ... докт. юрид. наук*: 12.00.08. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. 36 с.
40. Драгоненко А.О. Статус особи, що надає неправомірну вигоду. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2014 р., № 1 (43). С. 95-100.
41. Дудоров О. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ : Ваіте, 2022. 632 с.
42. Дудоров О. О. Проблеми кваліфікації зловживання впливом у судовій практиці. *Часопис українського судочинства*. 2019. № 2. С. 13–35.
43. Дудоров О. О., Коломосьць Т. О., Кушнір С. М., Макаренков О. Л. Загальнотеоретичні, адміністративно- та кримінально-правові основи концептуалізації антикорупційної реформи в Україні : колективна монографія. Запоріжжя, 2019. 476 с.
44. Дудоров О.О, Ризак Я.В. Проблемні питання вимагання неправомірної вигоди при вчиненні підкупу службової особи юридичної особи приватного права. *Вісник кримінального судочинства*. № 1/2015. С. 180-191.
45. Дудоров О.О. Зловживання впливом: у пошуках істини між «духом» і «буквою» кримінального закону. *Право і громадянське суспільство*. № 3. 2015. С. 136–178.
46. Дудоров О.О. Проблеми кваліфікації злочину, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. Вип. 1. С. 80–98.
47. Дудоров О.О. Суб'єкт «пасивного» підкупу службової особи юридичної особи приватного права: сучасний стан і перспективи. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.*

Дідоренка. 2015. Вип. 3. С. 81–98.

48. Дьоменко С. В. Вимагання: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз: *Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08*. Київ : Академія адвокатури України, 2006. 19 с.

49. Дьоменко С. В. Генеза складу вимагання в кримінальному праві України. *Вісник Запорізького державного університету: Збірник наукових статей. Юридичні науки. № 1: / Головний редактор Толок В. О. Запоріжжя: Держ. ун-т, 2003. С. 145–147.*

50. Дюрдь В.І. Проблемні питання відмежування зловживання впливом від суміжних складів злочинів (ст. 368, 368-3, 368-4 КК України). *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків. 2019. С. 73–75.

51. Емельянов В.П. Щодо визначення предмету злочину та класифікації об'єктів злочинів: дискусійні питання. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 17. С. 225–232.

52. Желик М. Б. Субъективная сторона составов преступлений, которые заключаются в принятии предложения, обещания или получении неправомерной выгоды. *Legea si Viata. Республика Молдова*. 2017. № 5. С. 44–48.

53. Желік М. Б. Караність злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. *Право.ua*. 2017. № 2. С. 116-122.

54. Желік М. Б. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: кримінально-правова характеристика: дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2018. 258 с.

55. Желік М.Б. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно-небезпечне діяння у вигляді прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. *Проблеми та стан дотримання*

захисту прав людини в Україні: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18-19 серпня 2017 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. С. 33–36.

56. Задніченко С. І. Кримінально-правова характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання. Неправомірної вигоди службовою особою за законодавством Німеччини та України. *Вісник кримінального судочинства*. № 2/2015. С. 143-148.

57. Задніченко С. Кримінальна відповідальність за одержання неправомірної вигоди службовими особами на державному кордоні України. *Migration & Law*. 2023. Vol. 3 (issues 5–6). С. 67-76.

58. Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>.

59. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 43.

60. Закон України «Про технічні регламенти та процедури оцінки їх відповідності» від 1 грудня 2005 р. № 3164-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3164-15>.

61. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12/ed20170101#n34>.

62. Закон України від 11.06.2009 р. № 1508-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» // Відомості Верховної Ради України. 2009. № 46 Ст. 699.

63. Закон України від 21.12.2010 р.-№ 2808-VI «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 25. ст.188.

64. Закон України від 18.04.2013 р. № 221-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» // Голос України від 17.05.2013 р. № 90.

65. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 05.01.2025).

66. Запобігання та протидія корупції (для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування I–VII категорії посад) : посібник / Братель С.Г., Василевич В.В., Золотарьова Н.І. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 376 с.

67. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського Уряду України за 1927 р. Харків: Урядова друкарня ім. т. Фрунзе, 1927. 1404 с.

68. Зеленов Г.М. Щодо визначення змісту поняття «публічні послуги». *Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права*: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції, м. Луганськ, 19-20 квітня 2012 р. / Упорядники: Є.О. Письменський, Ю.Г. Старовойтова; МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. С. 190–195.

69. Інструкція про ведення касових операцій банками в Україні, затверджена Постановою Правління Національного банку України від 25 вересня 2018 р. № 103. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103500-18>.

70. Кабаєв В. М. Особливості об'єктивних ознак злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 404-409.

71. Каменський Д.В., Негода А.С. деякі питання кримінально-правової оцінки прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою з урахуванням правових позицій верховного суду. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск № 05, 2025, частина 3. С. 37-44.

72. Кашкаров О.О. Кримінально-правова характеристика одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08; МВС України, Харк нац. ун-т

внутр. справ. Х., 2012. 205 с.

73. Кваліфікація слідчими органів Державного бюро розслідувань окремих кримінальних правопорушень : практ. посіб. / О.Ф. Удовиченко, О.М. Артюх, А. Л. Медведенко та ін. Київ : Державне бюро розслідувань, 2023. 394 с.

74. Киренко С.Г. Кримінально-правові аспекти боротьби з корупцією. *Dictum factum*. № 1(17) 2025. С. 234-238.

75. Киричко В. М. Проблема визначення суб'єкта зловживання впливом (ч. 2 ст. 369-2 КК України) та її вирішення. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С. 38–46.

76. Киричко В.М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків : Право, 2013. 424 с.

77. Киричко В.М. Поняття осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану із наданням публічних послуг (статті 365-2 та 368-4 КК України). *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 жовтня 2012 року* / редколегія В.Я. Тацій (головний редактор), В.І. Борисов (заступник головного редактора) та інші. Харків : Право, 2012. С. 294–298.

78. Кісілюк Е.М. Службова особа як суб'єкт корупційних злочинів. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. тез доп. V Міжнар. наук.практ. конф. (31 берез. 2017 р., м. Харків). Харків : ХНУВС, 2017. С. 95–96.

79. Кримінальний кодекс Французької Республіки, під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову Станіч В.С.. К. : ОВК, 2017. 348 с.

80. Ковальова І. С. Об'єкт як елемент складу злочину підкупу працівника підприємства, установи чи організації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2018. С. 173-176.

81. Ковальова І. С. Суб'єктивна сторона підкупу працівника

підприємства, установи чи організації. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. № 6. Т. 2. С. 126–130. URL: <http://www.jurnaluljuridic.md/index.php/main/article/view/1487>.

82. Ковітіді О. Ф. Окремі проблеми кримінально-правового регулювання звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 3. С. 96-100.

83. Ковтун О. А. Історія становлення законодавства щодо кримінальної відповідальності в Україні за вимагання (1845–2001 рр.). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 35. С. 192-207.

84. Колб О.Г., Пушкар О.А., Свобода Іво. Сучасні доктринальні підходи, що стосуються кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2025. С. 294-297.

85. Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків: Кроссруд, 2010. 288 с.

86. Комарницька М. О. Відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України [Текст] : дис. ... д-ра філософії в галузі знань 08 Право : [спец.] 081; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2021. 203 с.

87. Комарницька М.О. Закордонний досвід законодавчої регламентації та практичних аспектів боротьби зі злочинами у сфері прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 31 (70) № 3 2020. С. 176-181.

88. Коммісарчук Ю.А., Якімова С.В. Підкуп за кримінальним законодавством України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична»*. 2014. № 4. С. 230–240.

89. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (укр/рос). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 49. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c1d#Text.

90. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (ратифік. 18 жовтня 2006 р., набр. чинності для України 1 січня 2010 р.). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

91. Конопельський В. Я., Мармура О. З., Цивінський О. І. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів (у схемах) : посібник для підрозділів Національної поліції. Львів : ЛьВДУВС, 2019. 72 с.

92. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування; за ред. М.І. Хавронюка. К.: Москаленко О.М., 2019. 464 с.

93. Кочерова Н.О. Зловживання впливом: соціальна обумовленість криміналізації та характеристика складу злочину : дис. ... канд.. юрид. наук. Київ, 2013. 214 с.

94. Красницький І.В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України: порівняльний аналіз: Монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 232 с.

95. Крайник Г.С. Неправомірна вигода як предмет корупційних злочинів в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 192–201.

96. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (підписана від імені України 27 січ. 1999 р., ратифікована Україною 18 жовтня 2006 р.) // Офіційний вісник України. 2006. № 44. – Ст. 2939.

97. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 року. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.

98. Кримінальне законодавство України XIX-XXI століть. Збірник нормативно-правових актів [в 6 тт.] / П.С. Берзін, О.В. Коротюк. Репр. вид. К: ОВК, 2020. Т. II. 472 с.

99. Кримінальне законодавство України XIX-XXI століть. Збірник нормативно-правових актів [в 6 тт.] / П.С. Берзін, О.В. Коротюк. Репр. вид. К:

ОВК, 2020. Т. IV. 232 с.

100. Кримінальне законодавство України XIX-XXI століть. Збірник нормативно-правових актів [в 6 тт.] / П.С. Берзін, О.В. Коротюк. Репр. вид. К: ОВК, 2020. Т. V. 328 с.

101. Кримінальне законодавство України XIX-XXI століть. Збірник нормативно-правових актів [в 6 тт.] / П.С. Берзін, О.В. Коротюк. Репр. вид. К: ОВК, 2020. Т. VI. 672.

102. Кримінальне право (Особлива частина): підруч. / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Луганськ: Елтон-2, 2012. Т. 2. 704 с.

103. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини: навч. посібник / В. М. Стратонов, О. С. Сотула; за заг. ред. В. М. Стратонова. К.: Істина, 2007. 400 с.

104. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ: Прав. джерела, 2002. 390 с.

105. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за заг. ред. В.М. Бесчастного, О.М. Джужи. Київ : ВД «Дакор», 2018. 386 с.

106. Кримінальне право України. Загальна частина: практикум: навчальний посібник / І. П. Козаченко, О. М. Костенко, В. К. Матвійчук та ін. К.: КНТ, 2006. 432 с.

107. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / Попович О.В., Томаш Л.В., Латковський П.П., Бабій А.Ю. Чернівці, 2022. 319 с.

108. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.-Х. : Юрінком Інтер Право, 2001. 416 с.

109. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 768 с.

110. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація.

4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.

111. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

112. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. І допов. Харків: Право, 2020. 768 с.

113. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки, Кримінальний кодекс Республіки Казахстан під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову. Т. В. Руденко. К. : ОВК, 2016. 490 с.

114. Кримінальний кодекс Грузії / Переклад на українську мову Т. В. Руденко; під заг. ред. О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2021. 254 с.

115. Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки / Переклад на українську мову – А. О. Воїнова, В. С. Станіч / під ред. Коротюк О. В., д. ю. н. К. : ОВК, 2021. 196 с.

116. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В.Л. Менчинського ; переклад на українську мову О.В. Лішевської. Київ : ОВК, 2017. 284 с.

117. Кримінальний кодекс Литовської Республіки / переклад К. В. Менченя; під ред. О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2021. 158 с.

118. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, Кримінальний кодекс Молдова, під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову Т.В. Руденко. К. : ОВК, 2016. 462 с.

119. Кримінальний кодекс Республіки Болгарія / О. В. Коротюк. К.: ОВК, 2024. 294 с.

120. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову В. С. Станіч. К. : ОВК, 2016. 138 с.

121. Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан. URL: <http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/codecs> (дата звернення: 11.08.2025);

122. Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан. / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову В. Л. Менчинського. К. : ОВК, 2019. 288 с.

123. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.

124. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.12.2025)

125. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. Тація В. Я., Пшонки В. П., Борисова В. І., Тютюгіна В. І. 5-те видання, допов. Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

126. Кримінальний кодекс Чеської Республіки / Переклад на українську мову О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2020. 264 с.

127. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / Попович О.В., Томаш Л.В., Латковський П.П., Бабій А.Ю. Чернівці, 2022. 319 с.

128. Кришевич О.В., Задніченко С.І. Відмежування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службою особою від суміжних складів кримінальних правопорушень та шахрайства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 83: частина 3. С. 71-76.

129. Круглов О.М. Про доцільність використання терміна «службова особа». *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. № 3. С. 153–163.

130. Кузнецов В. В., Матюшенко О.І., Кузнецова Л. О., Чабанюк В.Д. Кримінально-правова характеристика корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень (у схемах) : Навч. посіб. За заг. ред. Р.А. Сербина. Київ : ФОП Кандиба Т.П., 2024. 118 с.

131. Куц В. Звільнення від кримінальної відповідальності: деякі аспекти правової природи та порядку застосування. *Вісн. Акад. прокуратури України*. 2006. №2. С. 25-30.

132. Куц В. М. Кримінальна відповідальність за незаконне використання електроенергії : монографія / Куц В. М., Кириченко Ю. В. К. : Центр учб. л-ри, 2010. 160 с.

133. Куц В. Н. Ответственность за вымогательство по советскому уголовному праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харьков, 1986. 16 с.

134. Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 36-40.

135. Кушпін В.П. Активний і пасивний підкуп службової особи юридичної особи публічного права за кримінальним законодавством України. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2015. № 813. С. 262-267.

136. Кушпін В.П. Кримінально-правова характеристика підкупу особи, яка надає публічні послуги. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2014. № 801. С. 202–21.

137. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2005. 262 с.

138. Луцький Р.П. Щодо визначення поняття «неправомірна вигода»: кримінально-правовий аспект . *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2025. С. 606-609.

139. Максимович Р.Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України: Монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 304 с.

140. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина [Текст]: підручник / П. С. Матишевський. Київ: А.С.К. 2001. 352 с.

141. Мезенцева І., Боровик А. Шляхи удосконалення інституту звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №4. С. 87-91.

142. Методичні рекомендації з питань кваліфікації корупційних

злочинів, передбачених ст. ст. 364-1, 365-1, 365-2, 368-2, 368-3, 368-4, 369-2 КК України. Київ: Національна академія прокуратури України, 2012. 22 с.

143. Михайленко Д. Г. Корупція в публічній і приватних сферах за міжнародними актами: критерій диференціації. *Кримінальне право в умовах глобалізації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 25 травня, 2018. Одеса: НУ “Одеська юридична академія”. С. 136–139.

144. Михайленко Д. Г. Правова природа вимагання хабара та неправомірної вигоди. *Актуальні проблеми держави та права : збірник наукових праць*. Вип. 55 / Редкол.: С.В. Ківалов (голів. ред.) та ін.; Відп. за вип. В.О. Туляков. Одеса : Юридична література, 2010. С. 395-401.

145. Михайленко Д. Г. Підстави кримінальної відповідальності державного службовця за корупційні злочини. *Відповідальність за кримінальні правопорушення у сучасному вимірі* : матеріали інтернет-конференції (Одеса, 27 грудня 2013 р.). URL: http://onua.edu.ua/downloads/crime_pravo/internet-conf-27122013.doc

146. Мішура М. В. Об’єкт зловживання впливом (стаття 369-2 Кримінального кодексу України). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 4. С. 70-86.

147. Мішура М.В. Мотив та мета зловживання впливом. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 4 (2024). С. 534-539.

148. Мішура М.В. Потерпілий та предмет як ознаки об’єкта зловживання впливом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. С. 105-111.

149. Музика А.А., Лашук Є.В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ: Паливода А. В., 2011. 192 с.

150. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / В. О. Навроцький. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 701 с.

151. Навроцький В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2000 р.). Київ : Атіка,

2001. 272 с.

152. Надточієва А. Класифікація суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень. *Юридичний вісник*, 2021/2. С. 146-152.

153. Наконечна Л. А. Караність злочинів, ознакою складів яких є насильство. *Європейські перспективи*. 2013. № 10. С. 113-117.

154. Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення за законодавством України та держав Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2019. 219 с.

155. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / за ред. М.І. Хавронюка. К.: Дакор, 2016. 496 с.

156. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / наук. ред. М.І. Хавронюк. Київ : Ваіте, 2018. 380 с.

157. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / Наук. ред. Хавронюк М.І. Київ: Ваіте, 2018. 472 с.

158. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. С. С. Яценка. Київ: А.С.К., 2003. 976 с.

159. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

160. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

161. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

162. Національне положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджений Наказом Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13/ed20170314/sp:max15#n27>

163. Неклеса О. В., Юр'єв Д. С. Актуальна характеристика кримінального правопорушення, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 330-336.

164. Овод К. К. Кримінально-правова характеристика підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 19 с.

165. Овод К. К. Кримінально-правова характеристика підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 207 с.

166. Овод К.К. Кримінально-правова характеристика предмету підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України). *Наше право*. 2017. № 1. С. 139–144.

167. Олійник А. Кримінально-правова характеристика суб'єкта корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень у сфері охорони здоров'я. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: "Юридичні науки". № 3 (43), 2024. С. 168-177.

168. Олійник Х.В. Караність злочинів, які полягають у пропаганді, плануванні, підготовці, розв'язуванні та веденні агресивної війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7/2021. С. 234-237.

169. Осадчий В. І. Кримінально-правова характеристика та кваліфікація підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України). *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 2. С. 145-151.

170. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Панов Н. И. Х. : Вища школа, 1982. 161 с.

171. Перешивко О. Об'єкт підкупу особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України). *Национальный юридический журнал: теория и*

практика О.О.О. Научно-практическое правовое издание. 2016. № 6 (22). С. 104–107.

172. Перешивко О.С. Неправомірна вигода як предмет підкупу особи, яка надає послуги. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2018. С. 184-187.

173. Перешивко О. Об'єкт підкупу особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України). *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. № 3. С. 108–111.

174. Пилипенко Є.В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 ; ЛьвДУВС. Львів, 2018. 224 с.

175. Письменський Є.О. Проблеми кримінально-правової оцінки посередництва в наданні – одержанні неправомірної вигоди. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*, 2'2016. С. 140-152.

176. Повідомлення Європейської комісії. Рамковий документ щодо державної допомоги на наукові дослідження, технічний розвиток та провадження інноваційної діяльності від 27 червня 2016 р. (2014/С 198/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_006-14/ed20140627#n65.

177. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

178. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. № 242. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>.

179. Полях А. М. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочину, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ* № 2 (22) 2021. С. 24-29.

180. Пономаренко Ю.А. Значення системи покарань для диференціації кримінальної відповідальності в санкціях статей Особливої частини КК

України. URL: <http://www.pravoznaves.com.ua/period/article/7855/%CF>

181. Постанова Верховного Суду від 17 жовтня 2022 року у справі 686/13801/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106940469>

182. Постанова Судової палати в кримінальних справах Верховного Суду України від 21 січня 2016 року. URL: <http://www.scourt.gov.ua>

183. Практичний словник синонімів української мови (близько 17000 синонімічних рядів) 2-е вид. доп. й опрацьоване [уклад. Святослав Караванський]. К.: Українська книга, 2012. 480 с.

184. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>.

185. Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 25.12.1992 № 12. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1972–2008). Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н. М., 2008. 720 с.

186. Провокація вчинення злочину: практика ЄСПЛ та національних судів: наук.-практ. посіб. / Гладун О. З., Плотнікова В. П., Арушанян К. К., Пилипенко І. В., Лотюк Д. П., Єрьоменко І. В., Щербакова Г. В., Черняк О. М. Київ : Національна академія про-куратури України, 2019. 101 с.

187. Проект постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику в справах про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». В кн.: Судова практика в справах про злочини в сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: окремі тенденції, проблеми та перспективи вдосконалення / К.П. Задоя, М.О. Захаренко та ін / Науковий редактор К.П. Задоя. Київ, 2014. 136 с.

188. Протченко Б. Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 3 ст. 170 КК УРСР. *Радянське право*. 1979. № 6. С. 41–43.

189. Психологія керівного впливу та дисципліни праці в організації: навч.-метод. посіб. / [уклад. Г. І. Дацевич]. Донецьк: Обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій. 2011. 20 с.

190. Пушкар О. А. Кримінально-правова характеристика неправомірної вигоди. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 4 (13). С. 124-131.

191. Пушкар О.А. Особливості складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 34 (73) № 3 2023. С. 230-235.

192. Радутний О.Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 204 с.

193. Рєзнікова В.В. Послуга як правова категорія та ознака посередницьких договорів. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С. 234–240.

194. Ризак Я. В. Кримінальна відповідальність за підкуп службової особи юридичної особи приватного права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нац. академ. прокуратури України. Київ. 255 с.

195. Ризак Я. В. Суб'єкт підкупу службової особи юридичної особи приватного права, незалежно від організаційно-правової форми. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 3. С. 218–225.

196. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) у справі № 1-

17/2005 № 5-рп/2005 від 22 вересня 2005 року//Урядовий кур'єр, № 188 від 05.10.2005.

197. Рябенко М.В. Кримінально-правова охорона діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. канд. юрид. наук:12.00.08. Київ, 2016. 267 с.

198. Рябчинська О.П. Система покарань серед засобів кримінально-правового впливу. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11–12 жовтня 2012 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голова ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2012. С. 259–262.

199. Савченко А.В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика): навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2016. 168 с.

200. Савченко А.В. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів: мультимедійний посібник. URL : https://arm.naia.kiev.ua/books/posibnyk_KPH-KZ_Savchenko (12-09-2017)/nm/lec1_0.html

201. Святченко В. Аналіз сучасного стану досліджень проблем протидії підкупу особи, яка надає публічні послуги. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 332-338.

202. Семенюк Є. М. Об'єктивні ознаки кримінального правопорушення «державна зрада» за законодавством України і деяких держав європейського союзу. *Часопис Київського університету права* . 2023/3. С. 171-174.

203. Семикіна Л. О. Вимагання за Кримінальним кодексом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2011. 20 с.

204. Семикіна Л. О. Суб'єктивна сторона вимагання. *Європейські перспективи*. 2013. № 4. С. 112-118.

205. Семикіна Л. О. Щодо визначення предмета вимагання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 38. С. 127-133.

206. Сивопляс Ю. Ю. Сучасний стан та перспективи вдосконалення поняття «неправомірна вигода». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 1(7). С. 117–121.
207. Скубак Е. О. Компаративістський аналіз сутності зловживання посадовим (службовим) становищем у закордонній та вітчизняній кримінально-правовій науці. *Правова позиція*. 2019. № 2. С. 165-170.
208. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 1 :А-В ; ред. тому : П. Й. Горещкий та ін. Київ : Наук. думка, 1970. 799 с.
209. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1975. Т. 6. 832 с.
210. Собрание Указов и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. Издание 1-е (официальное). Издание Наркомюста УССР. Харьков: 4-я тип. «Транспечать» НКПС им. В. И. Межлаука, 1923. 1122 с.
211. Старка А. Б. Поняття неправомірної вигоди у контексті кримінально-правової характеристики ст. 369-3 КК України. *Збірник наукових статей*. 2019. № 1(10). С. 133-140.
212. Стрижевська А. А. Підстави, умови та особливості звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченого частиною п'ятою статті 354 КК України. *Юридична Україна*. 7/2020. С. 13-19.
213. Судова адміністрація. Форма № 6 Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2020-2024 р. р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
214. Судова практика в справах про злочини в сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: окремі тенденції, проблеми та перспективи вдосконалення / К.П. Задоя, М.О. Захаренко та ін. / Науковий редактор К.П. Задоя. Київ, 2014. 136 с.
215. Сухонос В.В. Кримінальне право України. Особлива частина:

підручник / В.В. Сухонос, Р.М. Білоконь, В.В.Сухонос (мол.) / за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. В.В. Сухоноса. Суми : ПФ "Видавництво "Університетська книга", 2020. 672 с.

216. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В.Я. Таций. Харьков: Высш. шк., 1988. 197 с.

217. Текст проекту нового Кримінального кодексу України / Draft of the new Criminal Code of Ukraine від 19.12. 2025 року URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/01/21/kontrolnyj-proyekt-kk-19-12-2025.pdf>

218. Третьяков Д.А. Проблемні питання кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369-2 Кримінального кодексу України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2023. С. 507-509.

219. Третьяков Д.А. Кримінальна відповідальність за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2016. 261 с.

220. Третьяков Д. А. Вина як елемент суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. ст. 368, 369 Кримінального кодексу України. *Наукові праці НУ ОЮА. Том XXIII*. 2019. С. 164-169.

221. Троценко О. В. Ступінь розроблення проблеми кримінальної відповідальності за підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. *Південноукраїнський правничий часопис*. 3-2020. С. 101-105.

222. Турлова Ю. Проблеми пеналізації злочинів проти довілля в Україні. *Національний юридический журнал: теория и практика*. Березень 2015 р. С.124-129.

223. Турлова Ю. Особливості практики застосування кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 75: частина 2.

С. 207-212.

224. Тютюгін В. І. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб. / В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, С. В. Гізимчук ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Х. : Право, 2014. 232 с.

225. Тютюгін В.І. Новели кримінального законодавства щодо посилення відповідальності за корупційні злочини: вирішення проблеми чи проблеми для вирішення? *Юридичний вісник України*. 2010. URL: http://yurincom.com/ua/legal_practice/analitichna_yurysprudentsiia/novely_kryminalnogo_zakonodavstva_shchodo_posylennia_vidpovidalnosti_za_koruptsiini_zlochyny_vyrishennia_problemy_chy_problemy_dlia_vyrishennia_publication/.

226. Тютюгін В.І., Гродецький Ю.В., Гізимчук С.В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : навчально-практичний посібник / за ред. В.Я. Тація. Харків : Право, 2014. 232 с.

227. Уголовный Кодекс У. С. С. Р. Утвержденный В. У. Ц. И. К. 23 августа 1922 г. Издание 2 (официальное). Издание Наркомюста У. С. С. Р. Харьков: типография Вукопспілки, 1922. 100 с.

228. Уголовный кодекс Украины комментарий / под ред. Ю. А. Кармазина и Е. Л. Стрельцова. Х. : ООО «Одиссей», 2001. 960 с.

229. Узагальнення судової практики розгляду справ про адміністративні корупційні правопорушення та деякі злочини, передбачені розділом XVII Кримінального кодексу України. URL: http://zib.com.ua/ua/print/57263uzagalnennya_sudovoi_praktiki_rozglyadu_sprav_pro_administra.html.

230. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / За ред. В.О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

231. Фігурський В. М., Юрків Р. Р. Предмет посягання на підкуп медичних працівників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 410-415.

232. Фоменко М. В. «Службова особа» як суб'єкт корупційних злочинів: становлення поняття у КК України, види та проблемні питання. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1(22). С. 48-56.

233. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія / М. І. Хавронюк. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

234. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Київ : Атіка, 2011. 424 с.

235. Хашев В.Г. Дослідження родового об'єкта злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 155–163.

236. Хмиз М. Проблеми співвідношення складу вимагання неправомірної вигоди із суміжними складами у кримінальному праві України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2017. Випуск 64. С. 218–227.

237. Хмиз М.В. Проблеми визначення змісту ознак суб'єкта вимагання неправомірної вигоди. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2020. С. 282-286.

238. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.01.2025).

239. Чернега Ю. О. Відповідальність за підкуп за кримінальним правом України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право (081 – Право). Львів: ЛьвДУВС, 2019. 21 с.

240. Чернега Ю.О. Відповідальність за підкуп за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2019. 223 с.

241. Шаргородский М., Козак Л. Новый уголовный кодекс У. С. С. Р. /под ред. С. А. Пирогова. Харьков: Юрид. изд-во Наркомюста УССР, 1927. 129 с.
242. Шепотько М. А. Кримінальна відповідальність за провокацію підкупу : дис...доктора філос. / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. 239 с.
243. Шершак-Гукова А. М. Соціальна обумовленість криміналізації прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Аналітично-порівняльне право*. 2022. № 2. С. 269-272.
244. Шиндель Ю.І. Кримінально-правова характеристика Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги: дис. канд..юрид. наук: 12.00.08; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2014. 224 с.
245. Шмигельський В.В. Кримінальна відповідальність за неправомірну вигоду за законодавством іноземних держав. *Університетські наукові записки*, 2014, № 4 (52), С. 186-191.
246. Шумейко Д.О. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: проблеми правової кваліфікації. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*, № 1, 2015. С. 39-51.
247. Якимова С.В. Про систематизацію ознак неправомірної вигоди як предмета підкупу за Кримінальним кодексом України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 813. С. 292–298.
248. Якимова С. В. Вимагання, у зв'язку з підкупом, за кримінальним законодавством України. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2015. № 825. С. 355-359.
249. Якимова С. В. Про систематизацію ознак неправомірної вигоди як предмета підкупу за кримінальним кодексом України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 813. С. 292–298.

250. Ярмиш Н. Вимагання неправомірної вигоди та прохання її надати: складнощі розмежування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4. С. 58–63.

251. Ярмиш Н. М. Подолання колізії між злочинами, передбаченими ч. 2 ст. 368 та ч. 2 ст. 189 КК України. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовтня 2011 року / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов.ред.) та ін. Х.: Право, 2011. 456 с. С. 321–324.

252. Ярошенко О. Д. Кримінальна відповідальність за пропозицію та надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України): *Автореф. дис. ... канд. юр. наук*. Київ, 2014. 22 с.

253. Ярцун І. М. Пільги в праві соціального забезпечення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 46. С. 183–189.

254. Яценко С. Чи відповідає Конституції України інститут звільнення від кримінальної відповідальності. *Право України*. 2011. № 9-10. С. 158–166.

255. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Strafgesetzbuch, Fassung vom 03.06.2021 // Bundesministerium für Digitalisierung und Wirtschaftsstandort. URL : <https://www.ris.bka.gv.at/NormDokument.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296&Artikel=3&Paragraf=&Anlage=&Uebergangsrecht=EG%2F EU> (дата звернення 11.11.2024)

256. Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung. Strafgesetzbuch. BGBl. I S. 2146. Artikel 4 des Gesetzes vom 4. Dezember 2025. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/StGB.pdf>

257. Swedish Criminal Code (SFS 1962:700 Brottsbalken). URL: <https://www.government.se/contentassets/7a2dcae0787e465e9a2431554b5eab03/the-swedish-criminal-code.pdf> (дата звернення 02.12.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Чегіль А.Л. Звільнення від кримінальної відповідальності за вимагання неправомірної вигоди: теоретико-правовий аналіз та окремі проблеми застосування. *Правові новели: науковий юридичний журнал*. 2024. № 23. С. 628-635.

2. Chehil A. Historical development of the criminal law understanding of extortion of undue advantage. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 6 (340). pp. 206-210.

3. Chehil A. Exclamation of unlawful profits in the criminal legislation of some foreign countries. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025 № 8 (76). С. 127-132.

4. Чегіль А.Л. Сучасний стан наукових досліджень щодо об'єктивних ознак вимагання неправомірної вигоди у кримінальному праві. *Науковий вісник публічного та приватного права випуск*. 2025. № 5. С. 363-367.

5. Чегіль А.Л. Караність у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди. *Науковий вісник публічного та приватного права випуск*. 2025. № 6. С. 316-322.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Чегіль А.Л. Вимагання та прохання неправомірної вигоди у кримінальному праві України: окремі питання розмежування. Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення: матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 04–05 червня 2025 р. –

Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 140–143.

7. Чегіль А.Л. Деякі питання визначення об'єкта у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 бер. 2026 р.) до 60-річчя ДДУВС; у 2-х ч. Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. Ч. I. С. 680-681.

**ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ САНКЦІЙ У СКЛАДАХ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ОЗНАКОЮ ЯКИХ Є
ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ**

Стаття КК	Суб'єкт кримінального правопорушення	Строки покарання у виді позбавлення волі	Додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю	Висновок/Пропозиція
ч. 4 ст. 354 КК України	Працівник	до 3 років	Немає	Санкція статті занадто м'яка для вимагання
ч. 4 ст. 368-3 КК України	Службова особа (прив.)	3–7 років	Обов'язкове	Санкція статті збалансована
ч. 3 ст. 368 КК України	Службова особа (публ.)	5–10 років	Обов'язкове	Санкція статті відповідає суворості
ч. 3 ст. 369-2 КК України	Будь-яка особа	3–8 років	Відсутнє	Санкція статті потребує законодавчих змін

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА САНКЦІЙ ТА СУДОВОЇ
ПРАКТИКИ У СКЛАДАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ОЗНАКОЮ ЯКИХ Є ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ**

Стаття КК	Кваліфікуюча ознака	Практика призначення покарання	Існуючі прогалини
ч. 3 ст. 368 КК України	Вимагання (службова особа)	Позбавлення волі (3–10 років) + конфіскація	Не має
ч. 3 ст. 369-2 КК України	Вимагання (вплив)	Позбавлення волі (з 2022 р.)	Відсутність покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю
ч. 4 ст. 354 КК України	Вимагання (працівник)	Штрафи, громадські роботи	Санкція невідповідає зухвалості вимагання через закріплення м'яких покарань
ч. 4 ст. 368-3 КК України, ч. 4 ст. 368-4 КК України	Вимагання (приватний сектор)	Майже відсутність призначення покарань	Можливо існуюча складність доведення вказаних кримінальних правопорушень